

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає
Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

LIBERATION PATH

Ukrainian Political,
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

No. 9 (426), September, 1983, Vol. XXXVI

Редагує Колегія

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів
Заступник Відповідального Редактора — М. В. Поврозник
Члени Редакційної Колегії:
проф. д-р Г. Васькович, проф. д-р С. Галамай, Ю. Заблоцький,
проф. д-р М. Кушнір, інж. В. Олеськів, ред. Л. Полтава,
проф. Б. Романенчук, д-р Б. Стебельський, проф. П. Цимбалістий.

Редакція і Адміністрація
200, Liverpool Road, London, N1 1LF, Tel.: 607 6266/7

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1983-й РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Чвертьрічна передплата	Окреме число
Австралія	30 дол.	15 дол.	8 дол.	3 дол.
Австрія	500 шіл.	260 шіл.	150 шіл.	55 шіл.
Аргентина	250.000 пез.	125.000 пез.	70.000 пез.	25.000 пез.
Бельгія	1,200 бфр.	650 бфр.	400 бфр.	150 бфр.
В. Британія	15 ф.	8 ф.	4.50 ф.	1.50 ф.
Канада	40 дол.	22 дол.	12 дол.	4 дол.
США	35 дол.	20 дол.	12 дол.	3.50 дол.
Німеччина	70 н.м.	40 н.м.	25 н.м.	8 н.м.
Франція	150 фр.	80 фр.	50 фр.	20 фр.
Швеція	150 кор.	80 кор.	50 кор.	20 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.

Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адресу
Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам ви-
гідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

Printed in Great Britain by Ukrainian Publishers Ltd., 200 Liverpool Rd., London, N1 1LF

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ДУХОВНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 9 (426)

ВЕРЕСЕНЬ, 1983

Річник XXXVI

Зміст IX-ої книжки

Церковно-релігійні справи

— АРХИПАСТІРСЬКЕ ПОСЛАННЯ УАПЦ 1027

У 100-річчя народження

і в 10-річчя смерті сл. п. Д. Донцова

Д-р А. Бедрій: ВПЛИВ Д. ДОНЦОВА НА ФОРМУВАННЯ ОУН (Закін., 2) 1030

С. Карпатський: ТЕРНИСТИМ ШЛЯХОМ ДО »ОМЕГИ« (Продовж., 2) 1044

Проф. Іван Левадний: ВИДАТНИЙ СИН УКРАЇНИ (Б. Хмельницький) 1051

В 45-ліття смерті сл. п. Євгена Коновальця

Ярослав Стецько: З'ЄДНАНІ БЕЗСМЕРТНІСТЮ НАШИХ ДУШ (Слово над могилою сл. п. Є. Коновальця в Роттердамі) 1055

Юліян Заблоцький: У 45-ту РІЧНИЦЮ (Слово під час Академії в залі) 1059

Ярослав Гайвас: ЄВГЕН КОНОВАЛЕЦЬ — ЦЕ ДЛЯ НАС СИМВОЛ І ПРО-ВІДНИК (Слово під час Академії в залі) 1065

Святослав Каравацький: ВЕЛИКА ЧЕСТЬ РЕПРЕЗЕНТУВАТИ ПОЛІТ-В'ЯЗНІВ (Слово над могилою Є. Коновальця) 1070

Василь Литвин: УКРАЇНСЬКА КАССАНДРА (В 70-ту річницю смерті Л. УКРАЇНКИ) 1071

Матеріали й документи з поневоленої України

— Іван Світличний відбув заслання — 1076; Репресії проти мистців — 1077; Засудили Зиновія Антонока — 1078; Неспокій в Україні — 1079; Судовий процес в Москві — 1080; Дружина Б. Антоненка-Давидовича померла — 1081; Інформації про засуд священників та інше — 1081; Цікава по формі й змісті скоро ніби реакція — 1083; Замордували монахиню — 1083; Ольгу Гейко поновно заарештували — 1084.

Матеріали з Польщі

Володимир Мокрий: СЬОГОДНІШНЄ ВІДНОШЕННЯ РУСИНА ДО ПОЛЬЩІ 1085

Поезії з нескореної України

Михайло Осадчий (поезії): ПОКЛИКАННЯ — 1089; СМЕРТЬ ОСТАПА ВИШНІ — 1090; А ПЛАТИЛИ ЗВИЧАЙНИМИ ГРІШМИ — 1090.

З галерії творчості наших поетів

Яр Славутич (поезії); Із збірки: Живі Смолоскипи» СЕНИК — 1091; МА-СЮТКО (Спогад) — 1091; МЕЛЬНИК — 1092.

Андрій Легіт (поезії): УКРАЇНСЬКИЙ МОЛОДІ — 1094; ДОСВІД ЦІННИ-ШИЙ МРІЇ — 1094; КЛОПОТИ (З підсоветського життя) — 1094; РОЗ-ЦВІТАЮТЬ БЛАВАТИ — 1095; ВІРШІ — 1095.

Ганна Черинь: ПАЛКЕ СОНЦЕ ІВЕРІЇ (Продовження, 2) 1096

Наука і дослід

Теодор Терен-Юськів: НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНА МОТИВАЦІЯ ТВОР-ЧОСТИ С. ЛЮДКЕВИЧА (Продовження, 2) 1104

Володимир Жила: ТЕОДОСІЙ ОСЬМАЧКА ЯК ПЕРЕКЛАДАЧ МАКБЕ-ТА ШЕКСПІРА 1113

Оксана Керч: ЗУСТРІЧ З ПОЕЗІЄЮ (V) 1124

Огляди і критика

Софія Наумович: СИЛА І КРАСА 1128

Д. Штогрин: ПЕТРАРКА УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ 1132

Яр Славутич: ТРЕТЯ ШЕКСПІРІВСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ 1133

Олекса Воробай: ЖИВЕМО В АНГЛІЇ (Уривки зі щоденника — за 1973 і початок 1974 року) 1135

Некролог — ПОМЕР СЛ. П. ГРИГОРІЙ КРИСЛАТИЙ-ГАМАЛІЯ 1151

ВИДАЄ »УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА«
ЛОНДОН

Спікерс Корнер, Лондон 11.6.1983 р., українці й представники поневолених Москвою народів з національними прапорами і транспарантами уставляються у похідну колону під час цілоденної молитовної і національно-політичної демонстрації у програмі вшанування мільйонних Жертв українського народу, що загинули в 1932-1933 рр. від зорганізованого більшовицькою Москвою страшного голоду. Зібравшись на Спікерс корнер у Гайд Парку, демонстранти пройшли вздовж Бейсвотер під московську амбасадку, а відтак під патріярший дім св. Софії в Лондоні, звідки роз'їхались додів.

АРХИПАСТИРСЬКЕ ПОСЛАННЯ

ДО ВСЕЧЕСНОГО ДУХОВЕНСТВА І ПОБОЖНИХ ВІРНИХ УКРАЇНСЬКОЇ АВТОКЕФАЛЬНОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ У ВІЛЬНОМУ СВІТІ СУЩОЇ

Дорогі й улюблені Брати і Сестри!

Радісно нам повідомити Вас, що 27-29 травня цього 1983 року, в катедральному храмі Преображення Господнього у Лондоні, Англія, відбувся Шостий Собор митрополії Української Автокефальної Православної Церкви, що існує й діє поза межами України, у вільному світі. Соборне діяння було попереджене усердною до Всевишнього благальною молитвою про зіслання на учасників Собору Святого Духа та приступленням до Свв. Сповіді і Причастя.

Ствердивши з сумом і болем зростаюче все на силі знуцання Москви над релігійними почуваннями українського народу на Батьківщині, зокрема впродовж минулих 65 років, виявлене насамперед у руйнуванні стародавніх святинь нашого народу та у фізичному винищенні ієрархії, священників та соток тисяч побожних мирян — вірних Св. УАПЦеркви, учасники Собору вшанували поминальною молитвою усіх мучеників і страдників нашого народу, що життя своє віддали в боротьбі за Правду Христову на землі та за волю і державність українського народу. Окремою палкою молитвою Собор пом'янував понад сім мільйонів мучеників — жертв Великого Голоду, життя яких 50 років тому людоненависницька і безбожна Москва насильно скоротила в муках свідомо нею влаштованого голоду в Україні.

Наявність значної частини нашого народу поза межами України, що оселилася в багатьох країнах вільного світу, Собор сприйняв, як вияв Божої ласки у дні тяжкої неволі, в якій знайшлася більшість української нації, та, що головне, як дію Премудрого Промислу Божого, що постійно діє — лікуючи немічне й поповнюючи недостаюче. Звільняючи частину нашого народу від страхіть неволі й даючи тій частині змогу свobodно і творчо діяти, Собор добачив у цьому перст Божий, який накладає на кожного, що знайшовся на вольній волі, невідкличний обов'язок: — жити не лише собі в догоду і на власну користь, але і насамперед — Богові на славу, а найближчому ближньому — рідному по крові і кості народові українському на його насущну потребу.

Мурами, в яких не тільки народжувалась, помножувалась і переховувалась духовна сила народу, ось уже тисяча років були мури Української Православної Церкви, яка на Батьківщині перебуває тепер у неволі, позбавлена права діяти назовні та бути творчою частиною українського національного організму, як це

було у віках. Тому у цю вельми тяжку добу буття української нації та її життєдайної частини — Української Православної Церкви, Собор вважає за найбільш почесний обов'язок, поза межами нашої Батьківщини сущої, як і на протязі тисячолітнього її існування, сприяти розвиткові української культури в усіх її галузях, зосібна ж постійно дбати про розвиток української православної богословської думки.

У зв'язку з цим Собор висловив щире признання тим людям чину, які довели до існування на чужині української православної теологічної школи — Св. Софійської духовної семінарії, як учбового закладу. За чергове завдання Собор вважає: створення на базі цієї школи наукового теологічного закладу, зокрема необхідного для придбання власних навчальних кадрів.

Ідею покликання до життя власної духовної школи український православний загальний поза Батьківщиною зустрів з радістю і щедро допоміг її здійснити. Поширення ж діяльності Семінарії в науковому напрямку буде вимагати значно більшої допомоги від вірних нашої Церкви. Собор висловив певність, що вірні і тут виявлять свою щедрість на Боже діло. Проте, на думку членів Собору, найбільше зусилля ієрархії, духовенства і особливо батьків та загалу вірних нашої Церкви повинно бути скероване на негайні пошуки кандидатів, охочих до навчання теології та до пастирського служення. Мусимо знати, що дотеперішній щорічний вплив молодих пастирів є трагічно невиспачальний. Без побільшення священичих кадрів нашої Церкви грозить доля свічки, що прискорено скапується на вітрі. Тож не лише знати про це, але й постійно про це пам'ятати повинні ми всі — діти Страдницької Церкви нашої.

До полагоджених Собором справ загального значення належить перегляд дотепер обов'язуючого статуту УАПЦеркви, до якого Собор уніс необхідні додатки і поправки, між іншим і такі, які викликала потреба узгодження відмінностей, які регулюють взаємини Церкви з державою. Крім того, Собор уважав за необхідне довершити поділ організаційної структури УАПЦ поза межами України на чотири церковні провінції — єпархії, а саме: Західно-європейську з катедрою в Парижі, Великобританську з катедрою в Лондоні, Австралійську з катедрою в Сіднею та Південноамериканську, місце катедри якої буде устійнено згодом, після єпархіяльного собору. Одночасно з цим Собор призначив на становище єпархіяльних єпископів: Владику Анатолія на єпархію Західно-європейську, підносячи його сан до сану Архієпископа і заступника Владики Митрополита, а Владику Володимира на єпархію Великобританську й Вікарія Митрополита для спеціальних доручень. Крім того Собор доручив Владіці Володимирові тимчасову духовну архипастирську опіку над Австралійською єпархією.

Собор привітав Ієрархію, Духовенство і вірних двох існуючих у вільному світі Церков-митрополій: Українську Православну

Церкву в США та Українську Греко-Православну Церкву в Канаді, висловлюючи братню у Христі радість з приводу довершеної дотепер спільної праці для гідного відзначення 1000-ліття хрещення України і тисячоліття існування Української Православної Церкви.

Висловлюючи Українській Православній Церкві в США подяку за велику і далекойдучу поміч тим православним українцям, що знайшлися поза межами України після Другої світової війни, особливо ж за допомогу і всебічну поміч Ієрархії і Духовенству Української Автокефальної Православної Церкви у почесному ділі організації релігійної обслуги наших людей в країнах вільного світу, Шостий Собор УАПЦеркви урочисто освідчив, що митрополія Української Автокефальної Православної Церкви і надалі залишається вірна засаді, що спільний духовний провід обох сестер-митрополій і надалі буде виявлятися у спільному Соборі Єпископів.

Соборне діяння закінчено молитвою-благанням до Всевишнього, щоб благодать Господа нашого Ісуса Христа і любов Бога і Отця і причастя Святого Духа постійно перебували з усіма нами.

Ваші у христі:

† Митрополит МСТИСЛАВ

† Архиепископ АНАТОЛІЙ

† Єпископ ВОЛОДИМИР

Червень 3, 1983 р.Б.

Оселя Ап. Андрія Первозванного.

С. Бавнд Брук, Н. Дж., США.

«... Я думаю, що українська автокефальна церква головою своїм повинна мати власного патріярха, як цілком логічне завершення її ієрархічної архітекτονіки і еволюції нашої національної думки, нашої національно-церковної ідеології.

Український патріярх — рівний патріярхові московському — це річ, потреба якої вимагається інтересами української церкви та своєчасною оцінкою тих небезпек, що загрожувати будуть, — я це передбачаю, — в її натуральному розвитку. В майбутніх конфліктах нашої держави з Москвою внутрішнє міцна, ієрархічно дисциплінована українська церква може відограти велике позитивне значення у вислідах такої боротьби. В зносинах, в поширенні свого морального й іншого впливу на православні церкви (грузинську, білоруську, польську, лотиську, вірменсько-григоріянську) держав повсталих на місці давньої Росії така українська церква, як я хотів би в майбутньому недалекому її уявити, могла би так само допомогти зміцненню та впливові нашої державности, не кажучи вже про ті придбання, що цією дорогою і для своєї сили вона може досягнути...»

(Симон Петлюра: «Статті, листи, документи»; Нью-Йорк, 1956, стор. 403)

Д-р *Анатоль БЕДРІЙ*

ВПЛИВ ДМИТРА ДОНЦОВА НА ФОРМУВАННЯ ОУН

(В соту річницю народження і десяти річницю смерті)

(Закінчення, 2)

6. «Донцовська школа» бере верх в ОУН

Великим осягом донцовського напрямку в Організації Українських Націоналістів було включення УВО до ОУН 1930 року. Полк. Є. Коновалець виразно оприділився по стороні молодих націоналістів-революціонерів, прозваних крайовиками. Зате в старших членів УВО відтоді закріпилася ображена амбіція та злість на «молодих» за те, що полк. Коновалець передав в їхні руки керму ОУН на рідних землях. Відтоді ОУН в Краю стала і залишилася революційною. До нового поняття авангардної націоналістичної організації, яскраво ідеологічної, більшість еміграційних націоналістів і старших «увістів» не змогли привикнути. Крайова ОУН виразно орієнтувалася на потенціал сили українського народу, а в старших навіть з націоналістичним світоглядом покутувало переконання, що коли якась постороння потуга не дасть нам допомоги, то ми самі власними силами ніколи не зможемо визволитися. Речниками цієї групи були Д. Андрієвський, ген. М. Капустянський, полк. Р. Сущко.

Перемога революційного крила в Крайовій ОУН відразу мала наслідки. Крайовим провідником ОУН і УВО став сот. Юліан Головінський, який ще більше ніж досі наголосив революційний характер визвольного націоналізму. В його КЕ були: Степан Охримович, Зенон Пеленський, Степан Ленкавський, Роман Шухевич, Зенон Коссака, Михайло Колодзінський, Іван Габрусевич і інші. Цей провід приступив до проведення великої масової і бойової акції проти напливу на українські землі польських колоністів-шовіністів. Цією саботажною акцією знаменито керував хор. Роман Шухевич. Знищено біля 200 свіжо заснованих господарств колоністів. Цією акцією ОУН стала в оцінці десятків тисяч українських селян авангардом і месником визвольної боротьби поневоленого народу. Згідно з тезами Донцова, ОУН виступила в розріз з усіма діючими тоді опортуністичними партіями як власнопідметна ініціативна меншість, що ставить єдино на потенціал власного народу. ОУН скорим темпом ставала масовою революційною організацією. У виданій Проводом ОУН відозві в листопаді 1930 року промінують донцовські думки: *«ОУН свою визвольну місію вбачає в організації народніх мас на окупованих землях, у виробленні в них активізму та підготовки їх до збройного зриву — національної революції... проблему національного визволення можна розв'язати... лише напруженням зусиллям цілого організму та аргументом збройної*

боротьби. Таке розуміння визвольної боротьби має бути для кожного українця символом його національної віри та дороговказом...»

Польські окупанти реагували брутально. Вони зловили і в садистський спосіб замордували крайового провідника ОУН-УВО сот. Ю. Головінського в жовтні 1930 р. Загибель Головінського в свою чергу викликала ще більше завзяття і лють проти польських шовіністів та скріпила революційно-визвольні настрої. За саботажну акцію поляки арештували біля 1,800 українців, а це значить, що тоді вже тисячі були причетні до націоналістичного руху.

Також д-р Дмитро Донцов не дармував і своїми запальними статтями ідейно посилював революційний провід ОУН на ЗУЗ. З важніших його писань у 1931 році треба відмітити «Нині і вчора», «Олена Пчілка», «Май 1871—Май 1931», «Федір Достоєвський», «Боротьба за молодь» і «Роман Дмовський — неофіт євразійства». В першій статті порушений важливий аспект провідництва, а саме, що проводи «тримаються надзвичайно живучим, заціпним, таємничим інстинктом самозбереження, властивим кожній сильній креатурі; який є єдиною порушуючою силою людських вчинків...» Цю силу, яка забезпечує проводові його принципів, щоб не датися звести на манівці фальшивих ідей, він називає «хребтом» і «аксіомами». Важною властивістю доброго проводу є мужність. «Мужність має характер аби в рішучі хвилини сказати Так або Ні (тисячу разів ні!). Мужність має волю прийняти світ, яким він є в дійсності, не як ілюзію... По мужньому бачити, по мужньому відчувати, по мужньому діяти, ось три прикмети, яких хоч не брак нашому народові, але великій частині інтелігенції».

Високої вартості есеєм є твір про Олену Пчілку. Дмитро Донцов твердить, що «боротися за нову людину — ось було її 'цетерум цензео'» (її переконанням). «Треба мати більше віри в свої сили» — це була девіза Пчілки. Стаття закінчується думкою: «Разом з Грінченком належала вона до тих 'ізгоїв' власної суспільності, які голіруч, самітні — ломили запісний, але твердий мур туподумства, в ім'я найвищої цінності — людської і національної гідності... В історії воюючого українства займе постать цієї жінки одно з найперших місць».

Також у статті «Май 1871—Май 1931» Донцов виводить різні властивості провідництва в особі Василя Стефаника. Головною прикметою цього письменника він вважає «любов до своєї Землі» і ненависть до всіх ворогів і гнобителів її.

Після геройської смерті сот. Головінського, Провід ОУН на ЗУЗ перебрав Степан Охримович. Він дібрав до КЕ на референта пропаганди 21-річного студента Степана Бандеру. Під керівництвом Охримовича сильно поширилася сітка ОУН по всій Західній Україні, капіталізуючи великі моральні осяги, здобуті за сот. Головінського. Але внедовзі Охримовича зловили польські зайти і сильно катували на допитах, після чого він скоро помер (в квітні 1931). Його смерть викликала свіжу енергію до боротьби в широких колах молодих націона-

лістів. Вперше загинув чільний націоналіст, який виступив на народню арену щойно після втрати української держави. Він був провідником наймолодшого покоління націоналістів, яке почало щойно перебирати в свої руки провід визвольних змагань.

В посмертному повідомленні про нього від Проводу ОУН читаємо: «*Степан Охримович був кришталеву чистого характеру, сильної волі, витривалий, послідовний у змаганні за ідею, безпретенсійний, а проте ризикуючи своєю свободою, коли йшло про загальну справу, належав до тих, які з самопосвятою повністю віддали себе ідеї, змагаючись за її здійснення*».

В липні 1931 р. Провід ОУН на ЗУЗ перебрав визначний донцовець Іван Габрусевич. За його провідництва далі росла бойова діяльність ОУН проти польських окупантів. Націоналісти підіймалися до все більших чинів. Згинув польський посол Тадеуш Голуфка, експерт у розбудові між українцями опортуністично-капітулянтського й угодовецького табору. Цього визвольного чину dokonали два члени ОУН — один селянин, другий ремісник — Василь Білас і Дмитро Данилишин. Розріст визвольних змагань на ЗУЗ заставив поляків впровадити т. зв. наглі суди (вересень 1931). Але розмаху революційного підпілля українських націоналістів годі було їм уже спинити. В березні 1932 року від куль бойовиків ОУН загинув комісар польської політичної поліції Чеховський, який спеціалізувався у поборюванні ОУН. Цього чину dokonав Юрко Березинський під керівництвом Романа Шухевича. Атмосферу, що тоді панувала в ОУН, згодом Шухевич визначив такими словами: «*фанатизм, погорда смерті, впертість і посвята*».

Весною 1932 року Степан Бандера став заступником крайового провідника, а до КЕ дібрано нових членів: *Ярослава Стецька, Івана Малюцу, Володимира Янева і Дмитра Грицяя*. Черговою більшою акцією був напад на пошту в Городку, під час якої в ударі з польською поліцією загинули Володимир Старик і Юрко Березинський, а двох інших членів ОУН — Дмитра Данилишина і Василя Біласа — поляки взяли в полон і повісили. Проте Степан Бандера зорганізував всенародню пропагандивну акцію для вшанування чину повішених націоналістів, у висліді якої українське селянство й робітництво зискало в особах повішених своїх героїв. Під час судової розправи, в своїм останнім слові Дмитро Данилишин сказав: «Я знаю, що мене жде. Я був і є на все приготований. Тільки шкодую, що не зможу даліше працювати для нашої Неньки України!» А вийшовши на ешафот, він заявив дзвінким голосом: «Мені дуже жаль, що я можу лише раз умерти за Україну!» А Білас попрощався з життям окликом: «Хай живе Укр . . . » польський кат затулив йому тоді уста. За свою знаменито проведену пропагандивно-виховну акцію Степан Бандера був призначений полк. Коновальцем на початку 1933 року виконуючим обов'язки крайового провідника ОУН на ЗУЗ. Вже тоді ОУН начислювала кілька тисяч членів і кількадесят тисяч активних симпатиків.

7. Тотожність і паралелізм: Дмитро Донцов і Степан Бандера

В серпні 1932 року перестав виходити «ЛНВ», а на його місце Дмитро Донцов почав видавати з 1-им січня 1933 року місячник «Вістник» та серію «Квартальники Вістника». В першому річнику «Вістника» появились м.і. такі гідні постійної уваги статті-студії Донцова: «Його Милість Іван Мазепа, гетьман» і «Партія чи Орден». Спинимось на цім останнім творі.

Донцов пропонує втримувати ОУН (хоч її не називає поіменно) на рівні християнських «Чинів, Законів, Орденів». Мету цих організацій він визначає так: *«не реформа, лиш радикальний переворот обставин і людської психіки»*. Він твердить: *«статут Чину складається з догм віри... Чин оснований на світогляді... Чин непомильний й зі свого шляху не збочує. Це не випадок, що якраз езультат завдячує Католицька Церква догму непомильності папи»*. А далі: *«З такого наставлення логічно випливає заповідь примусу, насильства, як засобу досягнення триумфу своєї правди»*. І Донцов продовжує: *«Ідеєю Орденів є ідея активної меншости, яка провадить більшість»*. Щодо внутрішнього функціонування таких організацій, Донцов твердить: *«Ордени великий натиск кладуть на послух і карність у власних рядах, передусім на вироблення характеру, бо якість заступає тут кількість, число»*. Тому *«Орден величезну вагу кладе на виховання молоді, не лише на освіту, а власне на виховання характерів»*. Він ще додає: *«Важливою рисою членів Ордену є їх ідеалізм»*.

Багато невдумливих або легкодушних критиків закидали й закидають Донцову, що, починаючи від повищого твору, він нібито почав пропагувати не лише фашизм, але й гітлерівського типу націонал-соціалізм і тоталітаризм. Це — очевидна неправда. Дмитро Донцов вказував лише на певні властивості цих рухів, які потрібно і нашому, незалежному від тамтих. В ніякому випадку Донцов не пропагував, щоб ОУН піддалася під впливи цих рухів, чи хоч би лише на них орієнтувалася. Навпаки, він писав: *«З темряви історії стараємося ми вигребти поховані під тими руїнами власні традиції, щоб зцементувати ідейно націю»*. Українській нації потрібно під дану пору *«нову людину — пана хаосу, — новий ідеал може лише здійснити угруповання типу Ордену, Чину»*.

Есей «Партія чи Орден» був великим черговим поштовхом для виховання нових кадрів активу ОУН. В той час ОУН дійсно починала прибирати прикмети хрестоносного ордену. В КЕ ОУН під проводом Степана Бандери головні функції виконували: Ярослав Стецько — ідеологічний референт, Роман Шухевич — бойовий референт, Ярослав Макарушка — референт розвідки, Іван Малюца — організаційний референт, Дмитро Грицай — військовий референт, Володимир Янів — політичний референт. Роки 1933-34 завершили перший більший етап розвитку ОУН, яка стала гостро ідеологічною та збройно-бойовою орга-

нізацією. КЕ ОУН поставила собі завдання: *«спрямовувати увагу мас на безпосередню боротьбу, чим створюється стан, який зближає хвилину остаточного зриву»*. А журнал «Юнак» під редакцією Ярослава Стецька писав тоді: *«Ці революційні акти вдаряють по всяких угодовецьких затіях, викликають у душах мас ворожість і ненависть до окупанта та копають непрохідну прірву між ним і нами»*. Ці тези зовсім у донцовським дусі.

Ріст ОУН помітний у тому, що в «шкільній акції» чи в «протимоніпольній акції» брали участь десятки тисяч людей. Голосним був атенат члена ОУН Миколи Лемика на російський консулат у Львові для запротестування проти російської окупації українських земель і страшного народобивного голоду, що ним москалі знищили багато мільйонів українців. Рівночасно ведено на ЗУЗ широку протибольшевицьку акцію, що сильно підірвала силу комуністичної русофільської диверсії.

В грудні 1933 р. в польських часописі «Бунт Млодих» була надрукована стаття п. з. «П'ять хвилин перед дванадцятю». Її автор твердив: *«Таємнича ОУН — Організація Українських Націоналістів — є нині сильнішою за всі українські легальні партії до купи. Вона панує над молоддю, вона творить загальну опінію, вона працює з страшним темпом, щоб втягнути маси в крутіж революції»*.

До процесу розгортання націоналістичного руху безугавно Дмитро Донцов, — як то кажуть, — доливав оливи своїми запальними і пориваючими до чину статтями та книжками. Без сумніву, в цій його педагогічній, ідейно-формуючій публіцистиці ніхто його не перевершив.

В червні 1934 року, з наказу Проводу ОУН, Гриць Мацейко вбив польського міністра внутрішніх справ генерала Перацького за його брутальну колоніальну політику на окупованих українських землях. Зате поляки виарештували масово українських націоналістів, у тому числі майже весь склад Крайової Екзекутиви ОУН. Знаменною для настроїв цих часів була промова на суді Степана Бандери, що виявляє глибокий вплив писань Дмитра Донцова. Бандера говорив: *«Ми стоїмо на становищі, що обов'язком кожного українця є підпорядкувати свої особисті справи і ціле своє життя інтересам і добру нації... ОУН у своїй політичній програмі відкидає орієнтацію на когонебудь... ОУН цінить вартість життя своїх членів, дуже цінить; але — наша ідея в нашому понятті є така велична, що коли йде про її реалізацію, то не одиниці, не сотні, а мільйони жертв треба посвятити, щоб її таки зреалізувати»*.

Із важніших статей Дмитра Донцова з 1934 року є: «Санчо-Панца в літературі і в житті», «Бунт філістрів» і «Про демагогів або вождів народу». В першій згаданій статті маємо поданий нарис такої еліти, якою не повинна бути українська націоналістична еліта, що має вести народ до його державного визволення. Стаття розпочинається тезою: *«Правдивою причиною упадку народів і держав від Плутарха до наших дн вібуло і є: розклад правлячої еліти»*. І друга теза: *«Підрядну ролю грають форми правління; важні не форми, а люди, які наповнюють їх змістом своєї душі. Важний не спосіб творення верхівки — з*

вибору, з покликання монархом, з самопризначення; не правне відношення між верхівкою і масою; лише сила самої верхівки». Донцов окреслює «першу прикмету антипода Панци — це погорда для вигоди й до всякого утилітаризму». Чи це не суттєва прикмета більшості наших націоналістів-революціонерів? «Прикмета цього типу — брати життя як ненастанне змагання». А далі: «Гасло *‘справа передусім, людина — потім’*, дальша прикмета цього типу... Люди, так задивлені в справу, вміють не лише жертвувати собою, але й (що тяжче) — приказувати».

Цей знаменний есей кінчається висновком: «*Ті, що лежать під Базаром чи Крутами — не були запевно Панцями, ні ті, що мучилися по в'язницях. На ланах України в муках родиться тип нової людини, тип Дон-Кіхота. Треба ці уродини прискорити, бо не стоїть на місці час... Життя давно перестало бути ідилією, а в таких часах ідеалом не може бути людина вигоди, безжурности, привати і миски сочевиці... яких девіза — не покійно зносити, а формувати життя. Бо щоб країна наша і ми жили — Панца мусить вмерти*». Ця стаття і наведена промова Степана Бандери тотожні своїм духом і настановою.

8. Дмитро Донцов підготовляє ґрунт для визвольної боротьби 40-их років

Визвольна діяльність ОУН дещо послабла в роках 1935-36 з огляду на велике спустошення в рядах провідного активу масовими польськими арештами. Після схоплення поляками Степана Бандери і майже всієї його КЕ, полк. Євген Коновалець призначив черговим крайовим провідником «донцовця», 26-річного Осипа Мащака, який дещо пізніше, на Львівській процесі заявив: «За мету свого життя вважаю лише службу Україні. Україна була і є для мене такою величиною, такою святою, що для неї не лише жити, а й умерти є замало. Я хотів у боротьбі за Українську Державу, за визволення українського народу з неволі, в боротьбі за новий соціальний лад, за соціальну рівність, за Україну без хлопа і пана знайти ціль свого життя і своє щастя». Осип Мащак ще відомий як автор «Молитви українського націоналіста», в якій «Україна, свята Мати Героїв», і в ній «нехай душа моя відродиться, бо Ти, Пресвята — все життя моє, бо Ти — все щастя моє... Щоб віра моя була гранітом, щоб зросла завзяттям мій... спали вогнем животворним в серці моему кволість... скріпи мій дух, загартуй волю... зрости мене до ясних чинів...» Ця молитва написана 1934 р., тоді, коли появилася стаття Донцова про Санчо-Панца. Ідейна тотожність обидвох очевидна.

Після схоплення Мащака поляками, КЕ на ЗУЗ очолив від початку 1935 р. Лев Ребет. Організаційним референтом став революціонер Микола Кос, а іншими членами були Михайло Коржан, Олекса Гасин, Ярослав Старух, Василь Турковський — всі (крім провідника) типові «донцовці».

Посталий в ОУН своєрідний тимчасовий вакуум революційної наснаги, заповнював 1935 р. Дмитро Донцов серією цікавих та ідеологічно актуальних статей, зокрема «Патріотизм», «Чи мистецтво для мистецтва, чи як стимул життя», «Уміти сказати Ні», «Бунт молоді», «Козак із мільйонів свинопасів», «Кардинал Мерсіє» та інші.

В періоді, коли в Європі стали популярними різні нехристиянські рухи, як ленінізм, фашизм і расистський націонал-соціалізм, поява Донцової книжки про бельгійського кардинала Мерсіє сигналізує шлях, яким йтиме український націоналістичний рух. ОУН єднати в своїй ідеології й програмі українські християнські первні з націоналістично-традиціоналістичними, а змаг за УССД із змагом за самотність і процвітання українських Церков. Своїм твором Донцов передбачив добу страшного переслідування наших Церков та їх долю, нерозривно пов'язану з долею нації. Студія про Мерсіє протиставиться капітулянтським і лоялістичним тенденціям деяких ієрархів УКЦ і УПЦ, які визнали і замирилися з окупантами. Донцов вчить, що нам мають присвічувати постаті, такі, як кард. Мерсіє, який *«ніколи не благав милосердя, ні ласки у переможця, відкликався лише — до моральної сили вірних, до їх гарту перетерпіти великий історичний іспит, немов кару Божу, яку треба мужньо перенести»*. Його проповіді *«показують правдивий дух воюючої Церкви, яка вміє єднати в душах своїх вождів — велику релігійну ревність з такою ж ревністю у службі для свого рідного краю»*.

Коли ж КЕ ОУН на ЗУЗ дещо менше наголошувала бойову, ударну, воєнничу діяльність проти польських окупантів, то група провідних націоналістів-революціонерів, яких не схопили поляки, висунула пропозицію створення окремої крайової ексекутиви для північно-західніх українських земель, щоб там розгорнути революційну дію. Полк. Євген Коновалець одобрив цей проект і в половині 1935 р. оформилась Крайова Ексекутива на ПЗУЗ, яку очолив Микола Кос. Ярослав Старух став заступником крайового провідника і політичним референтом, Яків Бусел — організаційним, Ігор Шубський — референтом юнацтва, Ростислав Волошин — ідеологічним, Степан Пшеничний — пропагандивним, а дещо пізніше дійшов Василь Сидор як військовий референт.

1936 рік замітний не лише великим «Львівським процесом», але й другою хвилею інтенсифікації боротьби ОУН проти комуністичного підпілля на ЗУЗ і ПЗУЗ, у висліді якої комуністичні впливи сильно підупали в українським населенню. В КПЗУ залишалися майже самі чужинці.

З важливіших творів Дмитра Донцова з 1936 року відмітимо статті, а саме: «Трагічні оптимісти», «Проклята золота середина», «Ярема і яреми». Стаття «Трагічні оптимісти» розпочинається так: *«Трагічний оптимізм — амор фаті — особлива філософія життя. Тільки вона дає відвагу жити і вмирати... Знаходимо її в Шевченка і в Лесі Українки... а потім ті, що виплинули в ЛНВ, що заповняють своїми творами Вістник...»* Рупорами «трагічного оптимізму» Донцов називає Євгена Ма-

ланюка, Леоніда Мосендза, Юрія Клена, Олену Телігу і Олега Ольжича.

В історії ОУН рік 1937 замітний зворотом до революційної войовничості, яка послабла в роках 1935–36. Вперше почали формуватися повстансько-революційні відділи ОУН. Відповідні заходи в тому напрямі поробив військовий референт КЕ на ПЗУЗ, *Василь Сидор*. Перший такий відділ під назвою «Вовки» почав діяти літом 1937 р. на Волині під командою *Василя Макара*. Також частішали бойові виступи ОУН проти польських окупантів на ЗУЗ. З польських тюрем почали виходити деякі видатні революціонери-«донцовці», яким поляки не могли доказати більших «провин». Ці люди підсилювали революційні тенденції. Згадаємо зокрема *Романа Шухевича*, *Зенона Коссака*, *Дмитра Грицяя*.

До загальної теми про націоналістично-визвольну організацію, Дмитро Донцов опублікував 1937 року знову кілька свіжих розвідок, зокрема «1937», «Завдання нового покоління». В статті «1937» Донцов твердить, що живемо в добі релігійних воєн і «так, як це було в епоху Лютера й Вишенського, Кромвеля і Льюїс... в такій епосі з'являється нова фанатична меншість, щоб витиснути на майбутніх віках печатку своєї нової віри, яка спаяла б знову в одне розпорошену та занархізовану суспільність». Наша сила в «армії, одушевленій ідеалізмом, духом посвяти й вірою». Проти ворогів України «повстає нова містика націоналізму. Це містика, яка охоплює маси, викидає їх з рук фальшивих пророків; містика, яка надихає собою новий масовий рух, що і своїми впливами (масовими), і способами боротьби (широка пропаганда й організація мас), і запалом і фанатизмом — не має нічого спільного з тією 'реакцією', яку за цим рухом хочуть бачити побиті його сліпотою вороги».

В студії «Згода в сімействі», Донцов твердить, що доба, в якій живемо, «вимагає зовсім нового психічного наставлення: якраз того 'сектарського духа', 'догматизму', нових скрижалів і виключеності. Не 'людяності' й не мрій про згоду в 'блаженній стороні', у 'дружбі' зі Сатаною». Необхідно «вщеплювати, як «Вістник», культ Мазепи, 'Слова о полку Ігоревім', культ Міхновського, Кониського, вщеплювати культ Шевченка з його 'козацькою' (не 'селянською'!) філософією життя, Лесі Українки, Франкового 'Мойсея'...» Слідую висновок: «Цей тип 'змагуна', борця потрібний нам, без якого не повстає нічого дійсно творчого в житті, ані героїчного». Чергове закінчення: «Єдність нації творять не статичні сили, лише динамічна сила — активний динамічний дух меншості, — яка надихає нас масу. Духова єдність нації це не плід 'сумарної єдності', ні 'згоди в сімействі'. Вона твориться у змаганні й боротьбі... Всі ортодоксії були колись ересями, всі основники нових релігій — еретиками, які йшли проти більшості сучасників».

В есею «Завдання нового покоління» Донцов висуває тезу: «На візрі борця за свій нарід мусить бути виховане нове покоління». Ця центральна мета включає «дві ідеї, які особливо повинні жити в душі

юнака: — *віра в післанництво свого народу й почуття чести*». А такі потрібні прикмети, як *«відвага, чесність, вірність — мусять бути зараз же випробовані в чині, мусять зараз же наразити себе на вогневу пробу»*. Донцов твердить: *«Одиниця вартісна остільки, оскільки зуміє йти в рядах з іншими... треба вміти навчитися підпорядковуватися для спільного чину»*.

Всі ці твори Дмитра Донцова постійно скріплювали безкомпромісово-революційну течію в ОУН. Його ідеї і думки були неначе *свіжою амуніцією* для боротьби ще молодого організованого націоналістичного руху, який у скорому часі виріс в могутню українську визвольну силу.

9. Націоналісти «школи Донцова» знову в наступі

Під кінець 1937 року революційна динаміка провідного активу ОУН зросла знову до сили, яку вона досягнула перед 1934 роком. Революціонери були все більше незадоволені замалою агресивністю КЕ на ЗУЗ. Ці провідні націоналісти вислали делегацію до полк. Коновальця в особах Зенона Коссака і Олексія Гасина з наміром просити провести певні зміни в Крайовому Проводі. Однак заплановані зміни не були проведені. В дні 23 травня 1938 року бомба російського агента перервала життя Провідника всієї ОУН.

Цікаво, що після тієї трагічної події Провід ОУН видав альманах «Ідея в наступі», в якому поміщена м. ін. велика студія Ореста Чемеринського (Ярослава Оршана) п. з. «Розвиток української політичної думки за сто літ». Автор видигає великі заслуги Дмитра Донцова для ОУН, але лише в ділянці формування світогляду. Він промовчує важливість етичного націоналізму та безкомпромісової самостійницької політики, на що звертав велику увагу Донцов. Стаття має неначе намір підпорядкувати крайових революціонерів новому проводові, що постав по тій трагедії. Чемеринський стверджує, що у «народженні нового політичного українства... вирішальна роля припала Дмитрові Донцову». Після кількасторінкового обговорення писань мислителя, автор заключає: «Коли йде мова про український націоналізм як світогляд, програму й її реалізацію, то ідеологія Донцова репрезентує в першій мірі світогляд. Мусимо погодитися в тому, що наскільки Донцов сповнив саме це завдання — дати своїй нації новий творчий світогляд — то це була фундаментальна роля».

Від половини 1938 р. в центральній Європі відбувалися важні події, які прикували до себе увагу ОУН: гітлерівська Німеччина заходилась ліквідувати Чехо-Словацьку державу. Вирі подій українці Закарпаття здобули собі автономію в рамках нової федеральної держави спільно з чехами і словаками. Українські націоналісти-революціонери вважали, що ОУН мусить негайно дати закарпатцям усю можливу допомогу, щоб там творити українську національну силу. Тому вже під кінець літа 1938 р. до Ужгороду приїхав гурт цих людей, між якими були: підполк. М. Колодзінський, пор. Роман Шухевич, хор. З. Косак, хор.

О. Гасин. Але Провід ОУН під новим керівництвом не піддержав усторонньо тієї важливої ініціативи. Між революційною і поміркованою групами заіснував конфлікт. В листопаді, після переносу столиці Карпатської України з Ужгороду до Хусту, націоналісти-революціонери енергійно допомагали в формуванні Генерального Штабу Карпатської Січі. Пор. Р. Шухевич поїхав на ЗУЗ за фінансовою допомогою і за кадрами військовиків, хоч ПУН видав був заборону КЕ на ЗУЗ давати будь-яку допомогу Карпатській Україні, попри те, понад тисяча націоналістів-революціонерів перейшли таємно зі ЗУЗ на Закарпаття та включилися до розбудови українських збройних сил.

Перебуваючи у Львові, Роман Шухевич допоміг переходові Провсду КЕ в руки революціонера *Мирослава Тураша*. Відразу ОУН розгорнула акцію всенародних демонстрацій солідарності з Карпатською Україною. Між демонстрантами і польськими окупаційними властями дійшло до завзятих боїв і масових сутичок. На бік ОУН перейшло майже все українське робітництво, чого не сподівалися вороги ОУН. Коли ж у березні 1939 р. Закарпаття проголосило незалежність, то проти цієї новопосталої держави пішла війною *Мадярщина*. Характерною для уже визрілого революційного націоналізму тих часів була заява полк. Колодзінського німецькому консулеві, який намовляв українців до капітуляції, бо, мовляв, Адольф Гітлер погодився на прилучення українського Закарпаття до *Мадярщини*. Колодзінський тоді сказав: *»В словнику українського націоналіста немає слова 'капітулювати'. Сильніший ворог може нас у бою перемогти, але поставити нас перед собою на коліна — ніколи«*. Це був не лише моральний вислів українського націоналіста, але й вияв відчуття сили, що її вже тоді ОУН викресала в народних масах.

Д-р Дмитро Донцов давав безупину ідейне підсилення революціонерам своїми впливовими писаннями. З важніших творів, написаних 1938 року, відмітимо: *»Об'єднання чи роз'єднання?«, »Де шукати наших історичних традицій?«, »Два антиподи — Шевченко і Драгоманов«, »Пам'яті великої бунтарки«, »Зрада афікціонів«, »Кількість чи якість«*.

В студії *»Об'єднання чи роз'єднання«*, Донцов твердить: *»Об'єднати націю, особливо в момент, що ми переходимо, в момент захитаних вартостей, захитаної волі, охлялого чину — особливо потрібно. Але насамперед треба об'єднати її духово... Активна верства, що об'єднає націю, вийде не з вибору, а з добору... Виховати, створити цю нову касту — завдання нашого часу... Об'єднати розпорошені енергії нашого загалу в одну думку й карну цілість, — зможе тільки нова каста нових людей з новою думкою, з новими методами, з новими організаційними ідеалами«*.

У творі *»Де шукати наших традицій?«*, Донцов закликає творити націоналістичну визвольну організацію за визначенням Тараса Шевченка — з *»лицарських синів«, »жозаків«, »як особливий людський тип, створений панувати не над кимсь, а на своїй землі; бути суб'єктом життя, не його об'єктом, не глиною в чужих руках... Цей поділ*

на 'лицарів' і 'свинопасів' серед народів, на аристократів, панів і плебей не є поділом клясовим, соціальним, лише психологічним, типологічним. Кожен народ представляє — в певній хвилині — його провідна верства... в ній може бути втілений або один (плебейський) або другий (володарський) тип».

В есею «Два антиподи — Шевченко і Драгоманов», Дмитро Донцов знову показує два типи провідників: доброго і злого. Тип, на який треба взоруватися націоналістам, представлений в такий спосіб: «Правда Шевченка — була правда надхненна, вибухова, пристрасна, запалена одною негаснучою думкою, ненавидюча зло, з патріотизмом, виплеканим на трагічних переказах історії нашої землі...»

10. Перед історичним іспитом націоналістів «школи Донцова»

Неначе передбачуючи наближення епохи національної революції, Дмитро Донцов був дуже активний у 1939 році на відтинку писання своїх блискучих і запальних есеїв. Доцільно згадати: «Кількість чи якість», «Карність чи стадність», «Про речі малі й великі», «Поступовий параліж еліти», вибір із писань Густава Ле-Бона під назвою «Завдання провodu». В студії «Кількість чи якість», Донцов наголошує важливість «активної якості, що завжди імponує пасивній кількості». Він зауважує: «Ось де коріниться криза всякої більшості, якої одним з випадків є криза сучасної демократії. Попросту відлетів від неї живий дух заціпний і сильний, відлетіла до інших її творча сила її еліти». Він ставить запит: «Що це є ота творча сила?» І відповідає: «Джерело всього лежить у світі емоцій, активних і сильних... Ідеї не правлять, ані не перевертають світом. Світ правиться й перевертається почуваннями, яким ідеї лише служать провідниками. Силу ідеям надає завжди сила їх емоційного підкладу... емоційним рушієм ідей є бажання даного гурту поставити свою силу над силою іншого. Переможе та ідея, де це бажання сильніше. Ось на чім перемагає цей моральний гарт... Яким перемагає одна еліта другу». Донцов повчає молоду націоналістичну еліту, що необхідна «твердо закреслена лінія руху вперед, без хитань і компромісів, з кам'яною вірою в переустрій життя на нових основах...» В протилежному випадку, «млявість власної провідної групи завжди улеглише агресивну роботу чужої еліти...» Цю рушійну, емоційну силу Донцов називає «інстинктом, сильнішим за розум... Цей інстинкт — це 'несвідома спадщина довгого досвіду', покоління, переказаний предками заповіт, вказаний ними шлях до збереження і збільшення потуги збірноти...» Тому «рішальним чинником в історії є не знання, а характер, не програма, а особистість...» Перед молодими націоналістами Донцов ставить завдання: «Вихованням нового покоління в душі нових емоцій можемо створити в його душах новий світ. Замість духа посибілізму і віри в механічний поступ, треба вложити в душу того покоління внутрішню візію ідеалу, його видиво. Хто стане одержимий тим видивом, той ніколи не знайде задоволення в світі таким, яким він є». Думки Донцова глибоко западали в свідо-

мість сотень провідних націоналістів, що саме прагнули якнайбільшої ідейної наснаги. Наступні десятиліття показали, що ті люди запалили ідеями революційного націоналізму та новою етикою героїчного сприймання життя сотні тисяч українців.

У вступі до книжки «Завдання проводу» д-р Донцов пояснює, що він вибрав із творів Ле-Бона такі уривки, що дають відповідь «на питання: які прикмети має посідати провідна верства, аристократія народу, щоб виповнити своє післанництво — формувати націю і проводити нею». Ця відповідь звучить так: *«Центр ваги цілої проблеми проводу він переносить на духову і моральну вдачу одиниці, на чинник не зовнішній, лише внутрішній, на гарт і волю верстви, яка претендує на почесну роллю національної еліти»*. Створюється враження, коли читати цю студію, що в Донцова вже тоді був задум опрацювати великий історично-соціологічний твір про українську національну еліту, що його він довершив 1944 р. виданням «Дух нашої давнини».

Дмитро Донцов починає від ствердження, що живемо в добі всенародних, масових рухів, для яких «в царині психологічній кермуючими силами є: вірування, ідеали...» Тому, провід мусить *«знати душу маси»*, на яку найбільше діє *«сила авторитету»* провідної верстви. Провід з'єднує собі нарід вмінням прищепити йому свої ідеали під формою «омани, ілюзії, видива». «Маси з'єднує собі той, хто робить відклик до їх фантазії». Тому, «на фантазії народу спирається сила і влада провідників». Ці фантазії-ідеали мають в народі «релігійний характер»: «Це рід містицизму». Найсильнішим сучасним родом такого містицизму є *«культ вітчизни»*, а «Клясичним взірцем релігійно настроєного проводу — є якобінці... Містична ментальність... є суттєвим чинником якобінської душі... він дуже небезпечний, бо йде просто перед себе, не маючи ніяких сумнівів». Якщо говорити про вдачу провідників, то «провідники переважно — не мислителі, а лише люди чину». А «з усіх сил, якими розпоряджає людськість, завжди була віра одною з найсильніших...» Знов же «особливу силу ідеям... надає те, що провідники набувають ту таємничу силу, яка називається престиж». В дальшому, Донцов подає різні погляди Ле-Бона про те, як розкладаються і гинуть провідні верстви, та що цих проявів мусять вистерігатися молоді, динамічні еліти.

Дня 1 вересня 1939 р. поляки арештували Дмитра Донцова і заслали його до концентраційного табору в Березі Картузькій, де він перебував до 17 вересня. Звідтам він предістався до Кракова, а по якимсь часі переїхав до Праги, де проживав майже до закінчення Другої світової війни. В 1945 р. він переїхав до Західної Європи.

Цілий 1939 рік знаменний на ЗУЗ великим піднесенням протипольських революційних настроїв. По містах відбувалися демонстрації солідарності з посталою на Закарпатті державою. В зударях з поліцією і військом брали участь десятки тисяч людей. До революційного активу включалися нові річники студентської, робітничої і селянської молоді. На ширшу арену виходили майбутні провідні особи в революційному підпіллі: Микола Арсенич, Іван Вітушинський, Омелян Грабець, Юліан

Заблоцький, Микола Коваль, Володимир Левицький, Омелян Логуш, Литвин, Роман Малащук, Петро Мірчук, брати Охримовичі, Михайло Палідович, Нестор Процик, Іван Равлик, Богдан Рибчук, Зенон Тершаковець та інші. Більшість із них були зі «школи Донцова».

Літом 1939 р. загинув у невідомих обставинах крайовий провідник ОУН Мирослав Тураш. Його місце зайняв революціонер-донцовець *Володимир Тимчій*. Вся КЕ на ЗУЗ складалась з видатних революціонерів, з яких згадати б: *Дмитра Грицяя, Володимира Гриніва, Василя Турковського, Дмитра Мирона, Ярослава Рака*. На ПЗУЗ КЕ була в руках *Івана Скопюка, А. Закоштуя, Ростислава Волсшина*.

Після упадку польської держави в вересні 1939 р., з тюрем і концтабору вийшли сотні провідних членів ОУН. Продовж кількох тижнів ці кадри включилися до підпільної сітки по обидвох боках лінії Керзона, тобто під російською і під німецькою займанщинами. Коли ж виявилось, що люди, які взяли в свої руки ПУН зійшли з революційного шляху, то 10 лютого, 1940 року, провідний актив покликав новий провід для всієї організації під назвою «Революційний Провід ОУН» і на його голову вибрав *Степана Бандеру*. Члени РП були «донцовцями», бо для них та для тих, які йому підпорядкувалися, «добро Української Національної Революції» та «відповідальність за чистоту Націоналістичної Ідеї й перемогу її», — творили тоді весь зміст і мету їхнього життя. Так стверджує Степан Бандера, який про цю велику історичну подію пише наступне: «Акт з 10 лютого 1940 р. і II Великий Збір ОУН завершили процес кристалізації всередині Організації, утвердили націоналістичний, революційний напрямок визвольного руху і лінію цілком самостійної політики, вільної від зовнішніх орієнтацій».

Продовж одного року ці люди провели велику організаційну рботу, змобілізували до боротьби за УССД десятки тисяч членів і симпатиків ОУН. Коли літом 1941 року настав час творити українську державу революційним шляхом, то для цього була дозріла і готова націоналістична еліта. Однак німецькі расисти знищили цю державу. Тоді ОУН виповіла їм війну, поширивши свою підпільну організацію по всій соборній Україні. В 1942 р. ОУН була вже готова підняти нарід до боротьби. Провід революційної ОУН заініціював, сформував і очолив модерного типу визвольно-революційну армію українського народу під славетною назвою «Українська Повстанська Армія».

Розгорнення на всенародно скалю організованої визвольної боротьби у величезній мірі завдячуємо титанічній ідейно-виховній праці продовж двох десятиків років *д-ра Дмитра Донцова*. Ніхто інший так багато не причинився до унапрявлення, цілеспрямування, формування і росту з малих нечисельних гуртків студентської молоді нової національної еліти, як цей динамічний мислитель, теоретик, пропагандист, виховник-педагог, публіцист і учений.

З бігом років його безпосередній вплив в Україні малів зі зрозумілих причин, бо постійно гинули в боротьбі з ворогами вихованці Донцова та все тяжче було ширити його твори, щоб на них виховувались нові

річники. Проте історія підтвердила правильність його головних висновків, теорій, тез і закладів. Життя вимагало в наступних десятиліттях і сьогодні вимагає ведення української національно-визвольної боротьби саме і найперше на підставі засад, толошених Дмитром Донцовим. Коли в шістдесятих роках виросло нове покоління українських національних діячів, то багато з них думали «по-донцовськи», хоч його творів не читали. Зате між українцями на чужині впливи Донцова були сильні весь час за його життя, бо з притаманною йому енергією він десятиками років далі працював пером і словом для сповнення свого життєвого ідеалу — відбудови могутньої української національної держави. В роках після Другої світової війни Дмитро Донцов обдарував українську політичну думку новими цінними творами тривалої вартости.

Дмитро Донцов мав під час усього свого життя багато ворогів і гострих опонентів-критиків. Але, крім цього, на еміграції появилось багато писань, яких автори свідомо фальшували (і роблять це досі) висновки Донцова, зокрема поширюючи різні злісні й шкідливі з національного погляду погляди, немов Донцов був пропагатором гітлерівського націонал-соціалізму, італійського фашизму та тоталітаризму. На ці обвинувачування відповідав не лише сам Донцов, але й багато національних діячів. Зокрема Ярослав Стецько, провідний член ОУН в 30-их роках, член Проводу ОУН в 40-их роках і теперішній голова Проводу ОУН, так писав на ці обвинувачення у відомій його книзі: *«Зовсім помиляється той, хто вважає, що Донцов зорієнтовував українство на націонал-соціалізм. Пригадую статтю в 'Вістнику' з критикою національного 'соціалізму'. Донцов писав, що відношення України до Німеччини залежатиме від ставлення Німеччини до державної незалежності України. Випуск Донцовом монографії про поодинокі постаті зовсім не було метою зорієнтовувати на їх ідеї у кожному випадку, а на необхідність бути о д е р ж и м и м якоюсь ідеєю, мати в і р у в неї, мати волю змагатися за неї, щоб дійти до мети... Не можна ж інсинувати 'фанатичному' українському націоналістові, як ним ідеологічно виявив себе Донцов, що він прийняв за свою доктрину расизму Гітлера про 'українських унтерменшів'...»* (Я. Стецько: «30 червня 1941», Торонто—Нью-Йорк, 1967).

В десятю річницю смерті цього великого Українця та соту річницю з дня його народження час оживити його спадщину та передати її далішим поколінням тих, які хочуть правильно й успішно боротися за Українську Самостійну Соборну Державу.

НЕ ЗАБУВАЙТЕ ВІДНОВИТИ ПЕРЕДПЛАТУ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ». НЕГАЙНО СПЛАТИТЬ ВАШУ ЗАБОРГОВАНІСТЬ! ПРИЄДНУЙТЕ НОВИХ ПЕРЕДПЛАТНИКІВ І ЧИТАЧІВ!

ІЗ МАТИРОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

С. КАРПАТСЬКИЙ

ТЕРНИСТИМ ШЛЯХОМ ДО «ОМЕГІ»

(До 91-ліття Блаженнішого Патріярха і Кардинала
Йосифа Сліпого)

(Продовження, 2)

40. о. *Костянтин СІЛЬВАЙ*, старший священик, жонатий, парох с. Іванівці, Мукачівського р-ну, щирий і палкий душпастир. Глибоко національно-свідомий отець. Син А. Сільвая, який був видатним громадським діячем і письменником в Карпатській Україні. Був заарештований, засуджений і вивезений в концтабори імперії, де, виконуючи велику душпастирську працю серед рабів, помер смертю мученика-ісповідника. Я дуже добре знав того щирого і добрячого отця.

41. о. *ВЕРБЯЩУК*, старенький священик, жонатий, потім удівець, парох с. Великий Раківець, Іршавського р-ну. Щоб викликати провокацію в нашій Церкві чи, як тоді називали її, Уніятській, з цього невинного старця зробили «політика» і заарештували за т. зв. «зраду батьківщини», звинувачуючи його в тому, що, мовляв, «...Вербящук видав бандитам (бандерівцям, — С.К.) голову Окрвиконкому, старого комуніста Онуфрія, який був закатований у лісі» (це, звичайно, на основі слів фальшивих свідків, змушених до такого зізнання). Знав цього невинного отця особисто, бо приходилося мені сидіти з ним у слідчій тюрмі МГБ в Ужгороді в 1948 р. Дуже важко о. Вербящук переносив слідство й неволю. Засудили його на 25 років концтаборів особливого режиму. На першому році важкої неволі невинно помер смертю мученика, героя-ісповідника (С.К.).

42. о. *ОРТУТАЙ*, старший, жонатий отець (парафія не подана). Був заарештований, вернувся з таборів з дуже підірваним здоров'ям, мучився страшенно поки не помер. Його дружина Бела Ортутай-Сільвай, рідна сестра о. К. Сільвая, побожна, вихована в національному дусі (С. К.) дуже потішала його весь час. Вірний катакомбник, хоч і недовго служив після повороту своєму обездоленому люду. Помер у великих муках, але дуже терпеливо, як мученик-ісповідник.

43. о. *Михайло ДЗУРОВЧИК*, старший, жонатий, парох с. Великі Лази, Ужгородського р-ну, заарештований і засуджений ОСО на 15 років. Після ув'язнення (звільнений спеціальною комісією здоровельних справ, — С.К.) повернувся ослаблений психічно, часто мав проблеми з пам'яттю. Під час слідства його страшно били за сина Костянтина, який був активним членом ОУН. Надзвичайно жертвенний душпастир. Незадовго після повернення в м. Берегово, він помер в колі своєї родини.

ни смертю мученика-ісповідника і щирого батька. Я дуже добре знав цю чудову людину і отця (С.К.).

44. о. Андрій ШЕРЕГІЙ, старший священик, жонатий, парох с. Макарьово, Мукачівського р-ну, надзвичайно тихий, глибоко людяний і богобійний душпастир, безкомпромісовий у справах Церкви і Правди. Був заарештований, засуджений і закатований в ужгородській слідчій в'язниці МГБ. Помер як мученик-ісповідник за Віру Христову. Багато його допитували за старшого сина о. д-ра Василя, який, захистивши докторат у Будапешті, приблизно в 1945-46 рр. втік через Мадярщину на Захід. Сьогодні він парох-монсеньор у Пітсбурзькій Епархії під юрисдикцією Архiep. Кочішка. Очевидці розповідають, що під час допитів у слідчій в'язниці, о. Андрій Шерегій був прикладом для своїх «колег» по нещастю. Навіть у слідчій камері сповідав. Коли вночі забирали кількох на розстріл, він на прощання підбадьорював їх, благословляючи словами: «Не бійтеся помирати за правду, або будучи невинними, бо смерть — це не кінець всього, а початок нового життя, продовження та підсумок наших діл та вчинків на землі...» (Я добре знав того тихого, скромного і невтомного душпастиря, — С.К.).

45. о. проф. Олексій ІВАНЧО, старенький, жонатий, катехит-історик, мовознавець і виховник, так духовно як і національно, гімназіальної молоді. Він був вуйком о. Миколи Іванчо, а його зятем був о. Даниїл Бачинський, парох Ужгород-Цегольня, — С.К. Отець Олексій, автор кількох книжок з питань історії, мови, географії, написав багато монографій. Був арештований раніше мадярами, будучи свідомим і щирим карпато-українцем, яким залишився до кінця свого життя. Кликали його часто на допити в КГБ, пропонували перейти на московське православ'я, але о. Олексій категорично відмовився, кажучи: «... панове, зрада всюди кваліфікується як зрада. Колись жиди розп'яли Христа, я наново цього не хочу зробити...» З огляду на старший вік і поганий стан здоров'я, його не заарештували. Мене також вчив у гімназії. Як професор-викладач, він був дуже веселої вдачі. Інколи непослушних студентів долонею плескав за вухом і це називав «капсликом», тому молодь прозвала того старшого, високого й худого отця-професора в гімназії «капсликом». Всі його дуже любили. Тут не дуже до речі розповідати про якісь веселі пригоди чи події, але дозволю собі розповісти про один такий випадок у школі, в гімназії на лекції української мови. Учні мали завдання завчити дані про князів Ляборця і Корятовича. Я тему не вивчив, надіючись, що в школі хтось перекаже й того вистачить, щоб відповісти. Сталося, однак, так, що старенький «капслик» викликав мене першого. Став я майже десь у кінці класу біля вікна й з третього поверха задивився десь далеко. Я думав, що старий не чує й почав плести всякі небилиці. Видно, що по якомусь часі йому надоїло слухати мою «відповідь». Він підійшов тоді до мене, глянув в очі й запитав: «Сину, чи є в тебе пес?» — «Немає, отче професор, але є у сусідів». «Но, — відповів він, — якби те, що ти «намовов» у своїй відповіді, сусідський пес з'їв, то напевно би здох...»

Душпастирював о. О. Іванчо в місті Ужгороді. Страшно переніс на душі арешт свого зятя о. Даниїла, вбивство Владики Теодора і фізичну ліквідацію Греко-Католицької Церкви брутальними московськими методами. Бувало, коли трапилась нагода розмовляти з ним, відчувався його смуток. Часто казав: »Це, що зараз є, Олександріку, — гірше за Содому й Гомору... Ба, хто про це все напише, щоб колись знали як нас живих мордували й розпинали?..« Помер, досягши понад 90 років життя.

46. о. *Іван БАЧИНСЬКИЙ*, жонатий, парафії не мав, сам юрист. Студії права закінчив у Празі. Один із синів старого намісника о. Даниїла Бачинського. Це він, який слідкував серед ночі куди везуть труп рідного батька з тюрми й де загребуть. Сповнилося йому вже понад 60 років, коли його висвятив один із отців у катакомбах у сімдесятих роках. Жив і душпастирював в Ужгороді і в околиці. Надзвичайно розумна людина, замолоду скінчив теж студії теології, але не висвячувався. Влітку, коли служив Святу Літургію в підвалі свого помешкання, упокоївся в Бозі. В таких умовах Господь покликав свого слугу до себе.

47. о. *Кирило ФЕДЕЛЕШ*, народився в сім'ї священика 1881 р. В 1908 р. рукоположений на священика і призначений на парафію у селі Велика Ростока, Іршавського р-ну. Ревно працював над піднесенням релігійного й національного життя вірних, за що мадярська влада його недолюблювала, за ним слідувала й добилаєся вкінці того, що його перекинули на відсталу парафію в с. Руське Поле, Тячівського р-ну. По закінченні Першої світової війни, коли Закарпаття прилучено до Чехо-Словаччини, о. Феделеш включився у народовецький рух очолений о. Августином Волошином. Згодом став професором середніх шкіл в гімназіях, спершу в ужгородській, а потім у береговській, викладав релігію та українську, латинську і німецьку мови. В 1929 р. о. Феделеш заснував на Закарпатті рух тверезости, перше протиалкогольне товариство. Він став ревним організатором християнсько-народної партії о. Августина Волошина. В 1939 р. його обрано послом до першого Сойму Карпатської України. На пропозицію о. Феделеша той же Сойм рішив, щоб до гербу Карпатської України додати ще золотий тризуб св. Володимира. Будучи видатним духовним і націоналістичним діячем, у 1939 р. його арештують мадярські садисти, відправляють до концтабору Варюлапош, і тільки завдяки енергійним заходам Преосв. Владики О. Стойки його звільняють і згідно з наказом влади йому призначають під опіку віддалену парафію у с. Липча, Хустського р-ну. Це бідне село складалося переважно з православних, які одначе теж дуже поважали о. Кирила. В 1944 р. НКВД разом із православним батюшкою викидають на вулицю хворого отця, а в 1946 р. його арештують як »ворога народу«, бо о. Феделеш у своїй брошурі проти алкоголізму писав: »Горілка нищить тіло й душу людини не менше від комунізму«. Засудили його на 7 років ув'язнення та каторжних робіт. Перебував у концтаборі в Львівській області в с. Підкамінь, Бродів-

Єпископ Олександр Стойко.

ського р-ну, звідки написав останнього листа: «Я лише про одне прошу Господа Бога, щоб ще хоч один раз вас побачити й умерти вдома, між своїми. На те, однак, немає великої надії. Та нехай діється воля Божа». В 1950 р. його замордували в концтаборі Дніпродзержинська. Отже, о. Кирило помер смертю мученика-ісповідника, не діждавшись повороту до своїх земляків.*

Я сам особисто знав цього незламного отця і патріота — С.К.

48. о. монс. *Августин ВОЛОШИН*, народився 1874 року. Від 1 вересня 1917 р. директор Греко-католицької учительської семінарії для хлопців в Ужгороді аж до жовтня 1938 р. Посол до Празького парламенту в 1924-29 рр. У місяці жовтні 1938 р. — державний секретар, в 1938-39 рр. прем'єр, 15 березня 1939 р. — президент Карпато-Української Держави. На еміграції в Празі до травня 1945 р., коли був арештований та закатований московськими садистами в горезвісній тюрмі Лефортово

*) Дані взяті із статті о. А. Пекаря, ЧСВВ, «100-річчя народин Апостола тверезости — о. Кирила Феделеша» (1881-1951), «Шлях» від 21 лютого 1982 р.

11 липня 1945 р. Видатний громадсько-політичний діяч, свідомий священник, щирий патріот за волю свого Карпато-Українського народу, який був великим пророком, бо щастя свого народу й Срібної рідної Землиці бачив тільки в злуці з Україною, як соборною, самостійною державою. Помер на 71 році надзвичайно інтенсивного, напруженого й тяжкого життя як священник-патріот, мученик і герой. Був у дуже близьких зносинах з моїм дідом о. Д. Бачинським, добре знав мого рідного батька, з ним переписувався. У 1939 р., коли мій батько був парохом в с. Імстичово, він врятував перед арештом і стратою з рук мадярських садистів «сободрчопотошів» (назва відділів садистів мадярського війська, — С.К.) багато українського населення, а особливо учительку-націоналістку Петрашко і її брата. З цього приводу отець-прем'єр А. Волошин писав до батька:

»Дорогий о. Петре!

... довідався я про події в селах Імстичово і Білки, подивляю Твою сміливість і вміння врятувати багатьох наших щирих і чесних людей від смерті, особливо Петрашків, які так багато зробили для добра нашої СВОБОДИ... У справі ув'язнення Твого малолітнього сина Олександра, написав протест до міністра барона Перені Жігмонда і Примаса Юстиніяна Шереді. Одягай реверенду (рясу — С.К.), сідай на поїзд і їдь особисто по моїм письмовим слідам до Будапешту...«

49. о. Петро ВАСЬКО, народжений 1903 р., парох в с. Горінчово, Хустського р-ну, Імстичово, Іршавського р-ну і с. Лохово, Мукачівського р-ну. В 1949 р. арештований, засуджений ОСО на 15 років концтаборів. Покарання відбував у концтаборах Комі, Воркута, Інта. Працював важко і все приймав як нагороду від Всевишнього і терпіння за грішників. Залишив 6 дітей. Коли в 1949 р. приїхало МГБ арештувати його, жінка, прощаючись, промовила: »Петре, за дітей не безпokoйся... З нами Бог, лишень, щоб Ти залишився міцним і не зрадив Христа й Правду...« В таборах невтомно душпастирював, навіть часто приходилося за це сидіти в холодних штрафних ізоляторах. Повернувся із важко підірваним здоров'ям у 1957 р., після відбуття восьмирічної каторги. З першого дня почав душпастирювати в катакомбах. Як тільки прибув додому, довелося йому вже через одну годину уділити св. Хрищення одній сусідській хворій дитині. Працював на чорних фізичних роботах, в останніх часах як нічний сторож і кочегар. Користувався незвичайним авторитетом серед духовенства та вірних, яких дуже любив і яким служив до кінця. Коли принесли йому підписати вирок, слідчий Фйодоров сказав: »Вас судить не закон, а беззаконня, тобто ненависть властей до релігії і Бога«. Вірно і в дуже жорстоких та небезпечних умовах в катакомбах душпастирював аж до місяця березня 1981 р., коли після важкої операції в лікарні, далі ще під наглядом МГБ, відійшов із цими словами у вічність: »Дякую Тобі, Боже, за все, по Твоїй святій волі я радо відходжу на вічне життя«. На смертельному ложі висповідав і навернув одну людину.

Помер на 79 році життя і на 54 році тернистого шляху священства як щирий, покликаний душпастир, свідомий українець-патріот, смертю мученика-ісповідника. Ніколи в житті не нарікав на тяжкі обставини, був прикладним батьком і вірним чоловіком.

Я гордий, що о. Петро мій батько, а я його син (С.К.).

50. *Преосв. Єпископ Теодор РОМЖА*, народжений 1911 р. в с. Великий Бичків, Рахівського р-ну, Карпатської України, четверта дитина в родині простого залізничника. В 1930 р. закінчив з відзначенням гімназію у м. Хусті, під особистим спонзоруванням Владики Гебея виїжджає на богословські студії до духовної семінарії св. Йосафата в Римі. Закінчив Григоріянський університет у Римі, де здобув глибоке знання філософії і богослов'я. Мешкаючи в римо-католицькому коледжі »Русікум«, він був самотнім семінаристом східно-візантійського обряду. В цьому закладі підготовлялися майбутні місіонери для безбожницької Росії, так, що вже замолоду йому прийшлося вивчати доктрину комуністичної диктатури. Філософія стала його улюбленим предметом, а коли друзі старалися відтягнути молодого Ромжу від книжки, він відмовлявся, кажучи, що це його обов'язок і що робить це в ім'я Христа і Його святої Церкви, за яких готовий пролити кров.

Насправді ці слова були пророчі. Висвячений на священника в Римі у 1936 р., першу Службу Божу відправив у своєму рідному селі Великий Бичків. Через рік Чехо-Словаччина проводить мобілізацію і молодого Ромжу як священника забирають до медичного корпусу в чині лейтенанта. Після демобілізації у 1939 р. повертається до Риму, а згодом Владика Стойка призначає його парохом в с. Березово. В 1939 р. здібний та енергійний Ромжа призначений професором філософії в Ужгородській духовній семінарії. Його невтомну працю високо оцінюють, так, що в 1942 р. Владика Стойка надає йому чин монсен'єра. В 1943 р. несподівано помирає Владика Стойка. Беручи під увагу грізні часи, зокрема наближення московської орди й ускладнення міжнародних подій, Рим призначає новим єпископом Мукачівської єпархії молодого Теодора Ромжу, висвячення якого відбулося в Катедрі міста Ужгороду 24 вересня 1944 р. Тоді йому щойно сповнилося 33 роки. Він був ще зовсім молодим. Дальший його тернистий шлях на єпископському престолі годі описати в такому загальному нарисі, а, зрештою, про це появились окремі багаті матеріали.

Я особисто добре знав Владику Теодора ще як був гімназистом, пам'ятав його як професора духовної семінарії, а пізніше, як зрілий юнак, часи його єпископату сповнені терням. Коли в жовтні 1947 р., були ще непевні часи, батько запросив Владику Теодора на прохання вірних посвятити відремонтовану церковцю в с. Лавки, Мукачівського р-ну (філія парафії могого батька (С.К.)), то, рівночасно вказував на можливі небезпеки, але Владика Теодор з великим запалом душпастиря промовив: »Дорогий Петрику, ми слуги Божі й народу. Раз мій рідний Нарід і віруюче стадо хоче, щоб єпископ посвячував їхню церковцю, та ще й у такі важкі часи, це подвійний мій і наш обов'язок«.

Сл. п. Єп. Теодор Ромжа на катафальку.

Це була його остання душпастирська подорож, бо після посвячення церкви в с. Лавки, їдучи польовим шляхом бричкою до головного шляху, МГБ вчинило атентат на Владику Теодора і його супровід. Збіг обставин перешкодив зграї чекістів добити Кир Теодора на польовому шляху, як також і всіх тих, що його супроводжали. Його побитого та у важкому стані відвезено до мукачівської лікарні. Через кілька днів, коли Кир Теодорові стало набагато краще, МГБ через своїх завербованих прислужників доконали його — отруїли його в лікарні. Сталось це у ніч на 1-го листопада 1947 р. Помер Владика Теодор Ромжна на 36 році свого квітучого життя від брудних, негідницьких, всрожих, московських рук як мученик-ісповідник за Віру Христову, за правду й вірність до свого обездоленого народу. Дня 1-го листопада 1982 р. сповнилося 35 років із часу героїської і мученичої смерті вірного і великого сина Срібної Землі, єпископа Мукачівської єпархії в Карпатській Україні, Владики Теодора Ромжі.*

Далі йдуть імена 40 підпільників-катакомбників священників-душпастирів із таємно висвяченим єпископом, що діють в Україні. Зрозуміло, ці дані не можуть бути оприлюднені.

*) Довший спомин про смерть Кир Т. Ромжі був поміщений у часописі «Шлях Перемоги», починаючи з числом за 14 грудня 1980 р. (С.К.).

(Закінчення буде)

Проф. Іван ЛЕВАДНИЙ

ВИДАТНИЙ СИН УКРАЇНИ

У 325-ліття смерті гетьмана Богдана Хмельницького

(Скромна присвята)

Великий гетьман і визначний полководець, мудрий політик і державний будівничий, який, очоливши велику українську національну революцію, струсував основами Польщі — віковичного гнобителя України, та створив могутню козацьку державу і хотів, але не встиг об'єднати в її межах усі українські землі по Холм, Сян, Карпати, — таким увійшов в українську історію Богдан Хмельницький

Місце і час його народження не встановлено. Правдоподібно, що він народився в 1595 році в Жовкві у дрібно-шляхетській родині, вчився в українській школі, далі в єзуїтських колегіях Львова та Ярослава, разом з батьком ходив у похід під Цецору, а, опинившись у татарському полоні, пробув два роки в околицях Стамбулу, поки козаки не викупили його і він приєднався до Запорізького війська, в якому в 1638 році був козацьким писарем, а в 1646 році їздив до Варшави на переговори з королем.

Багато особистих кривд, які завдав Богданові Хмельницькому чигиринський підстароста, поляк Чаплинський, користуючись підтримкою коронного гетьмана Станіслава Конєцпольского, обумовили гнів Богдана проти польської сваволі. Шукаючи справедливості в суді, в сеймі, навіть у короля — не дали наслідків. Навпаки, син Конєцпольского Олександр ще й ув'язнив його і лише за допомогою полковника Михайла Кричевського Богдан Хмельницький звільнився і подався на Запоріжжя. Бачачи загальне незадоволення з польської влади, яка після скінчення на її користь козацьких війн міцно закріпилась в Україні, уклав плян повстання проти гнобителів з метою не тільки відплатити за свої кривди, а й домогтись поширення козацьких прав. До участі в боротьбі він запросив кримського хана.

29-го квітня 1648 року на Запоріжжі обрали гетьманом Богдана Хмельницького і він 2-го травня на чолі козацького війська рушив у визвольний похід. Розгромивши 16-го травня на Жовтих Водах передове польське військо, що йшло йому назустріч, гетьман 26-го травня нищівно погромив головні польські сили під Корсунем.

На вістку про ці перемоги піднялась вся Україна. Підтриманий цілим народом Богдан Хмельницький пішов на Галичину, де нарід теж повстав проти ненависних поляків. 8-го жовтня гетьман обложив Львів. 15-го жовтня полковник Максим Кривоніс здобув Високий Замок над Львовом. Не беручи міста, щоб його не пограбували татари, Богдан Хмельницький 26 жовтня рушив на Замостя.

В цей час помер польський король Владислав. Новий король Ян Казимир просив гетьмана вертатись з походу і запевняв, що задовольнить усі козацькі вимоги. 4-го грудня Богдан Хмельницький дав наказ до відступу.

Але захоплена зустріч, влаштована гетьманові в Києві, де його вітали київський митрополит Сильвестер Косів, єрусалимський патріарх Паїсій та все громадянство, показала, що народ не лише бажає полегшення для козацького війська, але цілковитого скасування польської окупаційної влади і створення своєї власної держави. Рішений виконати волю народу, Богдан Хмельницький з провідника козаків став провідником цілої нації.

І тому наступного 1649 року війна відновилась. Але після польської поразки під Зборовом, Богдан Хмельницький, під тиском свого союзника-хана, підкупленого поляками, змушений був укласти 20-го серпня 1649 року мир з Польщею. І хоч цей мир був дуже корисний для козаків, бо збільшував їхнє військо до 40 тисяч, дозволяв козацьким сім'ям жити в Київському, Чернігівському і Брацлавському воевідствах і надавав усі державні посади лише українцям, це вже не могло задовольнити населення, яке чекало цілковитого визволення від окупанта.

Зі своєї столиці Чигирина Богдан Хмельницький провадив організацію української козацької держави. Він поділив увесь край на 16 полкових округ, за числом наявних тоді полків. На чолі кожної округи стояли полковники, які здійснювали військову, адміністративну і судову владу.

Наприкінці 1650 року польське військо переходом Бугу порушило Зборівську угоду і навесні 1651 року війна розгорілась знову. Через зрадливість хана, що залишив поле бою під Берестечком, козаки зазнали великих втрат, а Хмельницький був змушений погодитися на Білоцерківський мир, за яким козацького війська мало бути лише 20 тисяч і козаки могли жити лише в межах Київського воевідства. Але Богдан Хмельницький дивився на цей договір, як на тимчасовий, вимушений несприятливими обставинами в наслідок татарської зради.

І дійсно, вже в наступному, 1652 році, поляки, не бажаючи пропустити Богданового сина Тимоша, який їхав на весілля в Молдавію, заступили йому шлях, але зіткнулись з головними силами самого Богдана Хмельницького і 8-го червня 1652 року зазнали страшного погрому під Батогом на Поділлі. Війна відновилась. Коло Жванця король зі своїм військом був оточений, але і цим разом через зрадливість хана гетьманові не вдалось скористатись наслідками військового успіху.

Часта зрадливість хана змусила Богдана Хмельницького шукати іншого союзника. Такого вбачав він в особі московського царя. Однакова віра, відсутність територіальних претенсій, як думав гетьман, були запорукою тривалого мирного співжиття.

До Переяслава 10-го січня 1654 року приїхало московське посольство і 18-го січня на Переяславській Раді уклали договір, за яким Україна поєднувалась з Московщиною, однак зі збереженням усіх прав самостійної держави, власного війська, фінансів, зносин з іноземними урядами тощо. Московщина зобов'язалась обороняти Україну від Польщі і визволити всі українські землі. Але не всі з оточення гетьмана раділи цій угоді. Проти неї виступав полковник Іван Богун і київський Митрополит і духовенство.

Війна з Польщею відновилась. Восени 1654 року Богдан Хмельницький погромив поляків коло села Охматова, а навесні 1655 року вступив у Галичину і Холмщину.

Дізнавшись, що московський цар Олексій в надії, що поляки оберуть його своїм королем, віроломно, без відома гетьмана, уклав з ними перемир'я і бачачи, що Москва весь час порушує свої зобов'язання, якими ручалась у Переяславі, і хоче обернути Україну на свою провінцію, Богдан Хмельницький вирішив далі без московської допомоги продовжувати війну з Польщею в союзі зі Швецією та Семигородом.

Спільна війна трьох союзників почалась у 1657 році. Але поляки розбили семигородське військо, а український корпус, що воював під командою полковника Антона Ждановича, який заступав хворого гетьмана, коли почув, що цар незадоволений з цієї війни, а гетьман недужий, почав хвилюватись і повернувся з походу назад на Україну. Це так вразило Богдана Хмельницького, що він за кілька днів помер у Чигирині.

В очах українського народу Богдан Хмельницький залишається, як великий державний муж і полководець. В оцінках московської політики гетьмана серед українських істориків була розбіжність і частина їх, як і Т. Шевченко, засуджували його за Переяславську унію. Але глибша аналіза державно-творчої діяльності великого Богдана стверджує, що в обличчі неминучої дальшої боротьби з Польщею, яка запрошувала проти козаків наймане чужоземне військо, і нещирости мусулман до власних зобов'язань перед козаками, гетьман був змушений шукати інших надійніших союзників. Вірячи з початку московським обіцянкам, він уклав Переяславську угоду, але, побачивши їхнє віроломство, плянував іншу протипольську коаліцію без участі Московщини. Лише його раптова смерть обірвала ці сміливі, далекойдучі плани, бо більшість Богданового оточення вже була промосковської орієнтації.

**ЧИТАЙТЕ, ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ
І РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ
» ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ «**

Ярослав СТЕЦЬКО

З'ЄДНАНІ БЕЗСМЕРТНІСТЮ НАШИХ ДУШ

*(Слово голови Проводу ОУН над могилою сл. п. полк. Євгена
Коновальця в Роттердамі)*

Прибули ми з різних країн, щоб у заступстві всієї нації скласти поклін великому державному мужеві, революціонерові, організаторові найкращої військової формації армії української держави — Української Народньої Республіки — корпусу Січових Стрільців, який вкрив себе безсмертною славою у боротьбі за українську державність, основоположникові Української Військової Організації (УВО) й Організації Українських Націоналістів (ОУН), полковникові Євгенові Коновальцеві.

45 років у житті нації — це недовгий час, але цей період своєю вагомністю і перспективністю рівний може століттям зростання революційно-визвольного потенціалу нації. У центрі його уваги стоїть неперворатна постать великого покійника. Час не заслонив його величчя. Його постать ще з більшою рельєфністю з'являється перед очима нашої душі. Особливо сьогодні відчуваємо великий брак його індивідуальності, спокійної вдачі, холодного розуму і великої віри та візії.

Змістом життя Полковника була ідея нації й ідея Христа. Свою силу він черпав передусім з глибокої християнської віри, з свого християнського світогляду, прагнучи будувати українську державу на тривких християнських і національних засадах.

Полковник відкидав і поборював усе незгідне з ними, тому був заприсяженим ворогом антихристиянського більшовизму і кожної окупантської системи на українській землі, яка завжди була насиллям над нацією, твором Бога, над людиною, створеною на образ і подобу Божу, над людиною поневоленої української нації. Свою силу він черпав з надр народу. Його увага була завжди зосереджена на розбудову власних сил народу. Тому він пішов на великий ризик, особисто розбудовуючи кадри по всій соборній Україні, зокрема на центрально-східніх землях, згідно з його старою засадою: через вільний Київ шлях до Львова. Його визвольна концепція мала ширший засяг, згідно з гаслом: Свобода народам — свобода людині. Він діяв і в тому напрямку.

Історичний шлях Євгена Коновальця характеризується трьома періодами: національно-визвольної війни, продовжуванням її в інших формах Українською Військовою Організацією (УВО) й організованим українським революційним націоналізмом — Організацією Українських Націоналістів (ОУН).

Євген Коновалець мав всеохоплюючу панівну ідею: *українська держава понад усе. Шлях до неї — збройна боротьба. Культ української влади на українській землі — це була його первонаочальна мета, культ української зброї — це необхідна передумова досягнення мети.* Тому великий полководець відкидає усякі солдатські ради, але творить дисципліновану, ієрархічно побудовану військову частину — курінь Січових Стрільців, що згодом перетворився у корпус Січових Стрільців. Президент української держави, Головний Отаман Симон Петлюра мав найкращу остою у протиросійській війні у корпусі Січових Стрільців.

У центрі уваги Євгена Коновальця завжди була *ідея суверенітету нації*, яка була мірилом усіх його історичних вирішень. *Самостійність* у нього була нерозривно зв'язана з *соборністю* українських земель у єдиній нерозривній українській державі. Усякі провінційні орієнтації у наївній вірі, що той чи цей ворог України може бути допоміжним у звільненні тієї чи іншої частини українських земель, він з принципу відкидав, засуджував, поборював. Для нього Акт Суверенності і Соборності 22 січня 1918-19 був *догмою* у кожній його дії. І не республіканський чи монархічний лад в українській державі був для нього вирішальним, але *влада української нації на українській землі*, як і суверенність і соборність нації.

Великий національно-політичний стратег розумів рушійні сили нації, що є інтегральним духовим організмом, і без соборного зусилля не могла мати нація успіху. Мілітаризація усієї нації була його мрією у страшній добі великої облуди і брехні безбожницького більшевизму, облудою антимілітаризму, призначеного для поневолення нації, коли сам російський загарбник озброювався і був озброюваний Антантою за збереження єдиної неділимої російської імперії. У тому хаосі ідей, які ніс московський наїзник в Україну, українській нації потрібно було такої індивідуальності, яка розуміла б закони визволення уявлених народів, яка була б свідомою того, хто є ворогом; потрібно було людини, яка знала б, що нарід ніколи не визволяється завдяки інтернаціоналізмові, але завжди виключно *самоутвердженням* національно-державної власної ідеї, його світлих героїчних *традицій*, його *віри в Бога*. Такою постаттю у той час був Євген Коновалець.

Після нашої невдачі у Визвольній війні 1918-20 рр., Полковник, як перспективно думачий стратег національно-визвольного революційного руху, вирішив продовжувати збройну боротьбу у вузьких розмірах і різними методами, творячи Українську Військову Організацію, розбудовуючи її по всій Україні у тих чи інших формах. Це був продовжуваний культ української зброї, який мав пригадувати нації, що нація ніколи не програє визвольної війни, якщо вона внутрішньо не визнає себе переможеною. Полковник відбудував віру нації в її оновлені сили, якщо у неї буде догматичним ідеал УССД, якщо власна влада стоятиме перед

усіма іншими цілями. Якщо буде власна влада нації на рідній землі — буде й земля й воля, а без неї немає ані землі, ані волі!

УВО виконала свою ціль — поглибити в народі культ власної зброї та героїку боротьби за націю. Крутянські герої, здобуття Арсеналу й перемога над большевиками в Києві, Базар, Холодний Яр, Зимові походи, Маківка — усе це Полковник культивував у народі через УВО й чини УВО.

Полковник розумів ролю й значення героїчної концепції життя, він плакав її в народі через хоробрих бойовиків УВО. Але прийшов час, коли стратег української революції, на яку він завжди ставив, як на шлях до визволення, мусів дати визвольно-революційній боротьбі тверді ідеологічні основи. Він став основоположником організованого українського націоналізму — ОУН, якого ідейні підложжя були у творчості Дмитра Донцова, Миколи Міхновського, у нашій преславній минувшині. До джерел нашої величі! Щоб народ зрозумів сам себе у своїй величі вчорашнього, щоб пізнав себе, щоб свої вартості й якості віднайшов, самоусвідомив їх. Тверді підвалини для цього дали: наш геній Тарас Шевченко, Леся Українка, наші чудесні літописи, княжо-королівська епоха, наше «Слово о полку Ігоревім», козацька героїка, козацькі легенди, «Золоті ворота», св. Софія і св. Юр, українське героїчне християнство.

Молоде покоління на ЗУЗ сягало тих самих джерел. Російському способowi життя, большевизмові треба було протиставити український зміст, українську якість. Усім окупантам України треба було протиставити наш зміст життя. Треба було йти у бій проти колоніалізму на усіх відтинках життя, ставлячи в осередку уваги власну націю. Полковник — провідник та організатор ОУН — входить в останній період своєї багатогранної революційної діяльності, яка охоплює всю Україну. Надходять тривожні події, що заповідають Другу світову війну. Полковник розгортає велику зовнішньо-політичну, дипломатичну діяльність. Москва, усвідомлюючи значення Полковника, підступно й нікчемно вбиває його, але не зламала народу. Він нестримно йде до мети. І день помсти не за горами.

На I Конгресі ОУН Полковник заявив:

«Спротиви, які ми зустрінемо на нашому шляху, будуть величезні, бо відбудова Української Самостійної Соборної Держави сама собою однозначна з ліквідацією московської імперії, як і польського історичного імперіялізму, і спричинить таку докорінну перебудову сходу Європи та великої частини Азії, що це з konieczности вплине не менше глибоко і на політичний вигляд усієї решти світу. Чи можемо пориватися на такі великі діла? Цього свідoctва не можна виставляти самим собі, його виставить Організації щойно пізніше іспит самого життя. Хочу вірити, що завдання, які в нашій програмі ми накреслили собі, зуміємо, як мужі, виконати. Тільки в тому випадку вільно сказати, що дату створення нашої

Організації майбутні історики зарахують, як одну з переломових, творчих і позитивних дат на тисячолітньому шляху української нації...»

Цей заповіт Полковника нація не забула. ОУН пішла й іде слідами і за вказівками всенароднього Героя. На шляху її боротьби загинули смертю героїв два великі послідовники Полковника — генерал Роман Шухевич-Тарас Чупринка і Степан Бандера.

ОУН була ініціатором Акту Відновлення Української Державності 30 червня 1941 року і разом з народом була творцем одної з найгероїчніших епох нашої історії УДП-ОУН-УПА-УГВР. Вона була організатором Української Повстанської Армії (УПА) і відіграла важливу роль у формуванні Антибольшевицького Блоку Народів у 1943 році. В Деклярації Відновлення Української Державності 30 червня, 1941 року, ОУН віддає поклін від імени всього народу Великому Полковникові.

Полковник не живе. Ворог хвилево тріумфував, завдавши нації страшного удару. Але ідеї не вдалося вбити нікому, хоча втрата Провідника невіджалувана й незаступима. Розвиток визвольної боротьби пішов би був швидким темпом, при його величезному досвіді і небуденному політичному й організаційному талантові.

Стоїмо над його могилою, жаль і біль огортає наше серця, — але не відчай. Наша віра, наш містичний зв'язок нерозривно існує з великими постатями нашої історії, існує з великим Полковником; ми розділені лише кордонами фізичної смерті, але з'єднані безсмертністю наших душ, нашої ідеї Бога й України, візією вічного життя, яке здобуваємо у служінні ідеї України, що є шляхом до Бога.

Ідея святого вічного міста Києва, святої Софії і святого Юра — це наша Провідна Зоря, святий Андрій, апостол Христовий благословить наш нарід по сьогодні з Київських гір!

ЧИТАЙТЕ!

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

ПОШИРЮЙТЕ!

Суспільно-політичний тижневик

» ГОМІН УКРАЇНИ «

Видає Видавнича Спілка »Гомін України« з обм. порукою в Торонті, 140 Bathurst St., Канада.

»ГОМІН УКРАЇНИ« — заступає позиції революційно-визвольної боротьби і наголошує потребу усунення з нашого національного світогляду ворожих ідей та шкідливих впливів на справу визволення.

»ГОМІН УКРАЇНИ« — подає вісті з життя українців в Канаді і цілому світі, а зокрема найновіші вісті з життя в Україні.

»ГОМІН УКРАЇНИ« — містить сторінки літератури і мистецтва, моди, жіночих об'єднань, спорту і т. д.

»ГОМІН УКРАЇНИ« — містить оголошення, реклами підприємств, помагає в розшуках рідних і знайомих.

Передплату у Великій Британії приймає:

Українська Видавнича Спілка
200, Liverpool Road, London, N.1. 1LF

Юліян ЗАБЛОЦЬКИЙ

У 45-ТУ РІЧНИЦЮ

(Слово під час Академії в залі)

45 років тому згинув від розриву бомби в голландському Роттердамі, далеко від рідної землі, *полковник Євген Коновалець*, великий син України, в якого діяльності і боротьбі *найправдивіше* відбиті змагання українського народу до волі в першій половині нашого сторіччя, а репрезентовані ним напрямні ідеї залишились рушійною силою в дальшому процесі історичного ставання українського народу по нинішні дні.

Розглядаючи його життя і діяльність, аж дивно стає, як він від юнацьких років на службі свого народу все вмів знайти найправильніший шлях, стати там, де була найбільша потреба, вив'язатися з непосильних завдань і вміло вести за собою людей.

На початку нашого сторіччя не легко було знайти цей найправильніший шлях в політичній дійсності на українських землях, розділених між Росією і Австрією. Політична думка в провідних людей України щойно народжувалася. Вона блукала від орієнтації на Австрію до сподівань на перемогу російської революційної демократії з невіразними надіями на бодай якісь невеликі можливості культурного розвитку і соціальної справедливості для українського народу. А події розвивалися швидко.

Те, чого боявся Шевченко, що Україну злії люди присплять і в огні розбудять її окраденою, сталося. З вибухом війни, а потім в огні революції розбуджені маси українського селянського народу, при їх низькій національній свідомості, підпали під вплив звичайно чужих несовісних агітаторів, які своєю соціальною демагогією ширили хаос і деморалізацію. Винесені подіями провідники української революції, не маючи ясної української політичної думки, теж підпадали впливам загально-російської революційної демагогії і показалися безсильними, щоб опанувати розбурхану українську стихію та вивести її на твердий шлях державного будівництва. В революційному круговороті подій перешуміли величаві маніфестації, прогомоніли перші три Універсали Центральної Ради, а вже під кінець 1917 р. руїна хаосу і большевицької агітації хлинула з Московщини на українські землі.

В такому часі з'явився в Києві 26-літній молодий старшина, Євген Коновалець, який самовільно покинув царицинський табір австрійських полонених над Волгою, щоб віддати себе до диспозиції українського уряду. Центральна Рада була тоді в найкритичнішому положенню. В місяці січні 1918 р. відбувалися переговори з Центральними державами в Бресті Литовському, коли московські військові банди заливали Україну. З кінцем січня большевики опанували Лівобережжя, а

щоб приспішити ліквідацію Центральної Ради і не допустити до заключення нею миру з Центральними державами, в самому Києві вибухло большевицьке повстання. Рештки міліції і Вільного Козацтва обороняли будинок Центральної Ради. В Києві вже існував, щоправда, Галицько-буковинський курінь Січових Стрільців при українському Дорошенківському полку, але в ньому були такі революційні порядки, як у всіх українізованих частинах війська Центральної Ради. Це був воєнний народ, без дисципліни, на мітингах вибирав своїх зверхників, які перед кожним рішенням мусіли одержати згоду своєї частини. Обставини змінилися, коли в другій половині січня 1918 р. команду перебрав Євген Коновалець. На бурхливій нараді переведено основні зміни. Курінь зреорганізовано на воєнний лад, відновлено дисципліну. До нормального військового вишколу впроваджено національно-патріотичне виховання, щоб ним протиставитися большевицькій пропаганді. Курінь став здоровою бойовою частиною, островом ладу на революційному морю.

Після реорганізації курінь Січових Стрільців перебрав ініціативу оборони Києва. З іншими ще рештками військових частин Центральної Ради, він очистив від ворога місто, з облоги вивів Центральну Раду на захід для зустрічі з союзними вже військами Центральних держав, з якими в свій час по проголошенню IV Універсалом Самостійності України вже був заключений договір про мир і військову допомогу. Долю Центральної Ради перерішив в найгірніший для неї ситуації курінь Січових Стрільців, який свою боєздатність завдячував Євгенові Коновальцеві.

Як свідчить наведений приклад з оборони Києва, Євген Коновалець не розгубився у хаосі революції, а навпаки — революція дала нагоду, щоб він повністю виявив свою особливу індивідуальність неперевершеного провідника людей, досконалого організатора, з твердим характером, з ясністю думки і з непохитним переконанням, що революцію треба використати для створення самостійної і соборної української держави, а ту ціль можна досягнути тільки при допомозі збройної сили. Ці прикмети і переконання він виявляв продовж цілого свого життя, найперше як командир Січових Стрільців, а потім у створенні ним Української Військової Організації (УВО), і врешті у покликаній ним до життя Організації Українських Націоналістів (ОУН).

Січові Стрільці постійно були найкращою бойовою частиною кожного українського уряду, були хребтом української революційної армії, сумлінням боротьби за українську державність і за соборність українських земель. Продовж двох років існування Січові Стрільці мали блискучі успіхи, але й були гіркі невдачі. Вони росли з куреня в корпус, а то й в цілу армію, як під час заняття Києва по упадку гетьманату. Потім знов їх чисельний стан зменшувався до корпусу, але вони постійно залишалися здисциплінованою і одинокою в Україні соборницькою військовою частиною так складом вояцтва, як і старшин. Полковник Коновалець, а з ним його Старшинська Рада — інс-

титутія революційного порядку, що проіснувала від заснування до розв'язання Січових Стрільців — виховували своїх вояків в дусі практикованого в боях соборництва. Якщо можна говорити про ідеологію Січових Стрільців, то *соборництво*, *побіч боротьби* за самостійну Україну, було одною з найосновніших її ідей, а сам Полковник залишився вірним їй до кінця свого життя. Ця ідея впливала з переконання самого полк. Євгена Коновальця, що, як не вдержиться над Дніпром самостійна українська держава, то між Росією і Польщею сама Галичина своєї незалежності втримати не зможе. Тому він усі свої непересічні спосібності і сили віддавав справі організації армії, яка одинока могла забезпечити існування української держави на центрально-українських землях, а Січові Стрільці впевнено йшли до вказаної їм мети: Через Київ до Львова! Разом з іншими частинами української армії, керованими гол. от. С. Петлюрою, вони тричі здобували Київ, три рази його покидали і врешті — встоятись не було сили. Знесилена і здєсєтєкована довгими боями українська армія з висерпаннєм боеприпасів, а навіть з нестачею ліків при шалючій епидемії тифу, була неспроможна протиставитись багатократній перевазі большевицьких, польських і біломосковських армій. Для Січових Стрільців залишався полон, або перехід на інші способи боротьби. На нараді в Чорторії вибрано другу можливість. Рішенням Старшинської Ради розв'язано формацію Січових Стрільців, частина яких вирушила в большевицьке запілля у Перший зимовий похід, а інші, в тому й полк. Євген Коновалець із Старшинською Радою, удалися на захід до Чехо-Словаччини, щоб звідтам продовжувати боротьбу на українських землях. Для полк. Коновальця — це був новий етап дії, який провадив до заснування УВО.

На заході зустрівся полк. Євген Коновалець з невеселою дійсністю. Його плян перевести з Чехо-Словаччини існуючі там частини Галицької армії через Румунію і в південній Україні творити новий пляндарм для продовження визвольної боротьби, був недійсний. Західньо-український уряд Петрушевича резигнував з концепції самостійности України в надії на дозвіл Антанти відібрати від Польщі Галичину. Уряд УНР, заключивши з поляками договір, віддавав Польщі західньо-українські землі, резигнуючи з політики соборности. Серед української еміграції в Європі зростали пробольшевицькі настрої. В українському політичному світі запанував хаос і дезорієнтація.

Щоб вивести українську політичну думку з існуючого хаосу і дати їй нову всеукраїнську орієнтацію, треба було людини непересічного формату, що могла глянути понад біжучі злободенні справи і мати візію в майбутнє. Такою індивідуальністю був Євген Коновалець, коли під час революції перебрав команду Січових Стрільців, і такою індивідуальністю він показався в новій неменше трудній повоєнній ситуації. Він розумів, що український нарід в огні революції і в довгій збройній боротьбі за волю став державною нацією і хоч Україну по програній війні почетвертовано, то цей нарід *буде* вже продовжувати боротьбу за визволення і об'єднання в одній національній державі.

Визволення можна досягнути тільки збройною боротьбою, а тому потрібна військова організація, яка в міжчасі своєю дією нагадуватиме ворогові, що війна незакінчена і готовитиме нарід до майбутньої розправи в сприятливих для того обставинах. У бувших військовиках, зокрема в Січових Стрільцях він знайшов своїх однодумців, і так дійшло до створення Української Військової Організації (УВО), яка розпочала дію на всіх теренах соборної України.

Діяльність УВО зразу найвиразніше проявилася в протестах проти прилучення Галичини до Польщі широко закроєною саботажною акцією, бойкоту виборів до польського сейму, бойкоту набору до польського війська, а теж бойовими актами, з яких найголоснішим був атентат на Пілсудського у Львові. Однак головним завданням УВО було розбудувати революційну діяльність на Центральних землях України. Ще з Чорторії вийшла туди частина Січових Стрільців, переважно наддніпрянців, але й потім полк. Євген Коновалець вислав відповідних людей, спосібних вести революційну діяльність. Вже в 1921 році ЧК викирила в Києві Революційний Центр, створений колишніми Січовими Стрільцями. Там члени УВО мали теж широкі можливості праці під час НЕП і українізації. Органи ЧК і ГПУ постійно з'являлися про арешти членів УВО навіть у часі, коли на заході на місці УВО давно вже діяла ОУН.

УВО була неідеологічною, елітарною організацією і мала впливати на різні партії, чи політичні групи, щоб втримувати в них самостійницькі і соборницькі ідеї. Однак роки минали, а легальні партії, які діяли на українських землях окупованих сусідніми державами, все більше вросли в сферу впливів цих держав і це заставляло їх вести опортуністичну політику. З другого боку поширювався комуністичний рух, керований більшовицькою Москвою, а в часі українізації і НЕП зростало радянське фільство, як і на еміграції. До того і ті члени УВО, які включилися в діяльність легальних партій, переставлялися на їх все більш опортуністичні позиції. Такі процеси викликали реакцію переважно серед молоді. І так на українських теренах, як і на еміграції, почали стихійно творитися ідеологічні націоналістичні групи, зокрема серед наддніпрянської еміграції.

Полк. Євген Коновалець бачив і розумів цей процес тим більше, що УВО не стала, як він бажав, окремою духово-політичною силою (українською духовою державою) в чужій державі, але визвольно-революційною організацією з націоналістичною ідеологією, і лише такою силою в українському народі вона могла стати. Одночасно, як переконалий соборник, він бачив можливість залучити на основі спільної націоналістичної ідеології, так східно- як і західно-українські націоналістичні групи до одної соборницької революційно-визвольної організації. У висліді довгих спільних нарад і основних притотувань, на переломі січня і лютого 1929 р. відбувся I Конгрес Українських Націоналістів, на якому покликано до життя Організацію Українських Націоналістів та обрано її провід на чолі з полк. Є. Коновальцем.

На базі членства УВО та організацій і груп, які влилися в ОУН, зачала діяти одна соборницька революційно-визвольна організація на всіх землях України і на всіх теренах перебування української еміграції. Коли впливи інших політичних центрів (як УНР, чи Гетьманської організації) упадали або зовсім зникали (як центр ЗУНР Петрушевича), а легальні українські політичні партії на окупованих теренах мали тільки льокальне значення, то ОУН зростала на провідну політичну силу українського народу і ставала справжнім організатором його боротьби за волю і державну незалежність. Поза українськими землями ОУН могла бути напівлегальною націоналістичною організацією з революційно-визвольними цілями, але на українських землях такого характеру організація мусіла діяти в підпіллі. Полк. Коновалець, розбудовуючи ОУН в цілому світі, звернув особливу увагу на її дію на українських землях. В Західній Україні дійшло до злиття УВО з націоналістичними групами в одну ОУН, яка скоро зростала і поширила свою дію на всі підпольські терени заселені українцями. Динамічний розвиток ОУН під Польщею виявив себе в постійних акціях, як саботажна, шкільна, протиалькогольна, у протестах проти організованого большевиками голоду в Україні 1933 року та інших, що викликали нервову реакцію польського уряду у формі горезвісної пацифікації, а це знов дало нагоду Проводові ОУН повести дипломатичну акцію проти польських насильств на міжнародному форумі. Після голосних атентатів в советському консульстві у Львові і на польського міністра Перацького у Варшаві, великі політичні процеси, а зокрема Крайової Екзекутиви ОУН на Західньо-українських землях у проводі зі Степаном Бандерою, додатково звернули увагу світу на нерозв'язану на сході Європи українську проблему.

На інших окупованих українських теренах, як Буковина і Закарпаття, дія ОУН була пропорційною до менших спроможностей місцевого українського населення і прибирала форми, які цим спроможностям і потребам відповідали.

Натомість полк. Євген Коновалець знов таки особливу увагу звернув на східньо-українські землі, де з уваги на політичний терор дія ОУН мусіла бути дуже обережна і глибоко законспірована. Тому зв'язок з тим тереном полк. Коновалець вдержував особисто в свідомості, на яку небезпеку він себе нарахував. Все ж таки те, що є відомим, границі московської тюрми народів не були непроникаємі, а контакти з Україною проходили через Румунію, Польщу, Литву, Фінляндію, а навіть на Далекому Сході через Манджурію, де полк. Коновалець своїми заходами перед японським урядом створив станицю ОУН і вислав туди людей. Доказом проникання дії ОУН на Центральні Землі України були часті звідомлення ГПУ про арешти і засуди членів УВО-ОУН.

Для московської імперії діяльність полк. Євгена Коновальця була особливо небезпечна з уваги на можливість близької війни в Європі і в Кремлі запало рішення його знищити. До контакту з ним залучено агента-вбивника, який в Роттердамі 45 років тому підступно пе-

редав Полковникові пекельну машину, яка перервала життя великого українця, який ціле своє життя посвятив справі визволення України та створив нову епоху героїської революційно-визвольної боротьби українського народу.

Вбиваючи полковника Коновальця, ворог не вбив його ідей і не знищив ОУН. Вона діяла далі, росла і міцніла, вона створила легенду Срібної Землі — боротьби за волю Карпатської України. Під час Другої світової війни ОУН поширила дію на всі землі соборної України. З її ініціативи відновлено Українську Державність 30-го червня 1941 р. у Львові, а головою уряду став Ярослав Стецько, якого маємо шанувати нині, вшановуючи пам'ять творця ОУН. Націоналісти створили в Києві Українську Національну Раду, якої секретаря п. Ярослава Гайваса теж сьогодні вітаємо. В ім'я ідей Полковника, боротьби за самостійну і соборну Україну, ОУН вступила до бою проти нових загарбників України — гітлерівської Німеччини і большевицької Росії, та створила світлу легенду двофронтової війни ОУН-УПА під проводом ген. Романа Шухевича проти цих двох найбільших світових тираній. Тоді в розгарі двофронтової війни зродилася ідея АБН, відомої нині світового масштабу організації, яка під керівництвом її голови Ярослава Стецька веде дипломатично-політичну акцію в користь ідеї визволення України і поневолених народів та за розвал московської імперії. По закінченню війни боротьба ОУН-УПА на українських землях прибрала інші форми і вона широким відгомном відбилася у повстаннях в'язнів московських концтаборів, які захитали імперією. На легенді боротьби ОУН-УПА в Україні виросло нове покоління, яке продовжує боротьбу з ворогом в ім'я ідеалів піднесених полк. Євгеном Коновальцем. ОУН надалі в Україні, як і в цілому світі продовжує започатковану ним революційно-визвольну боротьбу українського народу і не заперестане її вести, доки не буде відновлена і закріплена самостійна і соборна Українська Держава.

ЧИТАЙТЕ!

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

» В І С Н И К «

суспільно-політичний і науково-літературний місячник

Організації Оборони Чотирьох Свобід України,

що стоячи на християнських національно-соборницьких засадах, на-
світлює проблеми українського національно-визвольного руху, містить
статті на міжнародні, крайові, внутрішньоукраїнські, політичні, еконо-
мічні, суспільно-виховні, наукові, літературні та мистецькі теми;
друкує твори сучасних українських письменників і поетів, а також
містить критичні літературно-мистецькі огляди.

Адреса: "VISNYK" — THE HERALD

P. O. Box 304, Cooper Station — New York 3, N.Y., U.S.A.

Ярослав ГАЙВАС

ЄВГЕН КОНОВАЛЕЦЬ — ЦЕ ДЛЯ НАС СИМВОЛ І ПРОВІДНИК

(Слово під час Академії в залі)

У цьому місті 45 років тому впала ще одна жертва російського імперіялізму. З руки наймита Москви впав Євген Коновалець. Не була це одинока, не була це перша і не була це остання жертва у цій боротьбі, яка почалася 800 років тому. Почалася вона дуже символічно. Почалася вона наступом Андрія Боголюбського, суздальського князя, на Київ, і його руїною. В тій руїні Києва міститься весь змисл, весь сенс і вся суть російського наступу на Україну — знищити, щоб не залишився камінь на камені, щоб залишилися руїни, а ті люди, що ще залишаться там жити, — бо завжди хтось залишиться, бо до останнього важко знищити, — щоб стали душею і тілом на службу Москві. Це була ціль і це залишається ціллю до сьогодні і буде ціллю назавжди Москви і російського імперіялізму в тому важкому двоборстві, що його провадить український народ дуже часто сам-на-сам, без допомоги, без підтримки, навіть без найменших симпатій від світу і націй.

Від смерти Євгена Коновальця минуло 45 років. Час гоїть рани. Час мрякою прикриває події, людей, людські обличчя, навіть їхні імена забуваються. Та як не дивно, у відношенні до Євгена Коновальця — чим більше років ділить нас від його смерти, тим він нам ближчий, тим більше ми розуміємо його, тим більше ми слідкуємо не лише за його думками, а й за його вчинками, і тим більше ми слідуємо у його сліди.

А що це говорить для нас? А що це говорить взагалі? Це говорить про дві найважливіші речі в історії народу, в історії політичного руху, в історії провідних людей. Провідну людину визначає вміння правильно оцінити ситуацію, і провідну людину визначає вміння зробити правильний висновок та дати рішення. Бути провідником — це давати рішення, — давати рішення, яке було б людьми прийняте, яке було б людьми виконане, за яким би люди йшли і в потребі за нього гинули. А таке рішення є тільки тоді, коли воно відбиває почуття людей, коли воно формулює і відбиває потребу дня і потребу доби. І коли ми подивимося на кроки, на потягнення, на вчинки, на слова полк. Євгена Коновальця, то ми бачимо, як на кожному історичному закруті і в кожній найбільш складній ситуації він правильно її оцінював, він знаходив правильний висновок і він давав правильний наказ і в правильному напрямі провадив своїх людей.

Коли в липні 1917 року полк. Євген Коновалець вибув з російського полону й опинився в Києві, то перша справа, яку він вчинив, було зложити проект Українській Центральній Раді для створення

збройної сили з людей, з українських людей, що були в таборах полонених царської Росії. То був перший його крок. І, не зважаючи на те, що Центральна Рада була в перевазі соціалістичною, це не було важне для нього. Важне для нього було, що це була українська влада і треба докласти всіх зусиль, щоб та українська влада як слід виконала волю українського народу і повела його до перемоги. Але від того його проекту аж до створення Куреня Січових Стрільців минуло майже п'ять місяців, бо щойно в листопаді цього ж 1917 року створено Галицько-Буковинський курінь, який опісля перезвано на Курінь Січових Стрільців. І знову цікаве явище — в створенні цього Куреня брав участь полк. Євген Коновалець, але він не став командиром цього Куреня. Ні, бо революційна стихія, яка тоді була в Україні, ще не знайшла свого обличчя. Вона шукала ще того свого обличчя.

Люди, що засідали в Центральній Раді, мріяли тільки про мир, а що інше говорили військові з'їзди. Одно говорили провідники тодішніх політичних угруповань, а другу потребу відчував народ. І цікаво — Галицько-український курінь став також платформою для пробольшевицької пропаганди. Його комендантом став наддніпрянець Лисенко, який попав під вплив большевицької пропаганди, а створений для оборони української державности курінь (військова частина) міг стати засобом розкладу тієї державности. Не помогли зміни на пості командира куреня, бо на зміну прийшов галичанин Василь Дідушок (один із братів Дідушків, що відзначилися в Українських Січових Стрільцях) який уже тоді підпадав також під впливи комунізму. Між іншим, вони обидва багато дечого допомогли російським комуністам і вони обидва опісля загинули, як це звичайно є з Москвою, під топором російських комуністів. І тоді перед самостійниками постало завдання зберегти військову одиницю, перебрати цю військову одиницю, яку вони ініціювали, яку вони хотіли зробити одним з основних засобів оборони української влади. І, власне, завдяки тодішньому поручникові, пізніше сотникові, а відтак полковникові Коновальцеві вдалося приготувати перебрання Галицько-буковинського куреня в руки відповідних українських патріотичних сил. Це сталося щойно 19 січня, напередодні 22 січня, дати проголошення Української Державности. Але не лише треба було змінити особу на пості командира. Треба було змінити цілу напрямну і дух всередині цієї частини. І дуже характеристичне явище — як дуже по-революційному, як дуже відповідно до умов, які тоді були, поступив Коновалець і його найближчі провідники-співробітники.

Одним із основних клопотів у військових частинах було тоді постановляти стрілецьких військових рад або советів, які докінчували розкладати збройні сили. В курені Січових Стрільців була також Стрілецька Рада, до якої напхалося багато лівацького елемента. І тут полк. Коновалець (тоді ще не полковник) перевів знаменитий плян, — залишив Стрілецьку Раду, щоб не позбавляти тих, які були обдурені, візії, що ціла Рада, цілий курінь рішає про справи, але, змінити людський склад цієї Стрілецької Ради, усунути з неї ці антидержавні елементи, ті во-

рожі елементи, всіх прислужників Москви, а в її склад впровадити старшин і підстаршин, та найкращих представників стрільців. І ми бачимо, як у складній революційній ситуації, в тій надзвичайно слизькій ситуації, в якій важко було зорієнтуватися, а тимбільше знайти правильний вихід, полк. Євген Коновалець знайшов не лише правильний, але найкращий вихід, який можна було зробити. Стрілецька Рада, переформована ним, проіснувала до останнього дня, до останньої години існування корпусу Січових Стрільців. І власне вона — Стрілецька Рада — стала пізніше чинником, який вирішив про заснування Української Військової Організації на своєму з'їзді в Празі.

Коли б нам треба було тільки того одного, двох, чи трьох моментів, то ми побачили б історичну велич Коновальця як провідника. Але історична велич Коновальця як провідника виявляється не лише в тих кількох випадках. На протязі цілої своєї військової, а опісля політичної кар'єри він мав силу Генія. Ми не можемо боятися, ми не сміємо боятися під його адресою ужити того високого слова і тієї високої кваліфікації.

Його Геній правильно розпізнавав найбільш складну ситуацію і він мав відвагу з тієї ситуації витягнути відповідні висновки. І не треба було вгадувати, бо вже за кілька місяців у тому самому 1918 році, в листопаді 1918 р., прийшла така дуже окладна доба в історії українського народу.

Як знаємо, окремий загін Січових Стрільців існував при гетьманові Павлові Скоропадському, існував в Білій Церкві, намагався допомогти гетьманові Скоропадському в захисті української державности. Старшини корпусу, чи тоді окремого загону Січових Стрільців, мали дуже добрі зв'язки зі Скоропадським, але нагло, конкретно 14 листопада, гетьман Скоропадський з причин, які якоюсь мірою можуть його оправдувати з історичної перспективи, але не оправдують цілої його політичної концепції, проголосив злуку України з Росією. І от перед загоном Січових Стрільців, а зокрема перед його командиром, стало величезне завдання. Оця людина, для якої вхід до гетьмана був завжди відкритий, вибрала лінію, яка афірмувала в основі українську державу. Як ми знаємо з історії, ще заки вибухло повстання, представники Січових Стрільців зустрілися з Гетьманом, щоб відтягнути його від проголошення злуки. Їм не вдалося цього досягнути. Полковник Блакитний, один із ад'ютантів гетьмана Скоропадського, запитав, що ж тепер зроблять Січові Стрільці, як побачать, що це сталося. Полковник Коновалець відповів одним знаменним реченням: »Для Січових Стрільців надорозі до самостійности України ніякий ворог не страшний«. Проминуло тільки декілька днів, і так сталося. В дуже драматичній ситуації вони іншого вибору не мали. Вони мусіли стати на захист української державности. І в складній, і болючій, і в трагічній хвилині вони мусіли вибрати такий шлях, який вони вибрали, завдяки чому ми можемо сьогодні ідею української державности видвигати, як найвищу ідею, якій кожна українська людина, кожна українська група, кожна українська кляса і верства мусять повністю підпорядкуватися

з усіма своїми інтересами, з усіма своїми сантиментами, з усіма своїми звичаями, обичаями і навиками. А коли в такій атмосфері і в такому світлі побачимо полк. Євгена Коновальця, тоді для нас зрозуміле, чому він після поразки Визвольних змагань знайшов шлях до Української Військової Організації, бо, власне, він мав те величезне відчуття потреби і мав відвату рішити так, як ця потреба вимагає. Так само ми зрозуміємо, чому він у певному історичному моменті, коли змінилися умови, коли прийшли нові потреби, нові вимоги, нові можливості, чому він рішився на зміну Української Військової Організації та її перебудову в Організацію Українських Націоналістів.

Сьогодні нам, які живуть 40 чи 50 років після того, добре відомо, з яким величезним сантментом українське суспільство по обидвох боках Збруча, під всіма займанщинами, відгукувалося на Українську Військову Організацію. Вона була насправду одуховлюючою організацією для всього українського суспільства. І ліві, і праві, і революціонери, і консерватисти дивилися на членів УВО, на провідників УВО, а зокрема на її командирів з подивом. Не зважаючи на все це, в певному моменті приходить така ситуація, в якій треба розгорнути роботу на ширшу скалю, в якій вже ні УВО, ні її рами, ні її платформа не надаються. І тоді, власне, Полковник зрозумів той великий історичний момент і не зважаючи на величезні сантименти, не зважаючи на те, що Військова Організація була його дитиною, в якій згинуло багато його друзів, в якій були найближчі його товариші зброї, рішив, що тепер прийшла пора заложити широку революційну організацію, вийти на широку базу, ввести форми для дії і співдії великої кількості людей, чого не могла дати Українська Військова Організація, а що могла дати революційна націоналістична організація. І так крок за кроком, на кожному історичному моменті ми бачимо особу полк. Коновальця як того, який знав, чого вимагає ситуація і який вмів до цієї ситуації пристосувати наші умови, пристосувати наших людей і повести їх вперед.

В 1929 році, коли постала Організація Українських Націоналістів, тоді ще ніхто з українців, ніхто з мого покоління не знав, що це приходить доба націоналізму в світі. Ми не здавали собі тоді справи з того. Про це не писала наша преса, про це не писали наші книги, що оце приходить доба, в якій наш народ і інші народи будуть будувати самостійне майбутнє. Але політичний інстинкт, політичне передбачування і візія полк. Коновальця вказувала, що історія розвитку людського роду, — не лише нашого, — піде якраз у тому напрямі.

Сьогодні від смерті Полковника минуло 45 років. І щойно сьогодні ми бачимо величезну історичну вагу перетворення Української Військової Організації на Організацію Українських Націоналістів. Перетворення і створення Організації, яка стала віхою не лише для нас, яка стало віхою для цілої Східньої Європи і яка з якоюсь може невеликою, але вагомою частиною вклада стала віхою для цілого світу, для всього людського роду. Ми сьогодні бачимо, як країна за країною і народ за народом творять своє життя на національному принципі, на

тому національному принципі, що його 1929 року зачав впроваджувати в життя полк. Євген Коновалець. І ми сьогодні, свідомо бачачи це все з великої історичної перспективи, можемо сказати — крім своєї хоробрости як вояк і командир, крім свого передбачування і правильного розрахунку як політичний провідник, полк. Євген Коновалець мав те, що мають усі геніяльні провідники — мав візію майбутнього. Він передбачував щось, чого не бачили всі інші. І завдяки тому ми щороку відзначаємо його пам'ять, бо він став для нас не лише символом, він став для нас і провідником, який своїми вчинками, своєю думкою проложив нам шлях у майбутнє. Без огляду на це, яка б не була ситуація в Україні. Сьогодні ситуація в Україні важка, а завтра може бути ще важча. Але від нього, від Коновальця, ми навчилися одного, — без огляду на те, яка б ситуація не була, вона є завжди добра для боротьби, для відважних, для твердих, для рішучих людей, для людей, які знають свої цілі, які знають до чого йти і які не бояться ні перешкоди, ані навіть того найвищого, що є у житті революціонера, що назвав Ольжич «і смерть, як найвищий вінок». Бож людина живе не лише біологічним, фізичним життям. Людина живе великими духовними справами. Кожна людина має свого Бога. І щоб бути повною людиною, треба для тих вищих справ жити, працювати, давати свій вклад, давати свій труд.

І коли ми сьогодні, як і кожного року, збираємося отакою численною громадою — насправду численною громадою, щоб відзначити роковини смерті нашого Провідника і нашого Візонера, то ми збираємося не лише з метою згадати його пам'ять. Ми збираємося з метою переглянути коротко той шлях, що він і ми перейшли дотепер і зачерпнути ще раз і ще раз не лише надії, але скріпити свою віру і свою волю до боротьби та цю боротьбу продовжати. Коновалець нас навчив одного: *перемагають тільки ті, хто бореться*. Хто не бореться, хто вбив списа в землю, той напевно не переможе. Перемагають тільки ті, що трудяться і борються! І ми в тому переконанню відзначаємо його пам'ять і свідчимо перед цією пам'яттю, свідчимо перед самими собою, свідчимо перед тими, що придуть після нас, що ми і наші діти і діти наших дітей будуть продовжувати цю боротьбу аж до остаточної перемоги. Ні перерви, ні упадку, ні знеохоти в нас не буде і це ми засвідчуємо кожного року в травні, відзначаючи пам'ять Євгена Коновальця. Це ще раз і ще раз з нашого боку обіт — *працювати, трудитися, боротися аж до перемоги, хоч вона може прийти щойно для наших дітей, або для дітей наших дітей*. Так нам, Боже, допоможи!

14. Російський імперіялізм заснований у духовій площині на російському месіанізмі, в культурній площині — він проявляється як русифікаторський шовінізм і расизм, а в економічній — як жорстокий колоніялізм. І шовінізм, і імперіялізм, і колоніялізм Росії — найлютіші вороги національної України.

(Із стверджень і постанов V-го Великого Збору ОУН)

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ

ВЕЛИКА ЧЕСТЬ РЕПРЕЗЕНТУВАТИ ПОЛІТВ'ЯЗНІВ

(Слово над могилою Коновальця)

Мені випала честь репрезентувати на цій жалобній церемонії українських політв'язнів з ССРСР. Українські патріоти в ССРСР у дуже складних і важких, навіть неймовірних умовах советської дійсності захищають ті ідеї, що за них боровся полковник Євген Коновалець. Це дуже важко робити в ССРСР. Але це, очевидно, важко робити й тут. Бо підступне вбивство полковника Євгена Коновальця є доказ того, що КГБ ніколи не спускає очей з Українського Визвольного Руху, з української патріотичної діяльності.

Советська комуністична імперія та її вічний цербер КГБ робить усе, щоб знищити Український Визвольний Рух, знищити ідею українського національного відродження. Засилаються агенти, організовуються вбивства, ведеться наклепницька кампанія, що в ній не гребують ніякими методами. В засиланні шпигунів до українських середовищ КГБ є неперевершеним майстром.

КГБ засуджує українців за приналежність до ОУН. Паралельно обвинувачуються українці в антиєврейських акціях. І саме ОУН звинувачують в антиєврейських акціях. Це підла брехня для розпалювання ворожнечі між національностями, між пригніченими. Однак пригнічені в советській імперії і євреї, і українці, і ті, і ті не мають там прав, а Москва старається нацькувати одних на других. То, що ОУН-УПА ніколи не мали ніякого відношення до антиєврейських акцій, то це мені відомо особисто. Я сам був в той час і знаю, що навпаки, УПА сприяла — і були летючки, які закликали допомагати євреям пережити цей період. Цими провокаціями КГБ хоче очорнити весь Український Визвольний Рух, хоче покласти пляму на всю нашу визвольну боротьбу.

Тим то сьогодні на могилі однієї із жертв московського тероризму я хочу звернутися до всіх із закликом, до всіх українців, із закликом до пильності. Ми мусимо бути пильні. Я вважаю, що ми мусимо бути пильні до всіх кроків, що їх робить КГБ, спрямованих проти українців, і гідно їх поборювати. Викривати всі махінації та підступи КГБ. І це справа не окремих громадян, а усіх наших організацій, проти яких, фактично, спрямовані ці провокації. Я гадаю, що саме тут, на могилі жертви КГБ, — час і місце нагадати про це. Будьмо пильні і боронімо правду! Цим ми вшануємо полковника Євгена Коновальця.

**СКЛАДАЙТЕ ПОЖЕРТВИ НА ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ!
НАШ ПЕРШИЙ І НАЙГОЛОВНІШИЙ ОБОВ'ЯЗОК — ДОПОМОГА
НАШИМ БРАТАМ І СЕСТРАМ У ПОНЕВОЛЕНІЙ БАТЬКІВ-
ЩИНІ У БОРОТБІ ЗА ВОЛЮ І ДЕРЖАВНУ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ!**

Василь ЛИТВИН

УКРАЇНСЬКА КАССАНДРА
(В 70-ту річницю смерти Лесі Українки)

Леся УКРАЇНКА (фото із 1891 р.)

Леся Українка — правдиве ім'я Лариса Косач — народилася 26 лютого, 1871 року, у Зв'ягелі на Волині, в родині свідомих українських родичів. Її мати, Ольга Косач, відома українська письмен-

ниця під літ. прізвиськом Олена Пчілка, мала великий вплив на духовний розвій молодой Лесі. Вона прищипила в серці доньки любов до рідної мови, до рідної пісні, до свого народу. Високо патріотична атмосфера родинного дому була тим теплим духовним кліматом, в яким розвивалася ніжна квітка Лесиною таланту і любов до свого поневоленого народу.

Краса природи волинських лісів і поліських озер, народні вірування, легенди і казки знайшли своє майстерне оформлення в чудовій драмі-феєрії «Лісова пісня». То були головні чинники, що зформували її світогляд і стимулювали її поетичну творчість. Любов до природи не покидала її ціле життя; краса природи глибоко хвилювала її, розбурхувала її уяву, підсилювала творчі поривання.

В ранніх роках письменниця опанувала чужі мови — французьку, німецьку, англійську, еспанську, латинську, грецьку, польську, російську. Це давало їй змогу читати в оригіналі найкращі твори світової літератури. Трагедією поетеси була її важка недуга, що витиснула своє знамено на її поетичній творчості. Вже на дванадцятому році життя проявилася у неї туберкульоза костей, що згодом перекинулася на легені. Довготривала недуга заставляла її жити на самоті, змушувала до контемпланції, веліла глибоко передумувати явища життя і шукати на них відповіді.

Вона терпіла важкі болі, але в хворому тілі жила сильна воля і героїчний дух. В найтяжчі хвилини фізичних страждань не кидала пера, не попадала в розпач, бо хотіла «*Contra spem sperare*» —

Так! Я буду крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Буду жити! — Гетьте, думи сумні!

В такому стані, в смертельному двобої з тяжкою хворобою, Леся Українка написала свої найкращі твори — «Камінний Господар», «Лісова пісня», «Оргія». І врешті прийшла невблаганна смерть 1 серпня 1913 року, що передчасно перервала нитку її творчого життя на 43 році. То була велика втрата для української культури і для українського народу; подумати, скільки цінностей могла вона ще створити.

Леся Українка розпочала свою літературну творчість в заранні своєї молодости. На дванадцятому році життя написала свою першу поезію «Конвалія», а в 1892 році появилася її перша лірична збірка «На крилах пісень». Від мотивів особистої лірики переходить поетеса до мужніх бойових, повних гніву і ненависти до ворогів поезій.

В останній період свого життя Леся Українка переходить на нові форми поетичної творчости — на драматичні теми. Вона вно-

силь в українську літературу нову тематику, нові ідеї й проблеми. Вона виводить її з вузького загумінка побутовщини на широкі води світової літератури. Особливо античні і біблійні сюжети захоплювали її творчу уяву. Древній Рим, Еллада, Ізраїль, Єгипет, Вавилон — звідтам черпала вона теми до своїх численних драматичних творів. Але то були тільки символічні теми, в них вона завжди змальовувала свою поневолену батьківщину.

Леся Українка поєднує високе мистецтво слова з глибоким патріотизмом, з боротьбою українського народу за державну незалежність. Її твори ціхує висока європейська поетична культура, літературна майстерність, що дорівнює найкращим шедеврам світової літератури. Герої Лесі Українки — це тверді характери, безкомпромісові, мужні борці за найвищі ідеали людства. Твори Лесі Українки належать до найцінніших перлин нашої культурної скарбниці. Вони глибоко педагогічні, виховують сильні характери молодого покоління, а для нас на чужині є правдивим Євшан-Зіллям, що чарує нас ароматом далекої, а так близької нашому серцю України. Поезії Лесі Українки, написані сімдесят кілька років тому, такі актуальні, особливо сьогодні, коли поневолення і страждання українського народу доходять до своєї Голготи. Величні ідеї її безсмертної поезії ще ближчі, ще рідніші нашому поколінню, ніж добі Лесі Українки.

Палка любов до поневоленої Батьківщини поєднана у неї з такою ж палкою ненавистю до ворогів. «Мене любов ненависти навчила». Пересторогою звучать і тепер слова Кассандри в обложненій Трої: «Чувай, стороже, чатуй, вартуй», бо «дурно не дає дарунків ворог». Угодство і пасивність поміркованої громади поетка гостро картає і критикує в драматичній поемі «У катакомбах», протиставляючи покірній громаді образ активного борця Раба-неофіта, що кличе до збройної боротьби проти гордого Риму, що символізує ненависну Росію.

В поемі «Роберт Брюс» Леся Українка показує на прикладі боротьби шотландського народу проти англійських окупантів шлях до здобуття волі і самостійності України. Програвши війну з Англією, зневірене шотландське лицарство пішло на службу до короля Едварда. Але був один лицар — Роберт Брюс, який не зложив зброї. Він шість разів піднімав шотландський народ до боротьби з окупантом — «Хто волі ще не одцуравсь, нехай іде до бою!» Але всі повстання були невдалі. Зневірений Роберт покидає рідний край, бо не хотів жити в неволі — «в подоланім місті немає щастя». Одного разу, сидючи в маленькій хатині над морем, побачив, як павук старався причепити свою сітку до стелі. Шість разів рвалася нитка, він падав додолу, і знов ліз нагору і продовжував свою роботу, а за сепим разом він таки допняв свого.

Тут Роберт раптом скочив на ноги,
Ухопив свою зброю до рук

І гукнув: »Та невже таки лицар
Менше має снаги ніж павук?«

Він підняв ще одно повстання, напав несподівано на англійців, розгромив їх і прогнав з краю. Вдячний народ проголосив Роберта шотландським королем.

В драматичній поемі »Оргія« еллінський співець Антей дорікає тим землякам, які задля нагород і ласки окупанта профанують мистецтво і своїм талантом служать ворогам. Символіка драми дуже виразна. Подолана Еллада — це Україна, римські завойовники — це царська Росія. »Топтати рідних лаврів я не хочу, тріюмфи в Римі — то для мене ганьба!« — каже Антей. То був докір тим українським письменникам, мистцям і науковцям, які зрадили свій нарід і пішли на московські »оргії« служити московським окупантам. В тій мистецькій драмі поетеса теж ствердила, що нема »мистецтва для мистецтва«, мистецтво в усіх жанрах повинно служити передусім своєму народові.

Не поет, хто забуває
Про страшні народні рани,
Щоб собі на вільні руки
Золоті надіть кайдани.

Перлиною поетичної творчости Лесі Українки є »Лісова пісня«. Жанрво вона належить до неоромантизму, який черпає сюжети з народнього фолкльору, народніх переказів, вірувань, що так яскраво зображені в »Лісовій пісні«. Той напрям був модний в літературі ХІХ стол. У нас є кілька шедеврів того жанру — »Казка старого млина«, »Про що тирса шелестіла« Спиридона Черкасенка і »Тіні забутих предків« М. Коцюбинського. »Лісова пісня« глибинню думок, прегарними символами і характером поетичних образів стоїть нарівні з такими творами світового письменства, як »Сон літньої ночі« — Шекспіра, »Затоплений дзвін« — Гавітмана, »Пер Гінт« — Ібсена, »Балядина« — Словацького.

В »Лісовій пісні« поетеса змалювала красу волинських лісів, серед яких провела найкращі дні своєї юности. Написала її за чотири дні літом 1911 року, в далекій Грузії. Поезію та красу волинської лісової природи Леся Українка оспівала згідно з легендами, переказами й віруваннями українського народу. З великою майстерністю змалювала авторка чарівний світ ефемерних постатей, що згідно з народніми віруваннями, заселяють ліси, верхів'я дерев, води озер, поля.

Головною постаттю в тій драмі-феєрії є Мавка — уродлива, принадна, як квітка лісової поляни, мрійлива, ніжна, вражлива на красу. Образом лісу є добрячий Лісовик, який дбає за кожну деревину, спокій та красу озер символізує суворий дідуган Водяник, а їх чар та принаду Водяна Русалка. Перелесник є образом соняшних вогняних блисків, лицарем багон є пакосний і злбний

Куць, а красу піль персоніфікує Польова Русалка, ще є »Той, що греблі рве«, Потерчата — блудні вогники на мочарах, що зваблюють людей на трясовиння і Злидні, вічно голодні.

З людських постатей знаходимо тут симпатичного дядька Лева, який любить ліс, і якого шанує за то Лісовик, Лукаша, його маму і вдову Килину. Головні постаті драми — Мавка і Лукаш. Мавка, зваблена грою сопілки Лукаша, іде йому назустріч, хоч Лісовик остерігає її — »Не задивляйся на хлопців людських!

Се лісовим дівчатам небезпечно«... .

Мавку зачарувала музика людської душі, з тої пісні народжується палке кохання, яке одначе не принесло щастя ані Мавці ані Лукашеві. Мавка зрадила саму себе для кохання, вона покинула свою стихію і спустилась на людські стежки, а Лукаш зрадив Мавку і своє кохання задля матеріяльних користей. В »Лісовій пісні« поетеса змалювала з великою майстерністю вічний конфлікт між красою й ідеалом і прозаїчною буденщиною. »Лісова пісня« — то величний гимн природі, пісню лісу треба розуміти; ніхто не відчув її так сильно, як ніжна душа Лесі.

Інтересне є замилювання тих лісових постатей до волі. Лісовик остерігає Мавку:

»Минай людські стежки, дитино,
бо там не ходить в о л я, там жура
тягар свій носить. Обминай їх, доню:
раз тільки ступиш і — пропала в о л я !«

Мавка сміється —

»Ну, як таки, щоб воля пропала?
Се так колись і вітер пропаде«... .

А Водяна Русалка відповідає Водяникові, який наказує їй іти до води:

»Я вільна! Я вільна як вода!«

Поетичну творчість Лесі Українки високо оцінив такий майстер поетичного слова як Іван Франко. Він писав в ЛНВ ще в 1898 році: »Від часу Шевченкового »Поховайте та вставайте« Україна не чула такого сильного, гарячого та поетичного слова, як із уст цієї слабосилої хворої дівчини. Правда, українські епігони Шевченка не раз »рвали кайдани«, віщували волю, але це звичайно були фрази, були пережовування не так думок, як поетичних зворотів і образів великого Кобзаря... . Ще раз повторюю: читаючи м'які та рознервовані писання сучасних українців-мужчин і порівнюючи їх з тими бадьорими, сильними та сміливими, при тім такими простими словами Лесі Українки, мимоволі думаєш, що ся хвора слабосила дівчина трохи чи не одинокий мужчина на всю новочасну соборну Україну«.

МАТЕРІАЛИ І ДОКУМЕНТИ З ПОНЕВОЛЕНОЇ УКРАЇНИ

ІВАН СВІТЛИЧНИЙ ВІДБУВ ЗАСЛАННЯ

Іван Світличний (1978 р.)

На Захід продісталася вістка, що після відбуття 12-літньої каторги, повернувся в Україну до Києва, відомий літературний критик, *Іван Світличний*.

Іван Світличний народився в Луганській області 20 вересня 1929 року, закінчив Харківський університет, і також аспірантуру при Інституті літератури Академії наук УРСР в Києві де і залишився працювати. У 1964 р. за виголошення промови на зібранні для вшанування поета Василя Симоненка, Світличного звільнено з Інституту, але йому вдалося одержати іншу працю у видавництві «Наукова думка». За свою критику «академіка» русофіла Білодіда, його звільнено з Спілки письменників УРСР, після чого він уже не міг знайти фахового zatrud-

нення. У вересні 1965 р. його заарештовано вперше, але завдяки хвилі міжнародних протестів його звільнено у квітні 1966 р. У 1970 р. появилася друком збірка віршів Беранже у перекладі Світличного.

Нова хвиля масових арештів, яка охопила всю Україну на початку 1972 р., не проминула Івана Світличного, якого заарештовано 12 січня, і засуджено за т. зв. «антисовєтську агітацію і пропаганду» на 7 років таборів суворого режиму і 5 років заслання. За свою участь у голодовому страйку політв'язнів (травень-червень 1975 р.), його покарано «ізолятором» на три місяці. На каторзі Іван Світличний захворів на нирки і печінку, і довго терпів від постійних болів голови, а 20 серпня 1981 р. потерпів вилив крові у мозок. Операція в місцевій лікарні (в Горно-Алтайській області) врятувала йому життя, але в нього залишилася спаралізована права частина тіла і порушена пам'ять, слух і зір. Тепер він під постійною опікою дружини Леоніди. Є вістки, що вони 26 січня ц. р. мали повернутися разом до Києва.

За зруйноване здоров'я і життя такого талановитого українця як Іван Світличний, відповідатиме Москва на Нюрнберзькому процесі ч. 2.

РЕПРЕСІЇ ПРОТИ МИСТЦІВ

Вже є звичним, що коли в СРСР на когось починається нагінка в пресі, то це означає, що та людина, чи група людей, знаходиться на передодні репресій, переслідувань, а то і засудження.

Недавно в Дніпропетровській газеті «Зоря» була надрукована нападницька стаття на українського мистця Феодосія Гуменюка (в рубриці «Обережно: ідеологічна диверсія» під заголовком «Коли злітає маска?»).

Коментує цю акцію советів жидівський дисидент з СРСР Александр Глезер:

— Я не був знайомий з Гуменюком. Знаю лише, що цей український мистець живе та працює в Ленінграді. Бачив його декілька картин, яскравих, написаних на тему українського життя, побуту, з деякою символікою та стилізацією. Чув також, що його останнім часом змусили виїхати з Ленінграду в Дніпропетровськ. І зараз стало цілком зрозумілим нащо: в провінції легше з мистцем розправитись. Але за що? Ну, по советським законам-антизаконам — є за що: по-перше, за «український націоналізм» (так там називають свідомість того, хто ти еси), по-друге, за модернізм, і по-третє, за бажання виїхати з СРСР.

І дійсно, що ж це робиться!? Адже і весь VI з'їзд мистців СРСР (як і 5, 4, 3...) дуже «гордий, що живе і працює в такому суспільстві, як СРСР, а деякі поодинокі покидьки типу Гуменюка, бажають свободи, розумієте, хотять кинути свою соціалістичну!»

Так ось і затаврували Феодосія Гуменюка в дніпропетровській газеті за «український буржуазний націоналізм» (!) та всі подібні гріхи по-українському ж таки!

Автор наклепницької статті починає так: «Історія морального падіння, котру я збираюсь вам розповісти, має мерзенний, але, на мій погляд, цілком логічний кінець. До такого ганебного фіналу рано чи пізно приводять ідейні завулки, котрі, як правило, є наслідком моральної деградації особи».

А далі йдуть зворушливі до сліз міркування про те, що в той час, «як весь советський народ таврує ганьбою ізраїльських сіоністів, доклавши криваву агресію проти многострадального Лівану, серед нас живуть і такі, в чийх душах небачений злочин ізраїльських солдатів не зачепив жодної живої струни. Важко в те повірити, — зідхає автор, — але то правда».

І далі він вказує на подружжя Гуменюків, котрі подали папери на виїзд до Ізраїлю. Як мовиться, кожному начебто зрозуміло, що Ф. Гуменюк в жоден Ізраїль не збирається, що він просто має бажання вирватися на волю, тим більше, що він вже намагався два рази виїхати на запрошення до США, про що також згадується в статті. Але що авторі фейлетону до фактів? Йому наказано вистрілити в чергову жертву — ось він і стріляє, а щоб страшніше було, змішує все разом: і «сіонізм, і фашизм, і імперіялізм, і моральний розклад», і... та весь набір, кот-

рий в таких випадках вживає советська пропаганда периферійного сорту, розрахована на довірливих і погано поінформованих читачів.

І наче б, не розуміючи дійсного бажання мистця, дивується: «Чому стала немилою рідна земля для Гуменюка?»

Мила вона йому і рідна. І народ свій і його минуле з любов'ю відображає мистець на своїх картинах. Але якось не так, з точки погляду власть імущих, відображає... І за встановленими традиціями советської преси добре б — так людям все зрозуміле стане — заганьбити за «багатоженство» — і затаврували! І все в одну купу: — ганьблять за те, що продавав і навіть дарував (жах який!) образи свої іноземцям і радів (негідник, звичайно!), що ці образи потраплять на виставки Заходу, і преса проклята буржуазна, начебто вільна, про них дуже високої думки, називаючи Гуменюка представником українського авангарду.

Бо напевно і за виставки, і за відгуки Гуменюкові потрібно було ображатись. А ось за те, що його в Батьківщині не виставляють, звинувачують в націоналізмові, проклинають за модернізм, він повинен щиро дякувати партії та урядові. Ну, а коли бути вдячним не здогадався, покаятись за закордонні експозиції не хоче — то і ходити йому тепер в політичних диверсантах.

«Міг же поїхати, — скрикує автор статті «Коли злітає маска?» — Гуменюк на БАМ разом з трупою колег. Була в нього чудова нагода попрацювати з пензлем в руках на цій будові світу. Але він залишився малювати своїх «христосиків»... Гуменюк вибрав мову загадок-символів, химер та багатозначних натяків, в надії, що все це буде мати достойну оцінку в заморській націоналістичній норі».

...Перед мною лежать фотокартки картин та малюнків Ф. Гуменюка: «Козацький натюрморт», «Посвячення Шевченка», «Портрети сестри», «Гайдамацька могила», «Козак Мамай», і це не авангардизм і не націоналізм. Це — мистецтво. Правдиве мистецтво. І тому далеко не випадково шанують Гуменюка знавці українського мистецтва на Заході, українські патріоти: учителі, мистці, інженери, журналісти... І нікому з них, та власне й нікому з нормальних людей, доладно не годен пояснити, чому ці ліричні картини, написані з любов'ю до української землі, її народу, історії, викликають гнів керівників советської культури, чому зарахували мистця Феодосія Гуменюка в «ідеологічні диверсанти».

Але зараховують. І та стаття в дніпропетровській «Зорі» повинна насторожити нас всіх, тих, кому дорогі та нерозривні поняття — мистецтво та свобода. Тому просимо всіх людей про допомогу: потрібно посилати листи в посольства ССРСР з вимогою дозволити виїзд Феодосію Гуменюку та його родині туди, куди він захоче.

ЗАСУДИЛИ ЗИНОВІЯ АНТОНЮКА

22 і 25 жовтня 1982 року Московський районний суд м. Києва слухав справу Зиновія Антонюка, звинуваченого в дармоїдстві (ст. 214 КК

УСРСР). Голоувала на суді Большакова, захищала Антонюка адвокат М. Г. Привес. У суді допитували співробітників Московського районного відділу внутрішніх справ (міліції) м. Києва, службовців бюро для трудовлаштування, деяких осіб, що відмовлялися прийняти Антонюка на працю. Адвокат просила виправдати З. Антонюка. Суд оголосив вирок — один рік таборів суворого режиму.

Зиновій Павлович Антонюк (нар. 24. 7. 1933 р. в Перемишлі) — інженер-економіст. Він цікавився також проблемами української історії і культури, на ці теми писав, збирав фолкльор тощо. У січні 1972 року його заарештували, звинувативши за ст. 62 ч. 1 КК УРСР (антирадянська агітація і пропаганда), та засудили до 7 років таборів суворого режиму і 3 років заслання. З. Антонюк тяжко хворий: у нього туберкульоза хребта, легень і сечостатевої сфери, у зв'язку з туберкульозним процесом погіршився зір, у нього також стенокардія і гепатопанкреатит.

Не зважаючи на тяжкий стан здоров'я, Антонюк в Уральських таборах брав найактивнішу участь у боротьбі в'язнів проти сваволі адміністрації, за статус політв'язня; він подовгу голодував. За непокірність його постійно карали карцерами, ПКТ (приміщення камерного типу — табірня тюрма) і навіть Володимирською криткою, де він відбув три роки.

Після закінчення табірної терміну, з нього знущалися під час довгого і важкого етапу на заслання, яке він відбував в Іркутській області. Звільнившись після ув'язнення наприкінці грудня 1981 року, З. Антонюк жив з родиною в Києві, працював на різних некваліфікованих роботах. З останньої роботи — на заводі «Червоний гумовик» його звільнили нібито за прогули, які виявились у його відмові брати участь у громадських заходах. Відтоді Антонюк не міг ніде влаштуватися на роботу.

Дружина З. Антонюка Вереса Василівна Сарнацька з сином Максимом (нар. 7. 5. 1969 р.) мешкає за адресою:

252040, м. Київ-40, вул. Нікопольська 35

Син Тарас, від першого шлюбу (дорослий, 1958 р. нар.) мешкає теж у Києві, на вул. Миру 15, кв. 39. Адреса кримінального табору, в якому Антонюк відбуває ув'язнення, невідома, хоча з Києва його вже давно вивезли.

НЕСПОКІЙ В УКРАЇНІ

У щотижневому звідомленні «Інтеллідженс дайджест» з 2 лютого 1983 р., що його видає розвідочна британська централь в Челтенгамі, подано цікаву інформацію про неспокійні настрої в Україні, що її ми подаємо повністю в перекладі на українську мову.

Київське, Московою контрольоване радіо в одній англійській передачі, яку згодом повторювано кількакратно в багатьох інших мовах, гостро заатакувало «україномовну газету в Західній Німеччині» за те,

що вона обвинуватила Советський Союз у намаганні знищувати національні культури з метою створити вищу совето-комуністичну культуру під російським пануванням.

Ця викриваюча реакція, що прозраджує роздрознення Москви, ясно вказує на те, що в СРСР існує притаений неспокій у різних частинах російської імперії.

«Радіо Київ» вилило свою лютю на українців-вигнанців у Зах. Німеччині — здогадно тому, що воно боїться їхнього впливу — і вказало на те, що «русифікація» була політикою «царських імперіялістів», а натомість національна політика в комуністичній системі є якраз навпаочною.

При тому «Радіо Київ» підкреслювало, що 80% шкіл в Україні є нібито «українськими» і що з 23 часописів в «автономних республіках» тільки два є російськомовні. Що Київське радіо однак не уточнило, це те, що слово «автономні» не означає «незалежні». Також не було сказано, що українські часописи змушені служити інтересам російської імперії, що визначає керівництво КП в Москві.

Українців, які проти того, що «Радіо Київ» виголошує, протестують, засуджують до 5 років Сибіру за «злочин», який в конституції СРСР охарактеризовано як «наклеп проти Советського Союзу».

Правдою є, що українці, так само як поляки, нещасливі перебуванням під російською займанщиною, а це турбує Кремль. Отже катєбіст Андропов не може бути спокійним, бо ніколи він не знатиме з точністю, що населення думає про російських поневолювачів.

СУДОВИЙ ПРОЦЕС В МОСКВІ

Західні пресові агентства повідомляють, що в Москві 15 лютого почався суд над шістьма «молодими соціялістами», яких звинувачують в «антисовєтській агітації та пропаганді», як і в участі в «антисовєтській організації». За це грозить їм «трафаретна кара» — сім років ув'язнення та п'ять років заслання. Підсудні у свій час видавали журнали «Лівий поворот» (згодом перейменований на «Соціалізм і майбутнє») та «Варіанти». В статтях, поміщених в цих журналах «молоді соціялісти» висунули тезу, що советський соціалізм не є правдивим, що він перетворився на советську бюрократію, яка паразитує на робітничій клясі.

Прізвища підсудних: Борис Каргалітський, Павло Кудюкін, Андрей Фадін, Юрій Кавкін, Володимир Чернецький і Михайл Ривкін. Більшість з них сини високопоставлених советських чиновників. Вони працювали в Інституті офіційних публікацій. Арештовано їх ще в квітні та в червні 1982 р.

ДРУЖИНА Б. АНТОНЕНКА-ДАВИДОВИЧА ПОМЕРЛА

Як повідомляють із Києва, там 28 жовтня 1982 р. померла після тривалої хвороби дружина письменника Бориса Антоненка-Давидовича, учасника УПА. Походила вона з старого Самбора й була також на засланні, де перед звільненням із заслання одружився з нею наш письменник, що пробув там 21 рік. В останній день перед смертю покійній спаралізувало мову. Вона померла після третього серцевого приступу. Ще за 4 години до смерті Антоненко-Давидович бачився з нею, але вона тільки сумно дивилася, мабуть, передчуваючи, що бачиться востаннє, але говорити не могла.

Похорон відбувся дуже урочистий, було покладено 6 вінків та багато живих квітів. На похорон прибуло чимало близьких покійній та її чоловікові людей. Навіть із Старого Самбора приїхали дві старенькі тітки, щоб провести її в останню дорогу й покласти на могилу рідні покійниці старосамбірські живі квіти.

На поминках після похорону зійшлося понад 20 душ родичів та близьких їм людей, а на 9-ий день після її смерті покійну страдницю пом'янули на її передчасній могилі.

ІНФОРМАЦІЇ ПРО ЗАСУД СВЯЩЕНИКІВ ТА ІНШЕ

Напередодні Великодня міліція побувала й біля офіційно діючих православних церков. Але там задовольнилися перевіркою, чи немає на молебнях дітей. Звичайно під час великих свят біля церков стоять «прикрашені» червоними пов'язками молодики і затримують приведенних на молебні дітей, часом затримують навіть молодь, хизуючись, що хочуть «охоронити» Богослужби від «хуліганів».

У той сам час відомих владі уніятських священиків, які неофіційно працюють, викликали до органів державної безпеки, їм погрожували арештом, якщо вони посміють провести Великодню Богослужбу.

У Львові в священика Гегельського проведено обшук, вилучено релігійні речі і грошові заощадження.

У Путятичах Городського району напали й побили священика о. Гриняка, який ішов до хворого причащати його. Потім о. Гринякові влаштували «товариський суд» на фабриці у Львові де він працював.

У Дрогобичі зробили обшук у священика о. Гринцишина, забрали релігійні речі, грошові заощадження, навіть дитячі прикраси.

Перед Великоднем в установах провели кампанію залякування, щоб люди незважилися взяти участь у Великодніх Богослужбах.

Самвидавний журнал «Хроніка Литовської Католицької Церкви» ч. 55, який вийшов у листопаді 1982 року, подає уривки вироку львівським священикам о. Романові Йосипу. Їх засудили у Львові 28 жовтня 1981 року. Як подає судовий вирок, о. Каваців Василь Михайлович на-

родився в 1934 році в селі Яблунівка Стрийського району Львівської області, українець, громадянин СРСР, безпартійний, має середню спеціальну освіту, неодружений, раніше не суджений, працював кочегаром у 3-ій Львівській міській лікарні.

Отець Йосип Роман Степанович, народжений 1951 року в селі Водяне Пустомитівського району Львівської області, українець, громадянин СРСР, безпартійний, має середню спеціальну освіту, військовозобов'язаний, неодружений. Обидва священники мешкали у Львові, вул. Янки Купали, 36, кв. 3.

Обох звинувачували за статтею 138 ч. 2 («Порушення законів про відокремлення Церкви від держави і школи від церкви») та ст. 209 ч. 1 КК УССР («Посягання на особу і права громадян під приводом виконання релігійних обрядів або іншим приводом»).

У чому ж полягало це «посягання на особу і права громадян»? У вирокі про це прямо сказано: «В періоді 1974-1981 рр. Каваців і Йосип, всупереч забороні влади, організували, недозволену релігійну діяльність серед українців-католиків, проводячи в селах Львівської області вдень і вночі, в роботі і в вихідні дні нелегальні Богослужби в незареєстрованих владою громадах віруючих, на цвинтарях і в квартирах, а також у зареєстрованих церквах, не узгоджуючи з православними громадами. Підсудні Каваців і Йосип не тільки організували і проводили Богослужби, а й навчали неповнолітніх істин віри та, користуючись сповіддю, призначали віруючим на знак покаєння повторювати різні молитви, щоб вивчити їх напам'ять. Крім того, підсудні Каваців і Йосип, використовуючи сповідь, калічили неповнолітніх».

Це звинувачення звучить справді «кримінально». Цікаво, як же вони їх калічили, і що це за дикунське жертвоприношення? Вирок пояснює, як виглядало це «каліцтво». Виявляється, священники намовляли віруючих постити (утримуватись від м'ясних страв), а під час Великого Посту нібито забороняли дітям відвідувати клуб, дивитися на телевізор і ходити в кіно.

Коментатор «Хроніки Литовської Католицької Церкви» говорить з цього приводу так: «Суд стверджує, ніби стримування від м'ясних страв шкодить здоров'ю. Але чому ж тоді в установах громадського харчування двічі в тижні введено рибну дієту?»

Жоден свідок не підтвердив звинувачення, що священники Каваців і Йосип забороняли кому небудь ходити в кіно, дивитися на телевізор. Заперечували це й підсудні. І все ж суд визнав їх винними за обома пред'явленими статтями та засудив кожного на п'ять років ув'язнення і три роки заслання. Крім того, суд постановив предмети культу і релігійну літературу передати до Львівського музею релігії і історії атеїзму. Цінні предмети, непридатні для музею (радіоприймач, магнітофон тощо) конфіскувати на користь держави. «Маловартісні» предмети знищити.

Самвидавний коментар до судової справи над священниками Кавацівом і Йосипом закінчується так: «Атеїсти вважають, що Католицьку

Церкву грецького обряду в Україні вже ліквідували. Але вони помиляються. Хоч віруючих і переслідують, хоч священиків і тероризують, Католицька Церква грецького обряду в Україні жива».

ЦІКАВА ПО ФОРМІ Й ЗМІСТІ СКОРА НІБИ РЕАКЦІЯ

У травні 1983 року продівстався самвидавним шляхом на Захід важливий документ у формі «Звернення до українських Владик, Духовенства і всіх Братів і Сестер у Христі, вірних українських Церков поза межами України». Автори цього «Звернення», що підписалися як «Вірні Христової Церкви в Україні», закликають, крім інших справ, українські Церкви діяти в єкуменічній згоді, вдержуючи у цей спосіб традиції і культуру народу, і включатися до боротьби цілого народу за державну незалежність України, а рівночасно висловлюють свою піддержку намаганням про створення патріархату УКЦеркви на чолі з Патріархом Йосифом, і закликають українські Православні Церкви тісно єднатися з метою створення патріархату Української Православної Церкви. Вони також апелюють до папи Івана Павла II визнати існуючий патріархат УКЦ та перервати діалог з імперською церквою Пімена.*

Тільки це Звернення появилось в українській пресі, «Смолоскип» розіслав до української преси подібне звернення «Ініціативної групи захисту прав віруючих і Церкви» з абсолютно протилежним змістом першому «Зверненні Вірних». В цьому другому зверненні підкреслено, що головою нашої Церкви є Папа, про патріархат і Блаженнішого Патріарха Йосифа ані слова, а найважливіше завдання зараз — це легалізація нашої католицької Церкви в СРСР на рівні з усіма існуючими там групами населення, навіть не народами. «Смолоскип», розсилаючи цей другий прямо угодовського змісту матеріал, висловив і своє «застереження» проти «правовірності» «Звернення Вірних». Ми, однак, переконані в тому, що цей другий матеріал, поширений «Смолоскипом», із висловом застереження супроти «Звернення Вірних», може бути якраз реакцією заінтересованих угодовських кругів у тому, щоб українські церковні справи розвивалися тільки по лінії теперішнього мінімалізму.

ЗАМОРДУВАЛИ МОНАХИНЮ

У травні 1983 року до нас на Захід дійшла вістка, що 31 вересня, 1982 року, була замордована у Львові комуністичними дружинниками монахиня Марія Швед із 1954 року народження, яка працювала у фабриці телевізійних виробів, а свої чернечі обов'язки сповняла нелегально.

У названий повище вересневий день вона йшла разом з о. Піріжком,

*) Повний текст «Звернення... Вірних» надрукований у «В.Ш.» ч. 7, 1983, стор. 814.

як їх зупинили »дружинники«. Вирвавши їй з рук ручну торбинку, в якій була релігійна література, Покійна намагалася втекти, але її »дружинники« наздогнали і побили на смерть.

ОЛЬГУ ГЕЙКО ПОНОВНО ЗААРЕШТУВАЛИ

Недавно до нас на Захід продісталася вістка, що Ольга Гейко-Матусевич, яка очікувала на звільнення з концтабору, була поновно заарештована, як це мало місце з іншими українськими політв'язнями напередодні їхнього звільнення з концтаборів, або скоро після звільнення.

Ользі Гейко закидують тепер »антисовєтську агітацію і пропаганду« на підставі статті 62 КК УССР, що передбачає до 7 років таборів суворого режиму і 5 років заслання.

Ольга Гейко-Матусевич народилася в 1953 році в Києві. Після закінчення університету ім. Шевченка, де спеціалізувалась у чеській філології, вона працювала у видавництві »Радянська школа«. Увагу КГБ привернула до себе особливо після одруження з Миколою Матусевичем, який у листопаді 1976 року став одним з членів-основників Української Гельсінської Групи. Її часто обшукували вдома, на роботі, на летовищах, влаштовували всілякі провокації, напади на вулиці. Після арешту чоловіка вона демонстративно вийшла з комсомолу та заявила про свій вступ до Української Гельсінської Групи. Її викликали як свідка на суд Мирослава Мариновича і Миколи Матусевича, але вона не дала вигідних для карних органів свідчень. За шість років розлуки з чоловіком вона не мала з ним жодного побачення, а в березні 1980 року і сама опинилася за ґратами через участь у правозахисному русі та намір емігрувати.

Трирічний термін ув'язнення Ольга Гейко-Матусевич відбувала в Одеському таборі ЮГ-311/74. Це — кримінальний жіночий табір загального режиму. Тепер вона поділяє долю інших членів Української Гельсінської Групи, які, закінчивши терміни ув'язнення, не повернулися додому, а стали жертвами нових фабрикацій.

Ще 16-го березня 1983 року в її справі провадили обшук у недавнього політв'язня Йосипа Зісельса з Чернівців. Подробиці обвинувачення, пред'явленого О. Гейко-Матусевич, невідомі.

У зв'язку з цим поновним арештом, члени Української Гельсінської Групи на Заході: Петро Григоренко, Володимир Малинович, Леонід Плющ і Надія Світлична, звернулися із закликом до голів урядів, що підписали Гельсінський Акт, до Організації Об'єднаних Націй і до правозахисних організацій у вільному світі, щоб заступилися за О. Гейко-Матусевич, зажадали від совєтського уряду її негайного звільнення і засудили переслідування членів Гельсінських груп в ССРСР.

МАТЕРІАЛИ З ПОЛЬЩІ

Володимир МОКРИЙ

СЬОГОДНІШНЄ ВІДНОШЕННЯ РУСИНА ДО ПОЛЬЩІ
(Загальний Тижневик, 15. XI. 1981, ч. 46)

У загально-громадських широких розмовах, які сьогодні провадяться в Польщі, виходять часто проблеми, про існування і наростання яких взагалі не було відомо, або їх свідомо промовчувано і легковажено. Одною із таких неполаджених і тільки про людське око розв'язаних проблем є факт існування української національної меншости в Польщі.

Щоправда, в 1956 році українцям дано можливість зорганізуватися в Українське Суспільно-Культурне Товариство — УСКТ. Виходить також тижневик «Наше Слово» й альманах «Український календар». У двох народніх школах (Бяли Бур і Бане Мазурске), як також у двох загально-освітніх ліцеях (Легніца і Гурово Ілавецьке) українська молодь вчиться своєї рідної мови в тій самій мірі, що й мови польської. У Варшавському університеті існує катедра україно-русицистики, де колись що два роки (коли існував окремий напрям студій — україністика), а зараз щороку можуть бути прийнятими около десять студентів.

В кількох містах Польщі існують українські світлиці, в яких гуртуються члени УСКТ, серед яких активісти тієї організації можуть провадити свою громадську роботу й популяризувати українську культуру, зглядно організувати пункти навчання української мови. Одначе, це не означає, що українці, згуртовані в УСКТ, не стоять перед щораз труднішими проблемами, розв'язання яких переходить можливості і компетенції властей і діячів Товариства.

Як доказ нерозуміння офіційними чинниками дійсних проблем української меншости в Польщі, в українських осередках був відчутний брак відповіді на вимоги більшости кругів УСКТ, які перед роком були вислані до найвищих державних і адміністративних властей Польської Народньої Республіки і Головної Управи УСКТ.

Серед багатьох важливих вимог, там були, між іншими, такі:

1) Наполегливе прохання для одержання згоди властей на «переведення з участю представників УСКТ поновного і фахового перегляду залишків української матеріальної культури, а зокрема церков, цвинтарів, каплиць, хрестів тощо, як рівнож виготовлення документації, фотографії, та відреставрування найвартісніших залишків з евентуальним призначенням їх на збереження в Сяноку.

2) Прохання про згоду властей на ведення доходової діяльності (колись зрештою практикованою через УСКТ). Отримані в цей спосіб доходи пляновано призначити, м. ін., на рятування від руйнації церков, які, після переселення українців, були перейняті на власність держави, а тепер використовувані в цілях позакультових, або залишені без опіки.

Ця на вигляд дрібна проблема є, однак, дуже важливою, зокрема коли узгляднити, що УСКТ як суспільна організація немає жодних уповноважень ні для створення власного фонду чи допомогової каси, ані для розпорядження тим евентуальним грошовим бюджетом. Дотації, що надходять з державного бюджету на діяльність УСКТ, є далеко невиспачальні і підлягають приписам фінансових законів.

Однак не в тому полягає засаднича проблема українців в Польщі. Вона є значно ширша і більше скомплікована.

То ж неприязні, а подекуди навіть ворожі наставлення частини суспільства, зокрема старшого і середнього поколінь, супроти українців по трагічних подіях на польсько-українському пограниччі, як також драстичне рішення про переселення української людности в 1947 р. спричинилися до того, що українське життя в Польщі пливе немов би підшкірною струєю. Воно є вилучене з загального кровообігу суспільного життя в Польщі. Воно не являє собою навіть найменшого елементу, зауваженого в мозаїці чи панорамі нашого культурного життя. Самі українці, що живуть під тиском середовища, укриваючи своє походження, особливо в менших скупченнях населення, коли вже стануть «здемаскованими» — є назагал ототожнювані з недобитками «різунів», завжди грізних, бо кожної хвилини готових завдати удар в плечі.

Це, очевидно, стереотип загального поняття, вперто зберіганий, бо глибоко закорінений в суспільній свідомості, що в додатку не має порівняння у відношенні до іншого народу. Бож жодний інший вислів, що окреслює чужу національність, не має в польських устах так всесторонньої вимовної образи, як словне вщипнення «ти, українче!». Чому так є? Хіба тому, що польсько-українські зв'язки не були розділені границями (як то було у випадку відносин між польською державою і державою німецькою), але крізь цілі віки розігравалися в границях однієї держави. Це співжиття обох народів у границях одної держави doprowadило до різноманітних зближень, тривалих спільнот, а деколи до поплутань, драматичних потягнень і парадоксів, трагізм яких може одиноко свідчити про глибину того явища.

Говорення про українсько-польські відносини не може не викликати зрозумілих емоцій супроти трудних до переборення упереджень так зі сторони поляків, як і зі сторони українців. Однаково, як одні так і другі (в різних кількісних відношеннях) в наслідок національних конфліктів, а потім репатріаційної і переселенчої акції, мусіли розпрощатися з рідними сторонами, втративши при тому часто членів своїх родин. У таких випадках в історичній літературі, а тим більше в усних переказах завжди відчувуються емоції, які часто заслоняють суть і причини трагедії.

Це навіть зрозуміле, коли взяти під увагу, що польсько-українські зв'язки (відносини) належать до найбільш драматичних в історії міжнародних, а зокрема міжслов'янських відносин. Нічого дивного, що в дослідному змислі, вони належать до справ т. зв. контроверсійних.

Щоб зрозуміти таку трудну заплутаність, є потрібна передусім воля до діалогу, яка мала б впливати з бажання до взаємного порозуміння, а теж усвідомлення обидвома сторонами того, що не можна вічно жити в ненависті, упередженнями і взаємно змагатися, вичисляючи заподіяні собі кривди. До правдивого довір'я, яке мало б бути передумовою такої власне щирої дискусії і створення підстав тривалого зближення поляків і українців — не можна дійти, як показалося часто практикованою дотепер методом спихання в забуття і промовчування найбільш дражливих подій в цілій, а не тільки в найсвіжішій історії польсько-українського співжиття.

Тільки взаємне визнання вини і поповнених помилок, як також глибоке й обостороннє провірення та публічне осудження всіх дражливих і суперечних фактів з нашої спільної історії може doprowadити до забуття кривд і зневаг та до витягнення висновків на майбутнє. Без оприділення цих подій в історичному процесі і ширшому загальнослов'янському та загально-європейському змісті, а передусім без доглянення і розуміння причин цих конфліктів — всі жалі, що росли на протязі віків, будуть далі пекти. Адже ж це є тільки приклади з історії, а не аргументи, які могли б служити сьогодні вже при змінній ситуації. Додавання ще драстичніших прикладів, до того ще відірваних від змісту, служить тільки уточненню виплеканого міту про українців і поглиблюванню взаємно викопаної пропасті між так собі близькими, а одночасно так порізаними між собою народами.

Безперечно, менш болюче переживається кривди заподіяні будь-ким неутральним, далеким, принайменше кого щодня не зустрічається. Важче є стерпіти і забути чийсь «зраду», кого трактовано як свого, тутешнього, хоч були і такі рівнож з української сторони, які не «зрадили», напр., русин Ярема Вишневецький, який в протигагу до Мазепа до кінця служив при боці поляків, «прославляючись» як кожен інший польський полководець у громленні повстань українського народу і козаків.

Крутимося все ще в сфері прикладів і висновків польсько-українського співжиття у повному значенні цього слова — сусідського, власливо внутрішнього, а не зв'язків ускладнених ще перебігом державних кордонів*.

Поділи на поляків і українців перебігали таки неодноразово через саму середину родин. У мішаних подружжях рішала, звичайно, про національну приналежність статі, напр., сини були виховувані в обряді батька, натовість дочки в обряді матері. Не трудно собі уявити, що в такій родині брат із сестрою читали ту саму самотійницьку літературу. Якщо кожне із них думало про власну народню справу, яка дозрівала також серед українців, то застосування обидвома сторонами того самого аргументу провадило до взаємного підважування рації, то значить — до відкритих конфліктів, які — як слушно зауважив Тадеуш Хшановські — вибухали з можливою жорстокістю тільки в домашніх війнах.

*) Див. Й. Відацкі: «Слідами князя Яреми», «Перекрій», 1981, ч. 1898-1899).

Одним із розсудливіших виходів у хвилинах вибуху емоцій є покликатися на мудрість пророків обох народів: польського й українського. Адам Міцкевіч перестерігав у своїх паризьких доповідях: «Хто думає про інтереси одного тільки народу, той є ворогом свободи». Тарас Шевченко, розпочинаючи в 1847 р. свою десятилітню каторгу, на яку засудив його цар «під найсуворіший нагляд з заборonoю писати і малювати», писав з Орської кріпости в 1847 р. своє поетичне послання «До поляків», просячи своїх «друзів-ляхів»:

«...Подай же руку козакові
І серце чистее подай!
І знову іменем Христовим
Ми оновим наш тихий рай!»

Зроблені тут спостереження постали у висліді передумань, лектури творів, документів і студій над опрацюванням явищ тих історичних подій, наслідки яких відчувається в нашому щоденному житті. Вони, власне, схиляють мене до не дуже легкого публічного зізнання із того найбільш особистого почуття. Такі зізнання є зрештою на часі також з того погляду, що в наступаючих навіть у світовому розмірі перемінах і процесах можна зауважити певне правило, яке полягає на тому, що не тільки окремі народи, але й загублені в узагальнюванні одиниці, не бажаючи затратити свого особистого обличчя, зачинають дошукуватися своєї окремішності.

Сьогоднішній текст (а зокрема його друга частина) правдоподібно не постав би, як би не щирі, оперті на власному досвіді пережиття, і передумані, а одночасно приязні українцям заяви Тадеуша Хшановського в статті «Відблиск заграв» («ТП», ч. 38).

Вже час, щоб порушити також проблеми української меншости в Польщі, приглянутися до її життя, існування, праці, якою вони спричиняються до будування спільної дійсности. Треба б також показати й описати місце, яке займає українська меншість в Польщі. Сказати звідки взяли! Чейже не взяли невідомо звідки, щоб можна було принайменше толерувати її існування. Чому ті люди хочуть підкреслити свою окремішність (українство), не хочуть уважатися поляками? А може — як часто чуємо — хочуть будувати якусь іншу Україну тут, у нас, і треба тому всякими способами запобігати? Правдою є, що подібні питання в офіційній польській публіцистиці починають ставити поляки. То є цілком відмінна ситуація від тої з 1956 р., коли проблеми з життя української меншости в Польщі порушували самі українці на сторінках новопосталого тижневика в українській мові «Наше Слово». Ті питання у той час поляків зовсім не цікавили. Здається, що в тій дискусії буде також використане одне із засадничих досягнень із серпня 1980 року, а це право говорити власним голосом, до того ж не в чужому, а тільки у власному імені, щоб під час евентуальної дебати над наміченими тут справами не забракло також і українських голосів. Отже я, як усвідомлений русин — то значить українець, хотів би сказати, принайменше в точках, про своє особисте понад п'ятнадцять років

триваюче повернення додому, до Польщі часів моєї бабуні-русинки з-під Радимна в Перемиському воевідстві. Буде це рівночасно продовженням роздумувань про дію, сформульовану вже на початку цієї статті. Отже ж, названі тут факти, зрештою досить вимовні, мають послужити передусім представленню механізмів поставання і функціонування негативного стереотипу українця з-посеред моїх ровесників і молодших колег, отже покоління народженого вже після війни. Будуть це також приклади тих досвідів і спроб, яким підлягало моє «я» — «я» русина-українця в Польщі.

В протизагу до одної з моїх тіток, яка в рамках репатріації виїхала разом із мужем і сином до ССРСР, мої батьки з бабунею, стоячи перед альтернативою советська Україна чи Польща, воліли остатися на своїх моргах (поле) у своїй «халупі». Два роки пізніше вони знайшлися в тій великій групі русинів — бойків, лемків і ін. тогочасних «галицьких» українців, які були переселені на Відзискані Землі, не зважаючи на те, що не брали жодної участі в діяльності, чи матеріальній піддержці Української Повстанської Армії, згідно Організації Українських Націоналістів. Супроти тих людей застосовано прямо засаду збірної відповідальності.

(Далі буде)

ПОЕЗІЇ З НЕСКОРЕНОЇ УКРАЇНИ

Михайло ОСАДЧИЙ

ПОКЛИКАННЯ

Живуть по-різному. Життя людини —
Це праця й піт і пісня солов'я.
Є віхоли відкрить, є «Вітер з України»,
Живуть по-різному, тримає всіх земля.

Світ бачиться сплюндрованим і в хмарах.
Є руки бід, є руки зодчих, мисль.
Є динаміт Шевченка і Верхарна
На зоряних стежках у реактивну вись.

Цвітуть літа серцями і думками.
Вогонь Поезії сильніш за попіл мін.
Покликання рядками, мов гудками,
Накличу я неспокою взамін.

СМЕРТЬ ОСТАПА ВИШНІ

Зацвіли українські вишні,
Забіліли в снігах чи бавовниках ...
І гойдалися бджоли, мов гномики,
На веселому святі життя.
Вийшов Вишня.
В світанковій ніжності
Дозрівала мозаїка зір'я.
Усміхалось життя предковичністю
Як до сина, з довір'ям ...

Небо рожеве
Пахло вишнево —
білі, засніжені, зніжені вишні.
Глянув Остап довкола
Київ, Дніпро і — поле,
Природа, люди і він ...
А серце тривожно:
— я відходжу ...
Лиш пробуджений ранок
Бив у вишневий дзвін.

А ПЛАТИЛИ ЗВИЧАЙНИМИ ГРІШМИ ...

На розі Костюшка ларьок.
У клітини ще ренесанських ґратів
Я уписую сизі кульки винограду.
... Уже осінь гостить у Карпатах,
В закарпатців гостює радість.
Обережно дівчата
укладають спресовані гронця
В білосніжні будівлі, неначе у храми, —
Люди — ласуйте, пийте цілющі
промені сонця
(Виноград так назвали розумні римляни)
Не з Рив'єри, Шампані, Фергани ...
Друже мій! Винограду купи.
Друже мій! Обережно — і зернятка
обсмоктуй тугіше ...
Друже мій! Ми сьогодні сонце пили,
А платили звичайними грішми ...

Яр СЛАВУТИЧ

ІЗ ЗБІРКИ »ЖИВІ СМОЛОСКИПИ«

СЕНИК

Твоя відвага, страднице Ірино,
Ввбрала в себе дух Каменяра,
Що розгорнувся гірко, стокорінно,
І став на прю — як Замкова гора!

І так стоїть, нескорена твердиня,
Супроти тьми грабіжницьких навал.
Карай, карай московське мряковиння
Мечами сяйва, що дзвенять — як шквал!

Ідуть упівці з рідних Нагуєвич,
Ідуть із Холму, йдуть із-за Дніпра.
Махнув правицею Роман Шухевич —
І б'є у дзвони Київська гора.

І ти на ній, самопосвятна Лесю*,
Посланко штабу, точний вістовий, —
Немов свята Ірина з піднебесся
Скликає дочок на священний бій.

Стоїш на ній, окрилена Ірино,
Пойнявши зором веселковий карк.
Приймай, приймай, майбутня Україно,
Геройський змаг, новітню Жанну д'Арк!

1981

*) І. Сеник, що народилася в Нагуєвичах, діяла в підпіллі під іменем Леся.

МАСЮТКО

(Спогад)

У тридцять сьомому, у Запоріжжі,
Зустрілись ми на вулиці Жуківській,
Коли виходили з педінституту
І дзенькотів, рушаючи, трамвай.

Запам'ятав я — запорозький усміх,
Правиці вірної козацький потиск,
Русява грива і тверда постава,
І гарний голос, мужній баритон.

Ми йшли на виступ знаного поета,
Співця землі, Філянського Миколи,
Що завітав із міста Січеслава
На дружні диспути з молодняком.

Езотерично повідав прибулець,
Коли проказував сумирні вірші.
З безгучних слів лише «цілую землю»
Мені бриніло ніжно, ніби спів.

Скінчив поет — і взяв кінцеве слово
Ставний Михайло, вставши з-поза крісел,
Рукою вверх підбивши буйну гриву, —
І вмить затихла зала зацьківчан.

О як дзвенів його лункий постскрипtum!
(Це «Київ» був — прибулого поета).
Шановний автор, лисину втиравши,
Мовчав і слухав, сяяв і мовчав.

Нараз, густою гривою стріпнувши,
Промовець гучно grimнуv парафразу:
»У час грядущий, в пору незабарну,
Ти знов розімкнеш гордо свій язик!«

Увесь театр від оплесків бурхливих,
Немов пороги на Дніпрі, здригнувся.
А лисий автор, кликаний на сцену,
Вклонявсь і слухав — сяяв і радів...

Я більш ніколи їх обох не бачив —
Ні М. Філянського, ані Масютка —
Лише неждано тридцять літ пізніше
У Чорновола* про Михайла стрів.

1981

*) «Лихо з розуму» (1967) В. Чорновола.

МЕЛЬНИК

I

Як повна п'явка, присмокталась
Москва до Київської Руси
І тягне кров, і чинить галас,
Веде грабіж, арешти й труси —
Покрасти русичів скарби
Від нищих пасинків доби!

Навкруг Ляшки, Щербицькі й Скаби,
Неволі вивірені слуги,
Як на могилі скитські баби,
Сидять, вітаючи наруги:
На свій шрамований нарід
Наводять зграї лих і бід.

Ніхто не йде розбити диби,
Ніхто не стане в обороні
Синів, що — наче смолоскипи —
Палають, мучені в полоні,
Щоб наших предків добру честь
Відстояти від злих нашесть.

Сидіть, обдурені, продажні!
Ачей сильнішає вогниво,
Що в гідній битві, рукопашній,
Неволю тне сміливо й живо.
Сидіть, владичні! В судний час
Зметуть і ворога, і вас.

II

(Перед самогубством)

Війнуло знову буйними завоями
На правітчизну знищену мою.
І знадовкола ринули розбоями
Грабіжники, знавіснені в бою.

Встає Батий у серці, злом налитому,
Реве грабіж у суздальській крові.
Лукавий Кремль, помстившись на вбитому,
Купе живим кайдани вікові.

Куди ж тепер? Новими Чингісханами
Тече на південь збурена орда:
Вкриває нації гнійними ранами —
Що аж ятриться підступів жада.

Маліє дух мій. Здушений обмовами,
Я слабну весь. Обліг мене відчай.
Прощай, народе, скований оковами,
І смерть мою прости. Москву карай!

Андрій ЛЕГІТ

УКРАЇНСЬКІЙ МОЛОДІ

Коли шаліють сили зла,
Гони журбу за небокраї,
Вона тиранів не здола
І рідне поле не зорає.

Ти світлом зоряних зіниць
Просвітлюй тьму, дими пожежі,
Не бійся грому й блискавиць,
Затям — відважним світ належить.

Людське життя — це зорепад,
Супроти вічності хвилина,
Де не ступне твоя стопа,
Не забувай, що ти людина.

Ти на добу не нарікай,
Гартуй дух-тіло, наче крицю,
Працюй, борись за рідний край,
І вік живи, і вік учися!

* * *

»Досвід цінніший мрії, —
Роки мені сказали, —
Змерзне змія — нагрієш
Серцем своїм, — ужалить».

»Люди усі є люди«, —
Думав малим я, мріяв...
Старість навчила: всюди
Серед людей є змії.

КЛОПОТИ

(З підсоветського життя)

Клопоти, клопоти, клопоти
З дітьми, з роботою, з хатою,
В сина порвалися чоботи,
Доньку киргиз десь сватає.

Злива промчалась із вихором,
Хати дах світиться ребрами,

Кашель, гарячка, ледь дихає,
Звільнення з праці жебрає.

Зав. господарства насупився:
— Геть до лікарні за справою! —
Йде-шкандибає по вулиці,
Збіглись собаки, гавкають.

Раптом відчула — в потилицю
Наче ударив хтось молотом...
Впала, і серце спинилося...
Більше не буде клопотів.

* * *

Розцвітають блавати
На зорі й до зорі.
Вмій душею співати
І словами, й без слів.

Не зривай без потреби
Бірюзових квіток,
Не відгонюй від себе
Волелюбних думок.

Випромінюй неспокій,
А не голі слова,
Що уяву високо
Аж до зір порива.

ВІРШІ

Вірші, народжені в соняшні днини,
В щасні хвилини співзвучні з весною.
Вірші, що складені в ніч горобину,
Є нерозлучні з бою луною.

Вірші, в щоденні написані сльоти —
Свідки Голготи, в них туги найбільше.
Де ж ви, осяяні творчі висоти?..
— Мало я мав днів погідних для віршів.

Ганна ЧЕРІНЬ

ПАЛКЕ СЛОВО ІБЕРІЇ

(Продовження, 2)

В дальшу дорогу

Із жалем покидаємо прекрасну Севілью, а попереду нові простори. Перед Кадізом соляні поля вказують на близькість моря. Білі прямокутники хат з плоскими дахами, де сушаться овочі і шкіри. Здивовано зауважую, що свіжо зорана земля чорна. Чорнозем! А на межах — сосни, кактуси... Таріфа! Тут Атлантик з'єднується із Середземним морем. Туна йде з Атлантичного океану у спокійні води Середземного моря нароститися. У цей час її ловлять рибалки. Це туна першого сорту. А коли вона, порожня, повертається, її теж ловлять. Але це туна другоякісна, »реторно«.

Як наш автобус став на зупинку, до нього підбіг продавець із білими майками й »джінсами«, але побачивши, що то американці, пішов шукати арабів. От якраз ми сюди по »джінси« їхали!

Тим часом провідниця підготовляла нас до переходу на Африканський континент. Вона знову позбирала папшпорти й дала нам виповнити якісь анкети.

— Тільки зважайте на те місце, де написано: »Ваш фах«: не вписуйте таких професій, що мають щось спільне з контролею, поліцією, розвідкою, як, наприклад, »Еф-Бі-Ай« або »Сі-Ай-Сі«, журналістів і фотографів, бо таких тут не люблять. Ні в яким разі!

— А мій чоловік інспектор. Як же нам бути?

— А що він інспектує?

— Поїзди.

— Подайте »транспорт«, і все.

Почали вантажитись на корабель, що перевезе нас через Гібральтар. Нам, без валіз, було не важко, от тільки дорогу заступили марокканці й не давали зайти на корабель. Справа в тім, що вони працюють в Іспанії й Португалії, а потім накуповують цілі гори краму й везуть все те в Марокко для сім'ї. Одна людина тягне десять валіз! Піднесе дві чи три валізи за раз, поставить їх, а тоді вертається по решту вантажу черепашим темпом. Проте, якось усі завантажились і корабель відплив. Туристи наставили апарати й приготувалися фотографувати Гібральтар. Нам радили фотографувати його десять хвилин по відпливі. Всі апарати одночасно заклацали, але добрих фотознімків не було: Гібральтар закутався у туман, а в тумані він виглядав таємничим і затадковим. Ця англійська фортеця багатьом державам очі муляє і можливо, що скоро тут вибухне така колотнеча, як на Фолкляндських островах коло Аргентини. Гібральтар — це ще Європа. І це — єдине місце в Європі, де є мавпи. Англійці цупко тримають Гібральтар і

кажуть, що тоді вони звідти вийдуть, коли згине остання мавпа. А мавпи таки гинуть, тільки англійці підвозять нових.

В Танжері

І ось ми в Африці. Не віриться! Може, це сон? Ні, не сон. Навколо нас вже цілком інші люди, темношкірі, білозубі, стрункі навіть під їхніми халамидами, що ховають постать. Так, це Марокко, Магреб, що по-арабськи означає »Захід«. Країна мусульман — їх тут понад 11 млн. із 12; решта, щось із 400 тис. — це християни і 160 тис. жидів. Їдемо в Танжер, що взяв ім'я з легенди: Геркулес задушив тут гіганта-Антея й одружився з його жінкою Тінгерою.

Танжер — це інтернаціональне місто, що довго було під еспанським протекторатом. Тут всі розуміють еспанську мову, а також ті англійські слова, що стосуються купівлі й продажу. Всі ходять у джелабах, щоб захиститися від сонця. А приблизно половина жінок захищається ще й від поглядів, ховаючи лице під завіску, зроблену просто зі складеної хусточки. Дехто ховає тільки уста, а інші й ніс. Проте, очима арабки вміють грати не гірше від францужанок. На ногах найчастіше можна побачити м'які капці з жовтої шкіри, так звані бабуші.

— Селчет! Селчет! — кричать навколо діти. — Гельо! Гельо! І подають нам квіточки, зірвані в чийомусь садку, самі голівки без стебел, і простягають руку по милостиню. А скільки ж цих дітей! Це цілі армії, що обсідають туристів на кожній зупинці.

Помітно відрізняються бербери, корінне населення країни. Вони живуть здебільша в горах Ріф і Атлас, кочують з місця на місце разом із своїми вівцями. Вони дуже мальовничо вдягаються, жінки носять штудерні вінки з вовняних пасем і татуюють лице.

Ми їдемо оглядати медіну (центр міста) і казбах (фортецю). А фортеця є в кожному марокканському місті, бо війни тут були постійно. А що ж це таке? Кладовище тварин! Ми думали, що таке тільки в Америці буває!

— Таж американці його й завели.

Ми не бачили багато псів і котів на вулицях, можливо тому, що їх нічим годувати. Кілька котиків, що трапилися по дорозі, були такі худючі, що на них боляче було дивитись. Взагалі, тут навіть і мух та комах нема.

Зайшли в кафе на полуденок. Нам винесли чай і кока-колу, а також тацу з печивом на вибір. Добре, що ми не взяли. Все таке солдке й липке, що їсти не можна. Хто взяв, той лишив на тарілці. Але араби люблять таке пересолоджене, бо протеїнів багато не споживають, а потребують швидкої енергії. Взагалі, араби вміють насолоджуватися їжею: їдять помалу й небагато, милуються квітами, вдихаючи їх аромат, слухають музику, що в'ється примхливими візерунками, як арабески.

В Танжері встають рано. Мусіли рано вставати і ми. Може б хто й поспав, але вдосвіта раптом щось так заверещало, як на заріз. Пове- рещало хвилин із п'ять і перестало.

Ми вибігли на балкон. Звідусіль повисовували голови сусіди.

— Що сталося?

— Це муеззин скликає мусульман на молитву.

Наш готель виявився під самим боком мечеті. Та що казати, коли тут мечеть на кожній вулиці! Ми пізно лягали спати, втомлені екскурсіями, о год. 7-ій нас будили телефоном, щоб ми не проспали наступної екс- курсії, але нащо нам ті телефони, коли будив нас муеззин?! Як заре- петує, то й мертві з гробів повстають.

— Що ж він такого говорить? Чи просто так реве?

— О ні, навіть гарні слова каже: «Сонце вже встало й осяяло весь світ. Зробіть щось добре: помоліться. Слава Аллахові, єдиному богові в світі, й Магометові, пророкові його!»

А кого не збудив муеззин, того півень доконав. Вони й тут, як і в Іспанії та Португалії, та й як у нас у наших милих селах, кукурікали хоч куди.

Годиться щось сказати про історію Марокко. Можна говорити дуже довго й заплутано, але в основному зводиться усе до такого: хто були перші, справжні господарі цієї землі — невідомо. Мабуть, мавпи, з яких потім постали люди. Але араби так не думають: їх сотворив Ал- лах. Наскільки відомо, першими засвідченими володарями цього про- стору були бербери, що ймовірно переселились сюди з півночі, з Євро- пи. Ще й зараз серед них трапляються блондинки зі синіми очима. Тоді прибули інші народи: фінікійці й картагенці, римляни, а в VII стол. нашої ери прикочували араби з Середнього Сходу і принесли зі собою Іслам. Кілька династій змінилось, деякі берберські, інші — араб- ські. За часів Ідріса I та його сина Ідріса II розквітла мавританська культура. В X стол. через міжусобиці імперія занепадала, але знов під- неслася в XII стол. Тоді араби вели перед у науці й мистецтві не тільки в Африці, а й на окупованих ними землях Піренейського півострова. В XIII стол. еспанці вигнали арабів і в свою чергу, разом із португаль- цями, колонізували Марокко. В XVI стол. марокканці вигнали євро- пейців, але потрапили знову в смугу занепаду й хаосу, так що мусіли покликати на поміч Францію, що отаборувалась у сусідньому Альжирі. З 1912 по 1956 рік Марокко перебувало під протекторатом Франції та Іспанії, а Танжер лишався «нічийм». Коли колонізатори залишили Марокко, з ними пішло й знання. Населення не вміло господарювати... Уряд посилав студентів учитися в чужі країни, а студенти, вивчившись, там і залишалися. Марокканці мусіли наймати чужих фахівців і пла- тити їм величезні гроші. Пізніше додумались до кращого: заснували технічні школи й запрошують чужоземних учителів, щоб вишколювали арабів. Умови для розвитку тут добрі: клімат, завдяки морській волозі, добрий, ґрунт родючий, є поклади фосфатів і натурального газу, гарні ліси, мінерали, пасовиська овець. Віда тільки з релігією: ото ж муеззин п'ять разів закликає на молитву: вдосвіта, ополудні, о 1,30, о 3,30 і

ввечорі. І де б ти не був — молись. Можна й у себе вдома, при умові, що поблизу немає невірних (таких, як ми, християн), або домашніх тварин — собак, ослів та інших. При котах молитися дозволено. А як хто мимохіть пропустить молитву, той мусить іншим разом відмолити прогаяне. Хто ж не молиться, той може навіть втратити роботу.

— А коли ж вони працюють, коли весь час моляться?

— Аллах великий знає. Іншаллах. . .

— А ми нарікаємо, що в нас недільна Служба Божа задовга. . .

— Бо таки задовга.

Але, це ще нічого. Ось як настане рамадан — дев'ятий місяць за мусульманським календарем, тоді треба від сходу до заходу сонця пости-ти. Не можна ні їсти, ні пити, ні курити, ані »сексом« займатися. Люди не працюють, просто сплять, а хто мусить десь чергувати, то ледве рухається. Але ввечорі оживають: починають посилено їсти, гомоніти, музику слухати. . . Цілу ніч їдять, бо рамадан — місяць веселий, тоді райські двері розчиняються. . .

— Добрий мені піст! Просто зміна порядку: раніше спали вночі, а працювали й їли вдень, а тепер навпаки. І вночі навіть працювати не треба, хібащо біля їжі поратися. Як я працював на нічній зміні, я також мав рамадан, і не один місяць, а цілий рік!

Але ж і смачно їдять під час рамадану, як сонечко зайде! Густа юшка — гаріра з сочевиці й ячменю, кускус із семоліни й ніжної курятини, медові солодощі, квіти в вазах і музика на десерт. . . І водограї дзвенять, як у раю. . . Веселий місяць — Рамадан!

Араби дуже товариські. Вони весь час у русі, полюють на туристів і пропонують свої послуги як гіді, шофери, крамарі. . .

— Почистити вам черевики?

— Ні, все одно на екскурсії забрудяться.

— Але я добре начищу, тільки здмухнути пил — і знов засяють.

— Ні, дякую.

— То може купите оцього кошика? Всього п'ять долярів.

— Та що я з ним робитиму?!

— А за чотири доляри? А за три? А за два?

Ми здаємось. А потім були раді. Кошик був сплетений чесно, витримав усе, що ми в нього наклали, і досі цілий, та ще й гарненький нівроку.

В дорозі до Фезу

Ідемо через Танжер до Фезу. Вулицями серед авт плетуться навантажені різним добром ослики. Вони успішно конкурують із автами: не потребують бензину, а накласти на нього можна чи не більше, ніж у багажник. Звичайно, як осла переладувати, то він може впасти і здохнути, але те саме може статися і з автом.

Ось старе місто Фез, таке, як було в XII стол. Змінити його не можна, бо вулички вузькі й покручені. Двоє людей ледве можуть розминутися. Коли їде ослик обкладений з обох боків вантажем, зчи-няється лемент:

— Балак! Балак! (Вважаєте!)

І всі негайно розступаються. Ослові скрізь дають дорогу.

Крамнички на базарі («сук» по-арабськи) маленькі, як коробочки. Крамар, сидючи, може дістати що хоче. Залазить він у крамницю через дах. Тут повно краму — від живих курей і гусей до 18-каратового золота й «джінсів». Тут навіть продають книжки. На обкладинці гола жінка, але зі зав'язаними очима, отже, не зовсім гола. Над крамницями сохнуть свіжопофарбовані вовняні нитки, як святкові гірлянди. А людей-людей!.. Аж голова крутиться, ледве протовплюємось. Знову:

— Балак! Балак!

Розступаємось, даємо дорогу ослові, а тим часом передня частина нашої групи пішла вперед, і ми заблудилися. Відразу знайшлися рятивники:

— Дайте мені діргам (марокканська монета), і я вас проведу.

Що ж, краще дати гроші, ніж пропасти в натовпі!

З полегшою сідаємо в наш «Вольво», де і пляшечка з мінеральною водою вилежується в сіточці. Їдемо повз баштани, де через посуху огудиння не видно, але золотяться стиглі дині. Обабіч дороги лежать великі купи динь на продаж. На полях якісь купи, немов землянки. І це справді землянки — житла, збудовані з глини, без вікон, без дверей — аби був якийсь захист від палючого сонця. Хати оточені кукурудзою, але ж яка вона тут бідна! Як дощу нема, то вона пропадає від спраги. Поливати її нема часу, бо треба молитися, а іригація — це ще майбутнє країни. Ось помаранчеві дерева. Їх не збирають разом, як на півдні Америки, а потроху, щоб надовше вистачило. І чим довше плоди тримати на дереві, тим вони солодші. Але чому нам у готелі дають такий кислючий сік?! Кілька глиняних адоб — це вже й селище. Якщо хтось із родини одружується, збирають глиняне багно й прибудовують хатину.

— А де ж вони тримають свій гарем?

— Було, та й загуло! Хто ж такий багатий, щоб тримати кілька жінок! Аби хоч одну якось втримати!

Закон дозволяє мати до чотирьох жінок, при умові, що є їх за що годувати й одягати.

— А скільки жінок у султана?

— Того ніхто не знає. Це — табу. Здається, в нього є жінка, але я її ніколи не бачив, — каже Ахмед, наш екскурсовод.

— А султана ви бачили?

— Аякже, бачив. Він щоп'ятниці ходить до мечеті, і я саме тоді був у столиці. Такий він гарний, молодий... Ось як на цьому портреті!

Портрети султана Гасана II стрічаються на вулицях. Він справді на них молодий, усміхнений, але, видно, це давній портрет, бо тепер йому має бути літ п'ятдесят із добрим гаком.

Столицею Марокко в XVII-XVIII в. був Мекнес. Отоді султан Ізмаїл побудував собі розкішний палац і сад на 12 акрах. Султан цей визначався крутою вдачею й власноручно вбивав тих, які йому не догодили, і, посоливши відрізані голови, щоб не заводили нечистоти, виставляв

їх на палях на пострах іншим. Він мав чималий гарем і сватався також до дочки (хай і нешлюбної) Людовика XIV, але отримав гарбуза. Тепер у тім палаці ніхто не живе, бо столиця перенесена в Рабат. А в сад водять туристів. Ми зірвали і з'їли кілька оливок і спілих, солодких фіг. Чи не тоді дістала я мікробів? Отого мені тільки й бракувало — хвороби на вакаціях! Спершу я старалась умовити себе, що це — дурниця, що це можна побороти силою волі, але коли піднялась гарячка й заболіло опухле горло, я вже не могла приховати свого стану. Чоловік з несподіванки розсердився:

— Я не хочу хворої жінки!

Це зрозуміло: а хто ж хоче хвору жінку? Дехто навіть і здорової не хоче! Ну, що ж, здому ми взяли якісь пігулки, я запила їх мінеральною водою й заснула.

— Не спи! Не спи! Дивись, он верблюди! — будив мене чоловік. Справді, на полі паслися досить нещасні горбаті тварини. В зоопарку я бачила кращих.

— На них тут їздять?

— Ні, відповіла Александра. — Вони є далі на південь, в Сагарі, а цих спеціально тримають для туристів.

Автобус спинився і ми вийшли на площу, де справді стояло кілька верблюдів. За 50 центів на них можна було сісти й трохи погойдатися. Звичайно, я теж полізла на верблюда (а мій чоловік ні, він тільки мене зфотографував). Ой і погано ж на верблюді! Він, бідний, стає спершу на передні коліна, потім на задні, потім, як ви сядете, підноситься на рівні ноги, і так бідний реве-плаче, нарікає на свою долю, що від усього того, та ще і від пігулки на мене морська хвороба напала. Але, таки наверблюдилася!

Ну, ми ще пішли до мечеті. Звичайно, невірних туди не впускають, але для бізнесу таки вибрали одну, до якої дозволили увійти, наказавши тільки зняти черевики. Мусульмани мусять перед тим, як увійти до святині, помити руки й навіть ноги. Певно, вони й не ходять молитися до тієї «опоганеної» мечеті, що призначена для туристів. В іншу мечеть ми заглядали крізь двері, коли там молилися араби. Чоловіки окремо, жінки по іншим боці. Ми не далеко від того пішли. Тільки в останні часи на еміграції жінки й чоловіки почали інтегруватися в українській церкві. Жінок не пускають ще й тепер у захристію, а вже про те, щоб наставити жінку священницею, і мови немає!

Ми ще зайшли в велику й величну стайню, де колись жили султанські коні і стояло 12 тисяч вояків; а також там складали запаси зерна. Скрізь у палацах, і в цій стайні, і в мечетях, двері прорізані в формі дірки для ключа, і ми в ці двері завжди входили, почувуючись, як ключ ні до чого.

У Вольобуллі

Помилувавшись здалеку священним містом Мура Ідріс, ми подалися до руїн старого римського міста Вольобулліса, що було також столицею

Марокко в I стол. до нашої ери. Літ п'ять тому я побувала в Помпеях, не вірячи своїм очам, що побачила таке диво. Майже таке саме диво я побачила тут і була ще більше здивована, ніж в Італії, бо побачити ту саму римську архітектуру, такий же Форум, храм Юпітера, кладовище, лазні, навіть привезений з Італії мармур, подібні колони, вулиці, ті самі пляни будинків в Африці — це неймовірне! Зберігся навіть соняшний годинник. Ще стоїть тріумфальна арка Каракалли, збереглася водопровідна система... Цікаво було також побачити римські мозаїки — тварин і людей. Араби, як відомо, ніколи не зображують людей, тварин чи навіть квітів. Вони скрізь виліплюють і вимальовують орнаменти, абстракти, візерунки, де можна прочитати «Аллах» і всі його 90 епітетів — так звані арабески. Отаке диво відкопали французькі археологи в 1915 році, протративши на те 50 літ.

Цікавими були відвідини килимової майстерні. Нас туди запрошують начебто для ознайомлення з цим мистецтвом. Гостинно просять у велику залу, де ми сідаємо на м'які стільчики, а гарний араб у берберським убранні на бронзовій карбованій таці розносить м'ятний чай у малесеньких філіжанках. Тоді пояснюють нам кропітку техніку ручного килимарства, показують зразки; деякі до болю нагадують українські полтавські взори... Чи не наші бранки їх ткали в арабській неволі, продані турками? Ціни не дешеві, але в Америці були б п'ять разів вищі, — кажуть ті, що знають. Ми на такі дорогі килими в Америці й не дивилися.

— Ця майстерня належить жіночій кооперативній організації, — з гордістю заявляє гарний араб, мовляв, дивіться, який то у нас »Women's lib«.

— Нехай хоч одна з них вийде та розповість про своє життя, — обізвалась я на це. Тоді може що й куплю.

— У них тепер сієста, відпочивають, — оком не моргнувши, відповів араб.

І так обійшлося без купівлі. Ніхто з нашої групи не спокусився на той килим. Головна причина — він із чистої вовни, а в Америці дуже зажерлива міль. Краще вже купувати дакрон.

Тяжко зідхнувши, араби повели нас у сусідню залу, де весело виступували молоточками клепачі тац і ваз. Мідні й бронзові тарілочки були чудові. Ремісники працювали, як машини, швидко і точно. Тут уже багато краму пішло. А ще більше успіху мали шкіряні торбинки з витисненими арабесками. Ми пробували торгуватися. Араби взагалі люблять торгуватися, але роблять це без захланности, просто для розваги, і дуже легко поступаються, знижуючи ціну майже до собівартости. Але, в деякого із них, напевно, є домішки в крові, а тому трапляються курйози. Ми купили бурштинове намисто. Продавець правив 16 доларів, ми давали 10, згодилися за 12. Пішли до каси платити, подали двадцятку, а касир повертає два долари. Довелось кликати продавця й вияснювати справу.

З побачених цим разом трьох країн мене найбільше цікавило саме Марокко. Як же ж, Африка... Але не можу сказати, щоб мені тут найбільше подобалось. Це — найбідніша країна, люди непоганої вдачі, може навіть занадто упокорені — на все воля Аллаха, та й годі. Живуть у злиднях, переважна більшість населення — неписьменна, їсти нема чого... Але співчуття великого до них не маю через те, що тут так упосліджена жінка. Кажуть же, що культурність народу визначається становищем його жінок. А тут воно чи не найгірше в світі. Навіть у дикунів жінка стоїть багато вище. Тут жінка до останнього часу взагалі на люди не показувалась, ховали її під запону, як kota в мішок. Про вільне кохання й мови не було, та й тепер ще той самий стан. Найвище щастя — це стати дружиною якогось товстопузого багача, та й то не єдиною, а в гаремі. Там вони заїдалися ласощами, до бридоти товстіли, пліткували й чекали на свою чергу в ліжку.

— Не так уже зле, — боронився екскурсовод. — За нашими законами, жінки теж рівноправні: чоловік мусить всіх однаково годувати, а як купить подарунок одній жінці, то такі самі й усім іншим. Не так, як у ваших неофіційних гаремах! — додав він уже з насмішкою. — Крім того, гареми мали лише султани і їх урядовці. А звичайний марокканець ледве одну жінку втримати здатний...

Бачили ми, як в нашу атомову еру ходять марокканські подружжя. Вони десь, мабуть, були на закупах. Чоловік іде спереду, а слідом за ним, кроків за десять, дріботить жінка, тягнучи важкий кіш. Він часом не неї оглядається, як переходять вулицю — не хотілось би, щоб авто на неї наїхало та пошкодило куплені речі. Може б і поміг їй нести, але ж — етикет не дозволяє.

Коли араби влаштовують прийняття, збирається тільки чоловіче товариство. Жінки готують їжу, миють посуд і навіть не показуються в залі. Їсти виносить молоденька дочка-підліток або найняті прислужники. Жінки можуть збиратися в своїх кімнатах. Тоді вони запинають завіси. В коридорчику лишають жіночі капці, і побачивши їх, чоловік не заходить до жіничиних покоїв, аж поки її гості не підуть додому. Мені подумалось: »От добре! Можна старому роги наставити. Коханець може виставити жіночі капці й спокійно насолоджуватися зі своєю любкою, бо, згідно з етикетом, чоловік не ввійде«.

На вулиці, особливо в Рабаті-столиці, де ми стрічали арабок і в європейських убраннях, жінки прогулюються на великих вулицях та площах. Головні вулиці в усіх містах названі ім'ям покійного султана Магомета V, а друга по значенню вулиця — ім'ям його сина, теперішнього султана Гасана II. Отож, головними вулицями парадують часом марокканки, одна з одною під ручку, але ніколи не в парі з чоловіком. Ані одної пари близько поруч ми не бачили! Найкумедніше видовище: йде мама з дочкою також під ручки. Літня віком мама з відкритим обличчям і в модній, хоч і скромній сукні, а молоденька дочка закутала лице в хустку. Може вона які болячки має на лиці? А ось жінка в джелабі, з запнутим лицем, на мотоциклі. І традиція, і модернізм!

(Далі буде)

НАУКА, ДОСЛІДИ

Теодор ТЕРЕН-ЮСЬКІВ

НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНА МОТИВАЦІЯ
ТВОРЧОСТИ С. ЛЮДКЕВИЧА

(Продовження, 2)

В 1913 році українці в США були особливо радісно схвилювані, коли адвокат Семен Демидчук привіз зі Львова нашим емігрантам «Гимн американських українців», чи «Далека Ти, а близька нам» на слова поета Василя Щурата і саме з музикою Людкевича. Це, як відомо, настроєво-бойова, міцна і особливо патріотична пісня про нашу еміграцію і Україну:

»Як птахи ті, що їх пожар прогнав з-під рідних стріх,
На перший поклик, хоча з-під хмар, ми злинемо до них.
Поклич нас, вітчино, поклич, кохана Україно,
Ми злетимо, як козацтво у Січ, у слухну годину;
У бій, у бій, за світлий прапор твій, за Тебе, Україно!«⁶

Ціла еміграція заворушилась: всі з запалом вивчали і всюди виконували цей будуючий і бадьорий гимн. Цю пісню створив гарячий український патріот, композитор С. Людкевич, для заокеанських українців, щоб скріпити їхню національну свідомість та тримати їх у зв'язку з рідним краєм. Як воно неістотно і смішно виглядає, коли нині большевицькі писакі пробують у своїх пропагандивних статтях пришити цьому нашому композиторові-патріотові марку борця за інтернаціоналізм московського виробу.

Пристрасть до національної тематики

Вже від самих початків цікавим і просто виїмковим явищем у творчості Людкевича являється схильність і пристрасть до національно-суспільної, а далі до самостійницько-державної тематики. Характер його музики вольовий і переважно драматично-оптимістичний у сполучі з національним героїзмом, виповнює великі композиційні полотна його музичної творчості. Одним із найпотужніших його замірів у напрямі створення композиції великої форми був уже згаданий задум написання кантати-симфонії «Кавказ» на основі однойменної Шевченкової поеми. Як сказано, другу частину «Молитви» створив він уже в 1902 році. Першу «Прометей» в 1904, а третю «Хортам і гончим слава» і четверту «Борітеся — поборете» в 1913 році. «Кавказ» — це корона Людкевичевої творчості. Відомо, що під алегорією Прометея розуміємо україн-

6) 201 українських народних пісень, «Сурма», Нью-Йорк, 1943.

ський народ. Під орлом-хижаком, що »довбе ребра« нашої нації, розпізнаємо Росію з її урядом, який би там він і не був, що гнобить і поневолює Україну. Джерела інтонаційних первнів у музиці впливають у більшості з народнопісенних жанрів. Сама побудова кантати-симфонії опирається на музично-психологічному драматизмі народу поневоленого і народу поневолювача, себто українського і російського.

В першій частині чуємо короткий вступ малюнку гір і чоловічий хор підхоплює в унісон лаконічно саме цю тему, яка знов прозвучить у цілості на початку третьої частини твору. У вступі маємо ще одну тему і вони, ці теми, виникають пізніше в розвитку всіх 4-ох частин »Кавказу«, пов'язуючи композицію в одну компактну і мистецьку цілість. Відрадно, що по похмурім, суворім малюнку трагедії Прометея, дзвенить бадьоро життєтворче запевнення:

»Та не вип'є живущої крови«

З цього місця починає народ-Прометей набирати потуги-сили. Почерез ясний, весняний епізод жіночого хору »Воно знову оживає«, мов пов'язання із початком нашого національного гимну »Ще не вмерла Україна«, це крицевий впад басів: »Не вмирає душа наша«. З особливою могутністю вийшов у композитора кінець першої частини »Кавказу« в формі величної фуги, що пов'язана тісно з Шевченківським текстом: »Не скує душі живої і слова живого«. Кода чи закінчення першої частини твору звучить, як усе-перемагаючий гимн перемоги українського народу.

Друга частина »Кавказу« — це »Молитва«, чи, по-советськи презвана — »Не нам на прою«. Тут Людкевич, як релігійна людина, снує на канві тону сповненого молитовної настроєвості скорбні картини переживань нашого народу. Барви інструментів збагачують і наголошують благально-болючу атмосферу. Однак наш народ вірить у Бога і тому живе в ньому певність, що одного дня »Встане правда! Встане воля!«, хоч ще і досі, як стверджує хор, »кати знущаються над нами«. Проте далі несесться повне віри у Божу Всемогутність:

»І Тобі одному помоляться всі язика
Во віки і віки«.

Проте все таки саме закінчення цієї частини завершується розпачливим побиванням, бож: »А покищо течуть крови, кривавії ріки«. І музика передає це виїмково з глибинною переконливістю.

Третя частина, по початковій темі терплячого нашого народу-Прометея, вирізняється своїм саркастично-гротесковим характером насміху і глуму над російськими царями чи керівниками народу-гнобителя. Тут оркестра, яка досі була носієм мелодичного співтворця кантати, переходить у різкість повторних акцентів та

гостроти. Короткі тони мідних та яскраві дерев'яних інструментів у крапкованих ритмах, дріб барабану, удари тарілок, створюють пссмак гіркої і їдкої сатири на московських можновладців, що поневолюють Україну.

Від висмівання вожак Москви, Людкевич звертається уклінно, в четвертій частині кантати-симфонії «Борітеся — поборете!», до «лицарів великих» українського народу, що борються за свободу і його визволення. Тут ще раз почуємо в оркестрі мотив гір, а далі йде динамічне наростання у потузі розбудови кінцевого образу велично-драматичної героїки. У фінальній частині з'являється із повнотою переконливості головна ідея твору. Зазив до боротьби за волю України:

»Борітеся — поборете,
Вам Бог помагає!
За вас правда, за вас слава
І воля святая«.

Акорди і пасажі оркестри підпирають заклики хору, які повторюються у форте багатократно; чим раз то частіше, чим раз то вище. Вся монументальна розмашна музика набирає характеру переможного маршу-гимну в До мажор, що кінчиться останнім, самопевним: «Поборете!» «Кавказ» — це величавий твір, найбільша композиція ще молодечого Людкевича. Він стверджує незламну віру в невмиручість української людини, а тим самим нації, в неминуче визволення та світле майбутнє України.

Большевики, погоджуючись *polens volens* на Людкевича, мусіли сприйняти і високопатріотичний національно-визвольний «Кавказ», так, як із Шевченком безумовно треба затвердити «Кобзар», а з Франком — «Мойсея». На щастя чи нещастя, Людкевич мав на заголовній сторінці першої частини твору написати, що присвячує її «російським революціонерам». Як відомо, большевики, мимо їхнього найгарячішого бажання, не можуть ніяк приписати революції в Росії у 1905 році тільки собі. Тому вони з цілою певністю можуть найменше претендувати на цю присвяту. Однак, розуміється, це не спиняє советських музикознавців підкреслювати на кожному кроці обов'язково факт цієї присвяти першої частини і взагалі цілого «Кавказу». А їм це дуже потрібне, бож ціла композиція — це такий протиросійський твір, що тут які-небудь докази зовсім зайві. Бо чи мучителем українського народу в вигляді орла-хижака буде цар, президент чи комуністичний диктатор Росії — це справи поневолення нашого народу не зміняє зовсім. В «Кавказі» співається не тільки про царя чи царів, але і про «хортів, і гончих, і псарів». Там бо вириває величезне обвинувачення: «кати знущаються над нами». Тому то з розмислом в російським перекладі «Кавказу» немає слова «кати», а тільки «кат», себто одинокий винуватий — це сам цар. Воно наївно, дешево і по-большевицьки.

Розглядаючи советські аналізи «Кавказу», впадає в око інший важливий чинник. Воно ж найцікавіше, а zarazом і найприкріше, що музикознавці на батьківщині — а вони ж українці — обговорюючи кантату докладно так із музичного боку, як і з національно-суспільної сторінки, крутяться і вертаються, коли приходять до національно-патріотичного питання, в безвихідному, блудному і трагічному колі. Вони весь час пишуть про капосного царя, самодержавство, уярмлений і терплячий народ, навіть згідно з запевненнями «поборете», про волю. Однак хто саме цей поневолений народ, чий дійсно і який він цей цар, коли йдеться про український народ, що воно оте самодержавство, за чию, власне, волю борються борці із кантати, то не тільки чужинець, але і наша молодь, необізнана зі справжніми діями української історії та докладніше зі самою темою, не багато з їхніх писань потрапить зрозуміти. Музично ще так, політично — зовсім ні. Ось, приклад, з «Історії української дожовтневої музики»⁷ «Народ-Прометей зображений в кантаті в різних емоційно-психологічних плянах: він не тільки страждає, переносить тяжкі муки і насильство, а й ненавидить, мріє, гнівно протестує, вірить, бореться». Як із цієї кабали молода людина, яку навчали зовсім перекрученої історії України і такої ж літератури, має відкрити і зрозуміти правдивий намір — визвольну ідею боротьби саме свого рідного, українського народу проти сучасного московського душителя, проти Росії? В суті речі, справа ідейно правдивої інтерпретації «Кавказу» виглядає так, буцім то те все, про що ці пропагандисти пишуть, відбувалось чи належало до десь там якоїсь далекої, чужої нам і невідомої ближче плянети. Музичне розглянення — це тільки досить об'єктивна обсервація, ствердження музичних прийомів, проте без жодного яснішого відношення до нас, українців, як національно-політичного фактора твору чи безпосереднього розкриття істоти визволення України, що є аксіомою «Кавказу».

Не менше прикре є ще одне ствердження, а саме те, що українсько-советські музикологи зовсім не заторкують теми міжнародного чи світового значення музики Людкевича, а передовсім «Кавказу». Бож теоретично, комуністична ідея, — це інтернаціональна ідея, отже саме зацікавлення значенням і цінністю українських композицій у порівнянні з чужоземними музичними творами мусіло б стояти на передовому місці в советів. Та — на жаль — як наглядно переконуємось, так воно не є. Такі зацікавлення і студії є дозволені тільки російським музикознавцям відносно російської і світової музики. Студії і аналізи в нашій музичній ділянці щодо становища і відношення її до тієї ж світової музики, це — табу. Коли ж йдеться про «братню» російську музику в відношенні її до нас, то нам вільно писати і підкреслювати лише її «благородні» впливи на українську музику, але не навпаки.

7) «Музична Україна», Київ, 1969 р.

Зі створенням «Кавказу» маємо особливий і рідкісний для нас випадок. Людкевич бо креував в історії розвою музики вперше новий рід композиції, а саме — кантату-симфонію, яка до того часу не існувала. Кантата-симфонія — це твір, де побіч ролі симфонічної оркестри, хор має рівнорядну роллю від початку до кінця композиції. «Кавказ», як музичний твір, стоїть на рівні з найбільшими композиціями світу. Самозрозуміло, що коли б ми були нині державним народом, то він давно був би виконуваний на великих світових сценах. Бо так, як тепер ця справа стоїть, то з національно-політичних причин його навіть у Советському Союзі виконують тільки вряди-годи, і то на Західній Україні, чи ще точніше — у Львові. Большевики не потрудилися навіть видати репрезентативне нагнання «Кавказу» на платівці. Бо М. Колесса, який є цікавим композитором і добрим учителем, не є великим диригентом. Наганий перед літами і під його рукою твір — монофонічно, у виконанні Львівської філармонії і хору «Трембіта», має замало мистецьких даних, щоб міг бути репрезентативним. Однак ми свято віримо, що час для зазнайомлення і розголосу «Кавказу» в світі ще прийде.

В тім самім році, коли Людкевич закінчує «Кавказ», він, немов для психічної відпруги, створює високо патріотичну, але лагідної і філософської відпруги кантату з симфонічною оркестрою на мішаний хор, з панівним сопрановим сольом, на слова свого колишнього професора Олександра Колесси — «Вільній Україні». Це погідна, соняшна музика, яка надає хоріві, хоч і не народньо-пісенного, проте оригінального, самбутнього і дуже принадного звучання. По приході большевиків до Львова в 1939 році їхні цензори поробили в цій кантаті деякі текстові зміни. Бож іншою мусіла бути їхня «вільна» Україна. Та без сумніву, народ наш поверне колись до оригінального тексту цього розмірного твору. Зрештою, кантата є добре стереофонічно награна на платівці, зі знаменито виконаним сопрановим сольом невідомої ближче співачки з Львівської симфонічної оркестри і хором «Трембіта», під диригентурою талановитого Дем'яна Пелехатого.

Людкевич у полоні, революція 1917 р., дальша праця

З вибухом Першої світової війни Людкевича покликають до військової служби. Він попадає у російський полон і перебуває в Азії, в місті Перовську і Ташкенті. Там, очевидно, не могла продовжатись його драматично-бойова творчість. Проте він не перестає продовжувати композиторську діяльність. Тоді постають такі фортепіянові твори, як прекрасна і одноразова «Елегія»⁸, точніше, це варіації на тему старогалицької пісні «Там де Чорногора», «Баркароля» і мініятури «Пісня до схід сонця» та «Листок з альбо-

8) С. Людкевич — Елегія — тема з варіаціями для форт., «Музична Україна», 1975.

му». «Елегія» — твір оригінальний і дуже цікавий; своєю мистецькою проникливістю у тему пісні композитор входить до тієї міри, що нічого подібного не зустрінемо і в світовій фортепіановій літературі. Та відомо, що про такі речі не дуже то безпечно і згадувати в Советському Союзі. Там Людкевич створює ще одну з найбільш мальовничих і глибоких своїх пісень на мішаний хор до слів Шевченка — «Сонце заходить». Виспівав він у цій пісні всю свою тугу і журбу про долю далекої України.

Револуція у Росії в 1917 році і відродження Української державности застає Людкевича в полоні, де він, при найскупіших відомостях, з найбільшим хвилюванням і радістю переживає велику історичну подію. Однак йому щойно в 1919 році вдається з тяжкими перешкодами продістатись до Львова. І він зразу знов кидається у вир затяжної і відповідальної, перерваної війною праці, у Вищому музичному інституті ім. Лисенка.

Без попертя західного світу, під напором переважаючих і добре озброєних сил противників, по упадку нашої короткотривалої державности Людкевич здає собі ясно справу з політичного положення. Він вірить, що тільки краще національне освідомлення та піднесення духа патріотизму нашої суспільности, поглиблення і розповсюдження одного з найважливіших чинників культури — музики, може в майбутньому принести помітну поміч народові в осягненні і здобутті повної і непроминаючої незалежности. До помочі в праці стають йому такі молоді музичні сили, як піяніст і композитор Василь Барвінський, піяніст Тарас Шухевич, композитор Нестор Нижанківський, скрипаль Остап Москвичів, піяністка Галя Левицька, вчителька співу Дарія Бандрівська та ін. Всі вони беруться до праці, щоб розбудувати українське шкільництво так у Львові, як і на провінції, закладаючи філії Вищого музичного інституту ім. Лисенка у Львові. Так постають з часом музичні філії цієї інституції у більших містах Галичини, як Станиславів (тепер Івано-Франківськ), Дрогобич, Борислав, Тернопіль, Коломия, Яворів і Золочів. В Перемишлі існувала музична школа вже давніше. Школи ці несуть музично-професійне знання і національну свідомість та культуру нашій молоді. Самозрозуміло, що найважливіша роля у тій праці припадає Людкевичеві. Він виконує її із найбільшою самовідданістю, знаючи добре, що це справа не тільки самої музики, але й підстави існування народу, культури, яка саме творить найбільшу цінність кожного, а особливо недержавного народу.

Час від часу в своїй нелегкій професії українського музичного вчителя і композитора, Людкевич, немов на момент, для передробища творчого урізноманітнення, облишає героїчну тематику боротьби за визволення, проте і тоді не відходить він далеко від суспільности. Деякі з його композицій порушують питання відносин і становища між мистцем і громадою. Цей вагомий і вічний жанр опрацьовує Людкевич у симфонічній поемі «Мелянхолійний

вальс»⁹ із 1920 року, яка ґрунтується на новелі О. Кобилянської цього ж заголовку. Героїня новели, Софія, бажає стати піаністкою, проте через нестачу фінансових засобів її шлях до мистецької кар'єри обривається. Ціле життя її з великими мріями і поривами, це якби одна руїна. Вона створює тоді фортепіановий твір «Мелянхолійний вальс». Цю тематику переконливими барвами втілює у симфонічний твір композитор. Два провідні протиставлені мотиви чергуються тут: перший — напружений, драматичний, другий — ніжний, співний, ліричний. Варіантом цього твору пізніше вважатимемо фортепіановий квінтет.

Людкевич-педагог

Людкевич мусить самий братися за складання теоретичних підручників, бо в нас їх зовсім немає. І так за поміччю його друга проф. Дмитра Николишина в Коломиї виходять друком 1921 року «Загальні основи музики», над якими розпочав він працю ще 1910 року. А пізніше, бо вже аж у 1930 році, появляється друком «Матеріяли до науки сольфеджо і хорового співу».

Людкевич не може ніяк залишити педагогічного сектора. На «Першому українському педагогічному конгресі» у Львові в 1935 році він відчитує реферат на тему «Організація музичного виховання». В цьому ж бо, як і в кожному іншому часі, він і далі наполегливо займається музичним вихованням і навчанням, будучи свідомим того, що тільки музичні студії, оперті на правильних засадах зможуть дати добрих музичних спеціалістів.

Важко приходить боротись із перешкодами, що їх ставить народіві окупант Західньої України, Польща. Та Людкевич, — це другий Франко. Він чинитиме все, чого вимагатиме добро громади. Він розгортає конечну й корисну працю у всіх ділянках музично-культурного життя. Він пише оцінки на музичні імпрези, не лише великих розміром чи славних мистців, як співаки Мишуга, Менцінський чи Крушельницька, але теж на шкільні концерти чи пописи. А часом, коли це потрібне і конечне, то навіть для духової оркестри. І він терпеливо, навіть із любов'ю виховника-патріота, виконує цю морочливу і пов'язану з великою втратою часу працю, бо немає до цього діла в тому часі іншого.

Одержимий ідеєю соборности та історичної відповідальности за культуру, головню музичну, нашої батьківщини, Людкевич не відкидає галицьких, простеньких, бо без глибшої музичної освіти, але талановитих композиторів, як це робили деякі з наших молодших музик, напр., А. Рудницький. В цілі просвічення нашого загалу, він пише ряд статей про таких композиторів, як Михайло Вербицький, Віктор Матюк, Анатоль Вахнянин, Денис Січинський та Остап Нижанківський, а частіше і про Лисенка. Це по-

⁹ Павлишин, С.: Станіслав Людкевич, «Музична Україна», Київ, 1974.

в'язується з його новою роботою, бо в 1920 році починає він складати нотографію галицьких композиторів. Пізніше доповнює Людкевич цю низку статей писаннями про Кирила Стеценка, Миколу Леонтовича та Василя Барвінського¹⁰. Як підходить він до наших композиторів, на це вказують уже самі заголовки його статей, напр.: «Михайло Вербицький і українська суспільність», чи: «Остап Нижанківський і наша суспільність». Бо йшлося йому, — як відомо, — не тільки про музичну цінність музикотворця, але і про його національно-громадську діяльність та вартість. Однак Людкевич осуджує теж наше суспільство за байдужість до власних мистців, що в незavidних життєвих обставинах не могли належно продовжати свою творчість для добра української справи. Неоціниме значення має його оборона композитора Дмитра Бортнянського, як українського музикотворця, що доказує уже і сама музика.

Людкевич роз'їздить теж по містах Галичини з доповідями, часто учасничить у концертах як організатор, диригент чи композитор. На однім із таких його викладів про українську музику, був і автор цих рядків, іще хлопчиною, в Коломиї. І без переხвалки, але таких рефератів не забувається до смерті. Особливо прекрасно вийшла тоді в нього світла постать Лисенка, як провідного нашого композитора, головню в «Музиці до 'Кобзаря'».

Людкевич не може захоплюватися деякими нашими молодшими композиторами, т. зв. модерністами (А. Рудницький), однак дораджує бути супроти них мистецько толерантними. Проте він ніяк не оправдує їхнього легковаження старших українських музикотворців, головню тих із ХІХ стол., а навіть Лисенка та тогочасних активних композиторів. Людкевич сумнівається, чи при недостатці щирости вислову в їхній музиці, вони потраплять увійти до пантеону української музики. Зате в нього є певність, що автодидакт, творець першої опери в Галичині («Купало») і основник першої нашої консерваторії у Західній Україні, у Львові і організатор хорів, А. Вахнянин, там, без сумніву, буде.

У своїй любові до рідної традиції та історично-музичної тягlosti, займався Людкевич докладним простудіюванням старогалицьких музичних творців. Він опрацював на оркестру Вербицького «Симфоністу» Ре мажор і хор «Тост до Русі», а теж дещо з творів Матюка. Він теж зоркестрував Лисенкову оперку «Ноктюрн», а пізніше, вже за большевиків, не побоявся написати обопону цієї одноактівки, тому, що її ніде не виконувано. Людкевич зредував і зоркестрував відому оперу С. Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм» та написав до неї «вкладку», ще одну, третю дію, як то було в гостях у султана (автор тексту — пісняр-поет Роман Купчинський). Хоча у своїй розвідці про Людкевича С. Панчишин твердить, що він не писав балетової музики, то в

10) Статті Людкевича друковані в «Ділі» й інших часописах, перевидані в збірнику: «Дослідження, статті, рецензії».

цій 3-ій дії «Запорожця» найцікавішою є саме довжелезна балетова музика авторства Людкевича.

Він був і редактором другого видання неймовірно популярного в Галичині співаника, зібраного і виданого Д. Січинським під заголовком «Ще не вмерла Україна». Там умістив він і деякі зі своїх улюблених народніх пісень. Цікаве, що цей же співаник, з ліпшими і гіршими додатками наприкінці, перевидавав багато разів нью-йоркський книгар М. Сурмач у США, під заголовком «201 українських народніх пісень». Дещо зі стрілецьких пісень в обробці Людкевича маємо теж у «Великім співанику», виданім т-вом «Червона калина» під редакцією композитора і музиколога д-ра Зіновія Лиська у Львові 1937 року.

Не можна дивуватись, що в советських джерелах не має ні слова про релігійну творчість Людкевича. А вона ж існувала. Написав він частинами прегарну, пронизану народністю і релігійною настроєвістю «Службу Божу»¹¹ на мішаний хор і «Збірник церковних і літургичних пісень» для шкільного мішаного хору, виданого у Львові 1922 року. Відомі теж в його гармонізації колядки і дещо зі щедрівок. «Бог предвічний» в обробці Людкевича — це могутній різдв'яний гимн, сповнений релігійної величі.

Пропагатор Миколи Леонтовича

Людкевич не тільки мистець тонів, він і людина науки. Завдяки його виїмковому музикознавству і його величезній фолклористичній праці, він стає членом Наукового Товариства ім. Т. Шевченка у Львові. Там обирають його головою Музикознавчої комісії у 1936 році.

В усіх тих пройдених літах Людкевич разом із другими нашими музикотворцями, особливо з вчителями Вищого музичного інституту ім. Лисенка, стежить уважно за творчістю наших композиторів на Східній Україні під окупацією Москви. Він стає гарячим пропагатором знищеного більшовиками неперевершеного хорового композитора Миколи Леонтовича. У Львові виконують низку його творів, як народних пісень, так і власних композицій Леонтовича. За прикладом Львова йдуть інші міста Галичини. І був час, між двома світовими війнами, коли вся Галичина дзвенить піснями Леонтовича. А в цьому була велика заслуга Людкевича.

Дальше за його старанням, при активній співпраці Барвінського, Львів, а частинно і Галичина зазнайомлюються спроквола з некомуністичними і національними без закиду творами таких композиторів, як В. Косенко, М. Вериківський, П. Козицький, а головню Л. Ревуцький та Б. Лятошинський. Кантата Ревуцького «Хустина» на симфонічну оркестру і мішаний хор до Шевченківського тексту мала у Львові великий успіх.

11) Рудницький, Антін: «Українська музика», «Дніпрова хвиля», Мюнхен, 1963.

(Далі буде)

Володимир ЖИЛА

ТЕОДОСІЙ ОСЬМАЧКА ЯК ПЕРЕКЛАДАЧ МАКБЕТА ШЕКСПІРА

У книзі Шекспір: *Трагедія Макбета*, Джон Рассел Бравн стверджує, що «подібно більшості Джейкобинських п'єс, *Макбет* не можна підвести під одну класифікацію». У його розумінні — це в «ширшому відношенні історична п'єса, один із нових зразків, що розвинулися в Англії, закріпилися під час останнього десятиріччя XVI стол. та зайняли домінуюче місце завдяки Шекспірівським досягненням». До того ж, за словами Бравна, у такій п'єсі драматург міг легко змалювати «комедію, сатиру, патос, баталії, роман героїчного жанру, дебати, святкування подій національного значення»¹. Очевидно, у *Макбеті* автор використав майже всі ці комбінації тем і створив дійсно напружену й хвилюючу драму, багату на події та важливу своїм значенням.

У цій статті хочемо розглянути деякі аспекти українського перекладу *Макбета*, щоб показати, як перекладач передав цей Шекспірівський шедевр. Надіємось також змалювати, як перекладач відобразив почуття цього твору, зберіг образи й т. п.

Теодосій Осьмачка (1895–1962), український поет і письменник, був, на нашу думку, єдиним мистцем у своєму роді, що міг узятися за переклад *Макбета*. «У своїй поезії, а ще більше в прозі», як пише К. Г. Андрусишин, «Осьмачка був глибоко проникливий експресіоніст, який штурмував «засобами елементарної ненависти тих, що спричинили його особисту руїну та руїну його країни»². І тому доля Шотландії в роки тиранії Макбета була близька його розумові й серцю. У ній він міг легко ототожнити трагедію України, трагедію, яку він так глибоко змалював у своїх творах, написаних схвильованою душею, часто в піднесеному настрої, розбурханого сильною бурею океану. Широко обдарований письменник, він усебічно вмів передавати свої враження так в описовому як і в аналітичному аспектах, у цьому відношенні правдоподібно не

*) Цю статтю в дещо вужчому різновиді прочитано на конференції Українського Шекспірівського Товариства, що відбулася 3 червня 1980 р. в Монреалі. Українське Шекспірівське Товариство засновано 1957 р. Проф. Дмитро Чижевський, що працював тоді в Гайдельберзькому університеті, був його першим президентом, а проф. Ярослав Рудницький з Манітобського університету — першим заступником президента. Товариство має 20 членів-перекладачів творчості Шекспіра, дослідників, бібліографів тощо. До речі, перші українські переклади Шекспіра з'явилися на Україні приблизно 120 років тому. Досі Товариство, у співпраці з видавцями, видало українські переклади п'єс Шекспіра, його сонетів та інших праць. В Едмонтоні, в Канаді, 1976 р. видано монографію проф. О. Прокопової, *The Ukrainian Translations of Shakespeare Sonnets: A Stylistic Analysis*. Проф. Яр Славутич, теперішній голова Товариства, готує збірник нових перекладів і дослідницьких праць до друку в 1982 р. — для відзначення 25-річчя Товариства.

1) John Russell Brown, *Shakespeare: The Tragedy of Macbeth* (London: Edward Arnold Ltd., 1963), p. 22.

2) *The Ukrainian Poets: 1189–1962, selected and trans.* C. H. Andrusyshen and Watson Kirkconnell (Toronto: Univ. of Toronto Press, 1963), pp. 400.

мав собі рівного в усій українській літературі. Він відомий своєю оригінальністю думки та вмінням зробити свої ідеї творчими. Московське нищення у 30-ті роки в Україні залишило глибокий відбиток у його душі; це ж у цьому десятиріччі він був двічі арештований. Тільки вдаючи божевільного, Осьмачка зумів урятуватися від фізичного знищення, якого жертвами впали всі його близькі приятелі, що жили й творили під час великого сталінського терору.

Шекспіром зацікавився Осьмачка ще в 20-ті роки. Тоді в українській літературі було лише три переклади *Макбета*: Осипа Юрія Федьковича³, Пантелеймона Куліша⁴ та Юрія Корецького⁵. Осьмачка так писав про своє зацікавлення перекладами творів Шекспіра:

»Я був почав учити англійську мову в Києві... Мене вабила Байронова лірика і казки про Шекспіра, які розповідали грамотніші від мене люди. А тоді вже Підмогильний перекладав Анатолія Франса і вже пристойно володів французькою мовою. І він не раз мені казав, що треба вчити мову тільки перекладаючи щось на свою рідну мову. А він же був у добрих стосунках з академіками, між якими кружляли розмови, що у нас Шекспіра власне немає, бо Кулішева мова не доходить до уваги слухача безпосередньо. То мовляв, хоч би мова його поновішала, то і то добре було б. І ось там в Академії, через Підмогильного дійшли до переконання, щоб мені дати в роботу *Макбета*. Бо моя літературна мова вважалася за дуже потужну. Я взявся працювати коло *Макбета*, але не для того, щоб підновити мову, а для того, щоб за допомогою рідних і чужих перекладів і за допомогою оригіналу мати оригінальний переклад... Я це зробив»⁶.

Ця коротка цитата, дарма що мовно кострубата, пояснює нам, як Осьмачка зацікавився *Макбетом* і чому він вирішив зробити його перший переклад⁷. Цього перекладу, на жаль, ми не мали можливості дістати, щоб із ним ознайомитися. У 50-их роках, живучи вже за кордоном, Осьмачка виконав другий переклад, бо »перші переклади« його »не задовольняли ні точністю, ні потрібною емоціональністю»⁸. Крім того, у той час він знав уже краще англійську мову і міг більш уміло перекласти поетичну мову Шек-

3) Писання Осипа Юрія Федьковича, ред. і Вступне слово Івана Франка (Львів: Наукове Товариство ім. Шевченка, 1902), т. III, ч. 2. Це видання включає переклад »Гамлета« й »Макбета«.

4) Вільям Шекспір, *Макбет*, переклад Пантелеймона Куліша. З передмовою Івана Франка (Львів: Наукове Товариство ім. Шевченка, 1900).

5) Переклад Юрія Корецького використано для театральної вистави *Макбета* в Донецьку, 1938 р.

6) Вільям Шекспір, *Трагедія Макбета, Король Генрі IV*, переклад Теодосія Осьмачки, ред. і вступні статті Ігоря Костецького (Мюнхен: »На горі«, 1961), стор. 48.

7) Вільям Шекспір, *Макбет*, переклад Теодосія Осьмачки (Харків-Київ: Державне Видавництво України, 1930). Осьмачка теж переклав *Генрі IV*, ч. I і II, але цей переклад ніколи не друкувався в Україні. З нього надруковано в журналі *Україна й світ*, ч. 18 (Ганновер, 1958), сцену IV, другої дії.

8) *Трагедія Макбета, Король Генрі IV*, стор. 48.

спіра. Як також міг краще зрозуміти обстановку оригіналу й набагато краще справитися з трудними діалектними висловами.

Макбет — це коротка драма, якої оригінальний текст має в собі 1993 рядки. Правдоподібно, це одна з найбільш сконденсованих трагедій Шекспіра (*Король Лір* містить 3298 рядків, *Отелло* — 3324, *Гамлет* — 3924, а *Юлій Цезар* — 2440)⁹. Український переклад *Макбета* має в собі 2764 рядки (дія перша — 644, дія друга — 434, дія третя — 583, дія четверта — 642 і дія п'ята — 461). Таким чином, український переклад на 770 рядків довший за Шекспірівський першотвір. Шекспір написав *Макбета* білими віршами, тобто п'ятистопним неримованим ямбом. Його ямб, звичайно, складається з п'яти двоскладових стіп із наголосом на другому складі. Щоб уникнути монотонності, автор вживає також рядки, що збігаються, творячи 11 складів — у них ритм останнього складу переходить безпосередньо на перший склад наступного рядка, даючи текстові плавний безперервний потік. Відьми у Шекспіра користуються трохеєм, що в його віршуванні є тримірною двоскладовою стопою — перший довгий склад і другий короткий, щоб, таким чином, ритмічно відділити їх від людей. Окреме місце відведено для Гекати, що займає найвище місце серед відьом, її виступ передано чотиристопним ямбом. У *Макбеті* Шекспір використовує також прозу. Прозові виступи належать простим людям, яких автор хотів відрізнити від аристократії. Лист *Макбета* до дружини також написаний прозою; мета — виділити його з цілості твору.

Осьмачка дуже обережно підходить до Шекспірівського першотвору. В англійському оригіналі читаємо:

My liege,
They are not yet come back. But I have spoke
With one that saw him die; who did report
That very frankly he confessed his treasons,
Implored your Highness' pardon, and set forth
A deep repentance. Nothing in his life
Became him like the leaving it. He died
As one that had been studied in his death
To throw away the dearest thing he owed
As twere a careless trifle.

(I, iv, 1-10)¹⁰

Український переклад:

Владарю мій, ще не вернулись, тільки
Я розмовляв з одним, що бачив смерть
Кавдóрову: він розповів, як щиро
Кавдóр признався в зраді та благав

⁹ A. C. Bradley, *Shakespearean Tragedy: Hamlet, Othello, King Lear, Macbeth* (Cleveland and New York: The World Publishing Company, 1961), pp. 379.

¹⁰ William Shakespeare, *Macbeth*, ed. Alfred Harbage (New York: Penguin Books, 1977), стор. 35. Всі інші англійські цитати наведено за цим виданням.

У вaшої велiчності прощєння,
Бо вiявив глибiще каяття.
Нiщi йому не пасувало так,
Як розлучатися iз тим життям,
Якє вiн мав не по заслугi.
Неначе смерть його навчила
Розлугу брати з рiччю найдорожчою,
Немiв з дурничкою якбiюсь
Коли потрібно¹¹.

Переклад подано бiлим вiршем без рими. Тут треба пiдкреслити, що десять Шекспiрiвських рядкiв передано 13 рядками по-українськи. Проте, на наше здивування, у перекладi є всього 63 слова — в той час, коли в англiйському оригiналi аж 70 слiв. У рядках збережено Шекспiрiвську красу, тонкiсть вислову, як також образнiсть. Рядки яскравi, стислi й напруженi. У них правильно передано, як Кавдор признався в зрадi й помер шляхетною смертю, так неначе б то смерть навчила його бути iншим, як вiн був за життя. Звiдомлення про Кавдорову смерть є розумним i чiтким звiтом, що його подав Малком. Отже, уривок перекладено в дуsi оригiналу, факти виявлено чiтко й певно. На кожному кроцi видно своєрiднiсть перекладача в добiри українських слiв, щоб передати англiйський першотвiр, зберiгаючи його особливiсть, притаманнi йому метафори, епiтети, порiвняння, лексично-синтаксичнi й ритмiчнi тонкоцi, як також його емоцiйнiсть.

Те, що перекладач ужив 13 рядкiв, щоб передати десять англiйських рядкiв, легко пояснює, як це трапилося, що в перекладi на 700 рядкiв бiльше, нiж в оригiналi. Сам поет Осьмачка твердо дотримується принципу, що переклад — це не лише вiдтворення змiсту й форми лiтературного твору, написаного iншою мовою, це мистецтво передачi змислових вiдтiнкiв, переносних значень окремих слiв, синтаксичного ладу, iдiомiв, засобiв ритмiзацiї тощо. Ось чому вiн намагався дати максимально точне вiдтворення Шекспiрiвського iдейного задуму та його образної системи, зберiгаючи одночасно красу українського бiлого вiрша, гранично виразного й емоцiйно наснаженого. Цей осяг причинився, без сумнiву, до збiльшення кiлькості рядкiв тексту, проте без непотрiбного збiльшення кiлькості слiв. У процесi працi перекладачевi вдалося розшукати для кожної елементарної одиницi першотвору згущенi, потенцiйно сильнi рiвнозначники. Це правдоподiбно найкращий пiдхiд до творчого перекладання, бо вiн дає конкретний образ першотвору, зберiгає iдейно-мистецьке обличчя творця, що не губиться за лаштунками перекладу.

Осьмаччинi переклади прози Шекспiра також наскрiзь майстернi та оригiнальнi. Лист Макбета до його дружини цiкавий i дуже

11) Трагедiя *Макбета*, *Король Генрі IV*, стор. 61. Всi iншi українськi цитати наведено за цим виданням.

важливий. У ньому змальовано не тільки новини, що заіснували в житті Макбета, але також і його любов до Леді Макбет, яку він називає своєю подругою найдорожчою. Переклад кінцевих рядків листа є доказом доброго розуміння англійського тексту, що є дуже характеристичним для пізнання характеру Макбета й його людських амбіцій. Не можна тут поминути й монологу Одвірного, в якому виступає проста людина й тому користується нормами розмовної мови, в якій наявні переходи від одного порядку слів до іншого, але відсутній поділ на віршові рядки. Цей уривок в українському перекладі є дуже багатозначний з уваги на звуковий ефект, Українське »гур«, »гур«, »гур« повторене три рази є багато сильнішим ніж англійське »knock«, »knock«, »knock«. І тому »Стукання знадвору« в перекладі створює сильний задній плян і, без сумніву, є дуже ефективним на сцені. У цьому уривку проявляється також і сильна доза іронії, коли врахувати, що п'яний одвірний повинен тут виступати одвірним біля пекарських воріт; згадка про сатану в перекладі створює окремі враження, неодмінно більш ефективні, ніж згадка про »Белзебуза« по-англійськи.

Не можна закінчити нашої дискусії над поезією і прозою Шекспіра, не згадавши про відьом, які репрезентують у драмі надприродний світ. Чаклунство було дуже популярним у часи Шекспіра — люди загально в нього вірили. І тому драма починається появою трьох відьом, що говорять ритмічно іншою мовою, ніж звичайні люди. Англійський текст:

When shall we three meet again?
In thunder, lightning, or in rain?
(I, i, 1-2)

В українському перекладі ці рядки звучать:

Коли ж ми стрінемося ще
Під блиск громів та під дощём? (стор. 51)

В англійському першотворі відьми говорять чотиристопним трошем. Така ж сама метрика збережена в українському перекладі. Метрика в цілому має танцювальний характер і підходить до збору відьом. Осьмачка переклав ці сцени дуже дбайливо, дотримуючись не тільки вимог англійського першотвору, але також і вимог української надприродної поезії. Український демонічний світ дуже багатий і досить скомплікований своїм змістом. Осьмачка врахував труднощі англійського оригіналу, передаючи їх у перекладі рівнозначниками, що їх черпнув з українських народних пісень і фолкльору, при чому зберіг не лише глибину їхнього змісту, а й поетичний потенціал.

Таким чином, Осьмаччин переклад є не лише спорадичним зусиллям чи випадковою вправою в перекладі. Це досконалі пошуки

відповідних фраз і метричних форм, що зробили переклад природним, непрозаїчним, зберігши рівночасно його внутрішню узгодженість, закономірність, стиль та глибокий зв'язок думки й слова. Вивчаючи кожний рядок перекладу, приходимо до висновку, що перекладач намагався чітко оформити свої думки, уникаючи стилістичної строкатості, що легко могла привести до зруйнування образної системи твору. Він хотів дати українським читачам фундаментально оригінальний переклад — найближчий до англійського першотвору, в якому домінувала б Шекспірівська логіка, поєднана з емоційністю.

У додаток до метричних осятів, Осьмаччин переклад має глибоку й багату образність, у ньому яскраво змальовано почуття та аналогічно оригіналові збережено потрібну єдність думки й форми, щоб зробити твір ідейно об'єднаним, своєрідним у відчутті світосприймання та індивідуального стилю першотвору.

У перекладі імена дійових осіб трагедії не подано за однією системою. Деякі імена, незвичайні для української мови, подано майже так, як їх вимовляється по-англійськи (Malcolm — Маком, Donalbain — Дональбен, Macduff — Макдаф тощо). Знову ж імена, що вже здобули громадянство в українській мові, напр., Macbeth або Duncan, подано в письмовій формі так, як їх пишеться по-англійськи «Макбет»¹², «Дункан» тощо. Різноманітність цього вживання імен додає чимало до загальної атмосфери, що панує в драмі й робить переклад помітно ближчим до оригіналу.

Читаючи уважно першотвір і переклад, можна легко помітити, як перекладач старався зберегти Шекспірівську образність, осягнувши це шляхом асоціацій та глибокого розуміння складних форм тканини оригіналу. Окремі описові уривки, зокрема ті, що проявляють яскравість, згущеність та особливу важливість, він переклав дуже уважно. Такі образи, до речі, викликають у драмі напруженість та роблять переклад ідейно-емоційним щодо розвитку думки, світосприймання і світогляду.

У *Макбеті* домінує спеціальна атмосфера затемнення: сонце згадується в драмі лише двічі — на початку й наприкінці. Дії проходять або в темних місцях, або вночі. Дункана вбито саме вночі, як також і Банко. Відьми танцюють у густій нічній темряві під час грозовиці й блискавок. Дія проходить у печері, де кожне зображення викликає жах та огиду — все це проходить у темноті. Макбет, який вступає на сцену, звертається до зображень ночі словами «таємні, чорні, північні відьми». Осьмачка підходить до них зі знанням демонічного світу та з глибоким відчуттям їхньої місії у драмі. Він проникає своєю духовістю їхні істоти й бачить у них не тільки їхній духовий світ, але й фактичне існування, що проявляється в кількості зображень, які можна розглядати колективно чи індивідуально. Напр., кожна з'ява є зображенням для себе, а її мета — висловити конкретне передбачення майбут-

12) Характеристичне англійське «th» не існує в українській мові.

нього. Перша з'ява — це голова в шоломі, що представляє самого Макбета й своїм відлунням висловлює страх його розуму, який у цей час перебуває уже в розпачливому стані. Він уже в стані божевільного. Він тремтить на згадку про Макдафа, який має відрубати йому голову тому, що він підозрівав його з самого початку зародження дії. Друга з'ява — це дитина, заюшена кров'ю. Вона представляє Макдафа й запевняє Макбета, що той, хто народився від жінки, не зуміє заподіяти йому лиха. Нарешті третя з'ява — дитина в короні, з гіллячкою в руці, представляє Макома. Ця з'ява запевняє Макбета, що він не має чого боятися ні ворожби, ані ворожих змов, бо його ніхто не зуміє здолати, доки великий Бірманський бір не рушить проти нього та не підійде під мури Донсінану. Проте розкриття значення кожного зображення — це продукт уяви й бажання Макбета. Не зважаючи на те, що значення з'яв має наскрізь суб'єктивне забарвлення, воно також має мистецьку вартість, бо це окрема клітина твору, що несе в собі значну частку змісту, необхідну для розкриття ідейного задуму цілого. Кожна з'ява по-своєму будує надупевненість Макбета — не вдається вказати на справжнє значення передбачень для майбутнього. Остання колективна з'ява — восьми королів, що проходять один за одним, і дух Банко, що йде за ними, — з'являються після потрійного заклинання. Тим разом уже попереджено Макбета не наполягати на тому, чи потомки Банка матимуть право до корони, чи ні. Проте він цього не слухається. Його нестямна й руйніницька природа приводить його вимоги до остаточного кінця. Тут же дух Банко, закривавлений, сміється над Макбетом, показуючи йому своїх нащадків у ролі майбутніх королів.

Осьмачка не лише точно змалював ці з'яви в своєму перекладі, він напрохуд поетично переосмислив їх, склавши рівнозначну образну систему, що повністю зберігає особливості тексту Шекспіра й духово стоїть близько до української демонічної поезії. Перекладач урахував також темряву, в якій проходить дія, і таким чином підпорядкував усі елементи одній меті — передати повне осмислення Шекспірівської дійсності в усіх її проявах. І тут ми є свідками надзвичайного літературного явища — переклад майже повністю зливається в один потік з оригіналом — їх розділяє лише мовна несумісність; явище рідкісне й помітне для Осьмачки як перекладача.

У багатьох випадках Шекспірівська образність пройнята насильством, що спричинює піднесену внутрішню атмосферу, в яку покладено гострий і непримиренний конфлікт, коли герой, у нашому випадку Макбет, вступає в боротьбу з нездоланими силами й гине. Фізична загибель дружини Макдафа й родини є прикладом страшною жорстокості, що не має цілі. Переклад звучить трагічно. Оригінальна образність викликає страх і жалість, що з меншою силою віддзеркалені в перекладі:

Макдафів замо́к
Із Файфом ра́птом захоплю
І там жіно́к, діте́й на ме́ч візьму́. (стор. 120)

В англійському оригіналі:

The castle of Macduff I will surprise,
Seize upon Fife, give to th' edge o' the' sword
His wife, his babe. (IV, i, 150-152)

Український переклад звучить як рівносильний оригіналові, відбиваючи всю своєрідність мислення Шекспіра. Він яскраво змальовує духову рішучість Макбета, в якій часто трагічне виступає поряд з комічним та де страждання, безвихідність становища й загибель героя проходять своїм законним шляхом.

Великого значення в трагедії набрало зображення крові, що силою нав'язане Макбетові й його дружині:

Підіть, обмийте р́уки від липко́го,
Брудно́го свідка. (стор. 78)

В оригіналі:

Go get some water
And wash this filthy witness from your hand.
(II, ii, 45-46)

Або:

Чи кров пречі́сту
Вели́кий океа́н Непту́нів відми́ти зд́ужа
Від р́ук мої́х? Ох, ні. Моря́ безме́жні
Скорі́ше хви́лями заче́рвонію́ть
І кро́в'ю за́кипля́ть від р́ук оці́х! (стор. 79)

В англійському оригіналі:

Will all great Neptune's ocean wash this blood
Clean from my hand? No, this my hand will rather
The multitudinous seas incarnadine
Making the green one red. (II, ii, 59-62)

Важливим у цих прикладах є факт, що кров треба обов'язково змити, щоб, таким чином, затерти сліди злочину. Макбет повністю відчуває, що за цією кров'ю ховаються страшні й потворні злочини. На руках у нього метафорично стільки крові, що нею можна б покрасити безмежні моря. Показано асоціації незчисленних злочинів. Оригінал і переклад досягають вершка в точності, в образності та особливо виразно виявляють оцінку зображаного, що не є звичайного порядку, — воно лякає нас своєю незвичністю й залишає гіркий спогад пережитого, який трудно призабути.

Третя сцена четвертої дії, має, без сумніву, велике значення для перекладу. Цю сцену звичайно пропускають під час вистави на сцені, бо вона не зовсім сценічна, їй прикметна розтяглість. Проте вона має найкраще зображену реалістичну образність уявленої країни. Перекладаючи цю незвичну образність, що в *Макбеті* відноситься до Шотляндії, Осьмачка писав про свою власну країну, повну московських злочинів. Тут захована подібність між ними. Перекладаючи цей уривок, український поет показав свій геній, своє вміння піднятися духово над оригіналом і змалювати емоційними кришталю-чистими словами чорну Шекспірівську дійсність:

Божє добрий,
Зметї оте, що нас вигнанцями
Зробило!

.
Бідна
Моя країна вже боїться тіні
Своїї... Нам вона не матір'ю
Назвється, тільки-домовиною.
Нічого там нема. І хто не зна
Нічого, тільки той сміється там,
Там стогін, голосіння і зідхання
Повітря роздирають, і ніхто
Не поміча. Там горе любтеє
Лиш модним хвилюванням видається.
А дзвонять по душі, то ледве хто
Спитає, по чий. Життя в людей
Від квіток на брилях там швидше гине,
І мруть раніше, ніж недуга прийде. (стор. 131)

В англійському оригіналі:

Good God betimes remove
The means that makes us strangers!
.
Alas, poor country,
Almost afraid to know itself. It cannot
Be called our mother but our grave, where nothing
But who knows nothing is once seen to smile;
Where signs and groans, and shrieks that rent the air,
Are made, not marked; where violent sorrow seems
A modern ecstasy. The dead man's knell
Is there scarce asked for who, and good men's lives
Expire before the flowers in their caps,
Dying or ere they sicken. (IV, iii, 162-172)

Умови в Шотляндії погіршуються, політичне становище стає розпачливим і незносним. Це насправді драма великих розмірів,

змальшована емоційно. Її напруження поступово зростає і стає сильно співзвучним з особистими стражданнями самого перекладача та його батьківщини. Тільки той, хто ознайомлений із життям Осьмачки та з його оригінальними творами, зуміє оцінити цей переклад і насправді зрозуміти його образність. Змальовуючи тяжкі випробування Шотляндії, перекладач має на думці Україну, де горе заглянуло майже в кожную хату й торкнулося майже кожної родини. В уривку змальовано не тільки відчуття минулого, в ньому розкрито сучасне й дано прозріння в майбутнє. Ми вважаємо цей уривок кульмінаційним пунктом усього перекладу. Осьмачка надав тут великого значення словам оригіналу, він їх не лише переклав, він духово пережив їх, осмислив у суспільному, політичному та емоційному планах. Його добірні слова яскраво передають дійсність і сувору трагічність думки оригіналу.

Перекладач переважно ощадливий у доборі слів, що розраховані на активне сприймання. Вони в нього здебільшого лаконічні, бо мають створити динамічну манеру розповіді й точно та яскраво відтворити Шекспірівську дійсність.

Переклад також виразно вказує на велике духове об'єднання перекладача з оригіналом. Осьмачка справді вміє передати лексичний зміст образности трагедії, звертаючи особливу увагу на героїчні й патетичні моменти. Він не лякається незвичних Шекспірівських метафор, проникає в них та успішно знаходить потрібну розв'язку. Саме тому переклад не менш динамічний, ніж оригінал. У ньому немає зрушень у змісті. Ключеві слова тексту, поетичні образи, категорії мислення — Шекспірівські, глибоко відчуті й передані українською мовою. Він споглядає на них зі зрозумінням, правильно інтерпретуючи їхні функції. Варто ще підкреслити, що Осьмачка цілковито красномовний, може дещо суворий в інтерпретації настрою трагедії, що пройнята жахом, бо її слова й діла контролюються прихованими, таємними силами.

Осьмаччин переклад *Макбета* не постраждав із-за його складності. Це просто діюча трагедія, побудована на Шекспірівській реальності, поданій через призму Осьмаччиного розуму й духу. У перекладі відчуваємо Осьмаччині почуття, відчуття та його спосіб сприймання — важливі й характерні риси, що ніяк не дозволяють не доцінити сили трагедії. Переклад виконано потужною мовою, що захоплює читача не тільки своїми окремими уривками, які ми цитували, але й своєю могутньою суцільністю.

Проаналізувавши переклад *Макбета*, стверджуємо, що зацікавлення Осьмачки творчістю Шекспіра — це не лише його бажання збагатити нашу літературу кращими перекладами чи розширити її тематичні обрії та проблематику, це, насамперед, органічне виявлення Шекспірівської настанови духу, характерної його власному життю та його творчим нахилам, наприклад, у *Ротонді душогубців*. Слід зауважити, що Осьмачка жив і працював серед дуже

невідрадных умов, коли життя в советській дійсності було гірше за смерть. Він, автор, упав жертвою чистки провідних професійних і культурних діячів України; його кинули без рішення суду на сім років у московську в'язницю, де намагалися тортурами зламати його опір і заставити признатися до підпільних дій проти партії та советського ладу. Ці роки були дуже подібні до років терору, що шалів у Шотландії в часи Макбета. Осьмачка пережив трагічні роки, симулюючи божевільного, а згодом, перевезений до Києва на суд, вирвався на волю уже під час німецько-советської війни. Таким чином, у його житті чимало шекспірівського, може й більш трагічного, ніж те, про що читаємо в *Макбеті*, бо, здається, легше пережити безпосередньо смерть із рук ката, ніж щоденно проходити муки й тортури з рук модерних душоубців. Сім років — це довгий час і напевно нелегко доводилось Осьмачці переносити їх по в'язницях. Але в ньому ніколи не згасав вогонь опору ворогові, він завжди був здатний на самопожертву в ім'я свободи. Подібну роль він присудив своєму героєві Іванові Брусові в романі *Ротонда душоубців*. Іван Брус, за всіма ознаками свого характеру й сили волі, — це сам Теодосій Осьмачка. З одного боку, він символ печалі, а з другого — героїко-романтичний образ, увінчаний трагічними лаврами. Документальне, автобіографічне й психологічне поєднується в повісті у різних формах та в різних аспектах розповіді. Поруч із новизною тематики та естетичним освоєнням трагічності советського життя, домінує тут на кожному кроці Шекспірівська атмосфера. Вона не ідилічна, не прибрана в святкові шати, не вигадана, а реальна й жорстока. Характери виняткові, та й обставини, в яких вони діють, теж не звичайні. Мотиви, Шекспірівські, — поставити людину в гострі конфлікти, напружену атмосферу, на перехресті магістральних шляхів між ворожими сліпими виконавцями наказів та господарями землі, між любов'ю і зненавистю, між сонцем і темрявою.

Перекладаючи *Макбета*, Теодосій Осьмачка дав літературі важливий мистецький твір і заповнив прогалину в українській Шекспіріяні. Його переклад — це праця великої естетичної наснаги, в якій відточене Осьмаччине слово й глибока образність розповіді можуть бути зразком для наслідування.

Тексас Тек університет

Оксана КЕРЧ

ЗУСТРІЧІ З ПОЕЗІЄЮ

IV

З Ігорем Качуровським я познайомилася в Буенос Айресі, столиці Аргентини. Як ми знайшлися на краї світу? А так: після щасливого переїзду з ДіПі таборів, ми опинилися в Парижі. А тут ми піддалися намовам шустрого п. Погорецького, який налякав нашу невеличку колонію нових емігрантів, що ІРО перестасе діяти і ми не зможемо виїхати за океан, що було мрією кожного з нас. Аргентина була тією країною, що погодилася прийняти якусь скількість утікачів для праці на полі. Наша група в Парижі ніколи на полі не працювала, але ж ми рішили, що не святі горшки ліплять — як на поле, так на поле. З корабля, що привіз нас до пристані в Буенос Айрес, ми попали до будинку еміграції на тимчасовий побут для того, щоб за два тижні пошукати собі працю і дах над головою. Про хліборобство ми зразу закинули думку, тимбільше, що це «поле» було зовсім не близько. Зрештою, ми довідались від давніх емігрантів, що «поля», як ми собі уявляли, в Аргентині немає, а є плянтації, наприклад бавовни, з яких навіть індіани тікали, така це була жаклива праця.

Буенос Айрес дуже гарне і велике місто. На жаль, неможливо було знайти помешкання в ньому й ми всі опинилися на передмістях, з яких кожної неділі їздили автобусами до церкви та читальні «Просвіти», де могли зустріти знайомих і незнайомих українців. Там я познайомилась одного вечора з молодим руським, кучерявим поетом Ігорем Качуровським, тоді вже відомим у нашій громаді як автор оповідань, а згодом як поет і редактор журналу «Пороги». Мені він дуже сподобався як поет, а особливо як перекладач еспанських поетів. Він переклав дуже гарний вірш Густава Адольфа Бекера «Сімдесят балъконів і ніодної квітки», що відповідало архітектурі Буенос Айресу.

Доля звела нас галичан і придніпрянців до одного міста й ми нав'язали зразу дружні відносини, проте між нами почали виникати конфлікти на тлі різниці виховання і світогляду. Мене і моїх галицьких земляків дивувало те, що наш поет перекладає московських поетів (коли ми вважали непотрібним перекладати польських), а його сердила наша галицька мова і наша нетерпимість. Він думав, що ми дикі шовіністи, а нас дратував його лібералізм. Але все те не мало якихось важливих наслідків. При наявності талановитих мистців, письменників, музик і науковців нам удалося організувати Спілку Українських Науковців, Літераторів і Мистців, що в наші невеселі будні на краю світу вносила необхідне відпруження. Ігор Качуровський знайшов працю на залізничних шляхах, що давало можливість хоч і під палючим сонцем знаходити час для творчого надхнення. Він подружив з гроном творчих осіб, до якого входив скульптор Кость Бульдин, автор про-

екту пам'ятника Тарасові Шевченкові в Харкові. Шовіністична комісія використала його проект, але автором пам'ятника підписано жида Манізера. Бульдин був дуже обдарований скульптор і неменш талановитий письменник, який друкував гарні оповідання в «Порогах». В цьому товаристві знайшовся також юрист Олексій Сацюк, що також писав оповідання, а також перекладав твір аргентінського клясика Гуйральдеса «Дон Сегундо Сомбра», гарний роман з життя гавчів (аргентинських селян). Сацюк збирався писати повість про загублену українську дитину «Педріто». Туди входив також Анатолій Калиновський, журналіст, письменник і гуморист, та математик Михайло Гаврилюк, в'язень Колими, про яку написав спогади «Десять років на Колімі», що, на жаль, не були надруковані. Про цих своїх товаришів написав Качуровський такого вірша:

Це вже півроку як тебе немає,
А я пишу тобі лише тепер
Віршований некролог. Пригадалось,
Як ми сюди тому дванадцять років,
Приїхали — нові конкістадори —
І повні ще не вичерпаних сил,
З'єдналися в квадригу войовничу:
Гриміть літературні вечори!
Змагаймося! творімо, дискутуймо!
Засновуймо журнал і видавництво!
Художники, артисти, всі до нас!

...

І перший рік були ми нерозлучні,
Неначе вірші у одній строфі.
(Сацюк і Гаврилюк звучить до рими,
Співзвучно Качуровський — Калиновський,
І грізно, знаком оклику, Бульдин).
Пригадую у захваті якому
Справляли ми твое сорокаліття,
І ти мені доводив (вже невперше),
Що букву «г» потрібно скасувати
Чи заступити іншою, бо з ряду
Вона всіх інших літер випадає.

Та тільки що ж? Злютована квадрига
Розбилася об карлуваті мури
Загумінкового політиканства,
Дрібних пліток і наклепів і чвар.
Чи ти був надто впевнений і впертий,
Чи може я занадто запальний.
Але ж дороги наші розійшлися.

.....

Олексю! Друже!
Тепер я бачу: те, що нас єднало,
Було багато глибше і міцніше,
Ніж те, що зовні розділило нас.

(Пам'яті О. Сацюка)

Зв'язковими між галичанами й придніпрянцями було подружжя старших емігрантів — Ніна і Євген Онацькі, які вміли вигладжувати гострі грані розбіжностей. СУНЛМ влаштувала Літературний Суд над одним твором графіка Віктора Цимбала, пародією на Пушкінову казку про Лукомор'є. Те, що твір був написаний московською мовою, викликало живу реакцію з важким присудом для автора, якого боронив його адвокат, мотивуючи тим, що твір призначений для московського читача. При цій нагоді мистець Ласовський відчитав прихильну рецензію на збірку Качуровського в місцевій московській газеті. Це було пікантне явище і всі разом з Качуровським були вражені. Перечекавши аж настрої уляжуться, Ласовський признався, що це містифікація, бо автором її є він сам. Качуровський zareагував на цю містифікацію дуже серйозно, образився і вийшов.

Інший випадок трапився мені. Я написала казку для дітей і вона попала в руки Качуровському в друкарні. Він віддав мені її з досить в'їдливими, але слухними заввагами щодо моєї мови. Але я не образилася, лише запам'ятала собі підкреслені нісенітниці, щоб їх більше не повторяти.

Минули роки. З веселої компанії СУНЛМ залишилися у живих тільки Качуровський, Калиновський і Юрій Тис. Дехто виїхав до Північної Америки, а Качуровський пізніше всіх покинув Аргентину і поселився в Мюнхені. Після довгорічної розлуки, я зустріла поета в 1969 р. На його балянсі були три повісті та кілька збірок поезій. Збірка поезій «Пісня про білий парус», що вийшла в п'ятнадцятиліття його творчості, була для мене особливо близька. Це було віддзеркалення тієї Аргентини, в якій минало наше дозрівання завдяки великій латинській культурі та живим спогадам про нашу батьківщину. Мабуть поет змінився не лише фізично. Вслід за відкриттям нового Качуровського, що вже не дивував нас, ані не сердив, прийшов подив його наукової праці. В 1967 р. вийшла його «Строфіка», можливо перша теоретична праця в українській літературі. А в 1983 р. я дістала від поета чудовий подарунок: Франческо Петрарка. Вибране. На першій сторінці поет написав такі присвятні рядки:

Це найщиріша із подяк
А не пусті слова дешеві
Оксані Керч.

А Кулішеві
На добру згадку — просто так.

Він і переклав і видав «просто так» Петрарку, чого не зробила Академія Наук недержавного народу. Качуровський виконує свій обов'язок супроти української культури без шуму й розголосу, як дисциплінований вояк. У вірші «Лист до Бориса Олександрова» є перелік найкращих українських перекладачів з відповідною оцінкою. У вірші без заголовка з моттом «Кенст ду дас Лянд?» виявлено поетовий ідеал — хутір на узліссі в Гетьманщині, ідилія серед української природи і «шукання правди в хроніці Грабянки». Який зворушливий цей любовний лист до дівчини, якій поет несміливо пропонує спільне життя!

Повний іскристого гумору шаржист і пародист, відомий з літературного листування з поетом Борисом Олександровим — Свиридом Ломачкою (Качуровський — Хведосій Чичка).

Ігор Качуровський — мила і добродушна людина. На мою може трохи загостру рецензію на книжку О. Ізарського (Дві Полтави) він докоряє мені:

Хапає корч
І ставить сторч,
Шкереберть і правцем:
Пройшла мов смерч
Оксана Керч
Над тихим озерцем.

Оксано Керч!
Критичний борщ
Щоб їсти ми могли —
Не переперч
Не переборщ
І не пересоли!

ЧИТАЙТЕ — ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

ТИЖНЕВИК

»ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ«

»ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ« — орган української самостійницької думки та речник українського визвольного руху. Він подає правдиві інформації про події на українських землях, а також приносить обширні відомості про міжнародні події, наświetлюючи й коментуючи їх в дусі інтересів української справи. »ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ« речево дискутує й роз'яснює всі суспільні, політичні й культурні питання української еміграції й постійно містить хроніку українського життя з усіх закутків світу. »ШЛЯХ ПЕРЕМОГИ« — це універсальний часопис української еміграції в усіх країнах поселення, що повинен знайтися в руках кожного свідомого українця, якому доля нашої Батьківщини не байдужа.

Передплату у Великій Британії приймає:

Українська Видавнича Спілка
200, Liverpool Road, London, N1 1LF

Адреса Видавництва:

Verlag Schlach Peremohy
München 8, Zeppelinstr. 67, Germany.

ОГЛЯДИ І КРИТИКА

Софія НАУМОВИЧ

СИЛА І КРАСА

Цей заголовок виглядає на перекручену назву Винниченкового оповідання «Краса і сила», але він не має нічого спільного з цим лихим політиком й епігонським письменником (він же виступив був зі своїм натуралізмом, коли на Заході виринали вже зовсім інші, нові течії, проте довів, що й в українській літературі знайшлося місце для всіх напрямків). Цей заголовок має вказати читачеві на дві нові книжкові появи, — яке ж рідкісне у нас явище! — з яких одна звеличує українську збройну «силу»¹, а друга збагачує нашу літературу «красою» італійської поезії доби відродження.

До речі, обидві книжки дуже на часі. З одного боку наші політики зводять завзяті терці на громадському полі, замість «зброїтися» проти москалів, а з другого ж — українські науковці намагаються дати західному світові бодай невеличку уяву про «красу українського відродження» двадцятих років, влучно названого «розстріляним», шляхом наукових конференцій і збірників чужими мовами.

І. Сила

Почнімо з нашої «збройної сили» у найновішій історії України, якої не вміємо належно доцінити. Вона почалася з Дружин українських націоналістів (ДУН), та розвинулася в імпозантну Українську Повстанську Армію (УПА).

У передмові до книжки «У лавах дружинників» Микола Климишин пише про перші почини, коли-то «навіть деякі німецькі генерали» вважали, всупереч ясній настанові Гітлерового «Майн Кампф-у», що на війну проти Москви треба йти з Україною. «Це дало можливість Револуційному Проводові ОУН зі Степаном Бандерою на чолі домовитися з одним із тих німецьких генералів, Бравхіом, про створення військової української частини при його армії. Домовлення було, що ОУН дає коло 1000 своїх... кандидатів на старшин, які, вишколені німецькими військовими експертами, стануть... зав'язком союзної з Німеччиною української армії».

Проте, німецька короткозорість знівечила цей плян. «На початку 1941 р. відправлено на вишкіл 400 членів ОУН, а за місяць мали йти другі 400... Але по трьох тижнях прийшов від Р. Шухевича лист до Бандери, щоб «більше людей не посилати, бо німці дають тільки рекрутський вишкіл... Так і залишилося». Климишин пише далі, що цю невеличку групу ДУН розділено на два курені — «Нахтігаль» з командиром Романом Шухевичем, і «Роланд» під командою Євгена Побігущого. Ці курені, завдяки своїй запопадливості, вивчили всі секрети військової практики, що мало своє далекойдуче значення: «30 червня 1941 р. курінь ДУН під командою Р. Шухевича ввійшов раннім ранком до Львова й зайняв радіовисильню... Зі Львова повтікали в паніці більшовики, а німці ще не встигли взяти свіжоздобутого терену під свою контролю. Це створило догідний момент, одинокий в Дру-

1) У лавах дружинників, спогади учасників, зібрав Мирослав Кальба, редагував д-р Іван Овечко, Денвер, США, 1982.

гій світовій війні, щоб український народ міг свobodно виявити перед світом свою волю стати самостійним володарем своєї землі».

Мирослав Кальба підтверджує те, що писав у передмові д-р М. Климишин: »29-те червня було найбільш радісним днем для нашого Леґіону... що в той день, раннім-ранком увійшов до княжого города Льва... Чоти нашого куреня обсадили відразу головніші об'єкти міста, як залізничні станції, порохівню, газівню, електрівню, ратушу, включно зі св. Юром. 30-го червня того пропам'ятного року було проголошено Відновлення Української Держави, участь у якому взяв наш Леґіон... Уряд наш зразу покликав нашого командира сотн. Романа Шухевича на пост віцеміністра військових справ... (а) після розв'язання німцями нашої одиниці, учасники її були співосновниками Української Повстанської Армії, зайняли в ній командні пости, включно з Головним командиром ген. Тарасом Чупринкою — Романом Шухевичем... (і) були співтворцями підпільного уряду України, Української Головної Визвольної Ради, з власною УПАрмією...«

Це дуже важливі свідчення д-ра Миколи Климишина та Мирослава Кальби — співучасників цих подій, бо досі між нами ще знаходяться люди, які критикують тодішнє проголошення Акту, бо, мовляв, воно відбулося без трьох державотворчих чинників: території, народу і влади. А тим часом, кожен, хто тоді знаходився у Львові й був очевидцем цих подій, може посвідчити, що якраз у тому короткому моменті всі ці три атрибути заіснували: 1) проголошення самостійності відбулося *на українській території*, на якій саме тоді не знаходився ніякий окупант, 2) захоплення українського народу було таке велике, що його хіба можна прирівняти до великого піднесення на Софійській площі у Києві 1918 р. 3) врешті народ, який пережив два роки московської окупації і який у тому дні довідався про масакри українців у всіх тюрмах Західної України, — був так сильно рішений боротися за незалежність (адже ж по селах творилися спонтанні відділи вершників, що зі співом »Ще не вмерла« марширували на Львів, і 4) що йому було байдуже хто проголошує *українську владу*: Бандера, Мельник, а чи хто інший, щоб ним був тільки *свій, українець*. Сталося так, що цей Акт проголосив Ярослав Стецько в імені Степана Бандери, то ж уся вдячність за цю радість, за звільнення від страшного кошмару, побіч бажання відплати, — припала Степанові Бандері.

Цих фактів, що їх багато львов'ян іще пам'ятають, не можна заперечити. То ж добре, що ця книжка появилася, як »спогади учасників«, щоб пригадати датами і фактами ці світлі події. Добре теж, що автори статей і спогадів не приховують помилок, а зокрема браку ознайомлення з намірами Гітлера, викладеними у його книжці. Та попри ці помилки, був таки доконаний чин — проголошення незалежності України, всупереч непевній ситуації, а може навіть і »здоровому глуздові«, алеж бо його доконали не »тверезі« й »підкуті« політики, але молоді »лицарі абсурду«.

А, проте, все це не було таке »абсурдне«, як воно може комусь виглядати, бож після Акту посипалися ноти зі запитам до канцелярії Гітлера (від Японії, Румунії), отже це мало також міжнародне значення і шкода, що про це немає згадки в обговорюваній книжці, а врешті — воно врятувало нас від »злочину« коляборації.

Що ж до закиду »необдуманости« цього чину, то його опрокидує стаття Мирослава Кальби »Нахтігаль«, в якій він описує довгий шлях

до Легіону від «екзецирки» у польському війську, чи пак у «вахміщовській» школі, де мав з доручення ОУН «опанувати все якнайкраще», що йому вдалося досягнути. Коли ж почалася війна, прийшов новий наказ: «зdezертирувати при першій нагоді... взяти з собою інших українців... перейти на німецький бік і зголоситися до Легіону». Коли М. Кальба в 1941 р. опинився в Любліні, то «вже ділився набутих знанням з сотнями молоді, що самозорганізувалися у «Куренях молоді» й «Юнацтві», а згодом у Криниці в «Арбайтсдінст-і», під покришкою якого сотня наших хлопців навчалася воєнного ремесла та ще й зорганізувала гарний хор».

З тієї сотні М. Кальба мав вибрати згодом здібніших для вишколу старшин і підстаршин у Нойгамері, і ствердив, що «не один з них пізніше скористав з цих вишколів у ДУН... у Похідних групах... в УПА».

У Нойгамері «команду над куренем «Нахтігаль» обняв д-р Альбрехт Герцнер, а зв'язковим був... проф. Теодор Оберлендер, пізніший міністер. Там, уже зі зброєю, доповнювали ми наше військове знання». Проте і тут німці виявилися лихими психологами: «Хоч командний склад... мав бути з наших людей... то вищий заповнили німцями. І такий склад залишився аж до злуки «Нахтігала» з «Роляндом». З цієї злуки виник Легіон, що «мав стати зав'язком Української армії... (при чому) Провід ОУН виразно застеріг, що Легіон... може бути вжитий лише на теренах України у боротьбі проти Росії», а присяга мала бути «не на вірність Німеччині, а Україні».

Дальші статті у цій книжці — це якраз спогади дружинників, які, здобувши військовий вишкіл у німців, звернули його під час боїв УПА — проти німців і москалів. І це промовисте свідоцтво, що УПА це не була «банда», як її представляють наші любі сусіди, москалі й поляки, але ці ж самі «лицарі абсурду», зорганізовані та ведені людьми не тільки з патріотичними почуттями, але й з основним знанням і практикою воєнного ремесла.

Зібранням матеріалів, виясненням деяких «темних» місць та документацією датами, фактами і розповіддю учасників, Мирослав Кальба добре прислужився найновішній історії українських збройних сил під час Другої світової війни.

II. Краса

Красу українського перекладу італійської поезії й сонетів Франческо Петрарки подав нам у чудовому мистецькому оформленні Ст. В. Конашевича — поет і літературознавець, професор УВУ д-р Ігор Качуровський². Здавалося б, що Качуровський теж «лицар абсурду», коли в часі історичної трагедії України, — та ще у почутті нашого безсилля їй допомогти, — він звертається до Відродження XV ст. Але це знову ж таки не абсурд, а продовження творчої та перекладницької праці таких світочів української літератури, як Панько Куліш, Іван Франко, Леся Українка та неокласики з усім «розстріляним відродженням».

Бо і Петрарка болів долею своєї Італії, й в своїх поезіях робив такі ж докори своєму народові, що й Шевченко «варшавському сміттю і

²) Франческо Петрарка, з італійської мови переклав Ігор Качуровський, ілюстрації Ст. В. Конашевича, вид. Інститут літератури ім. Михайла Ореста, Мюнхен 1982.

грязі Москви». Характеристична його канцона *»Італіє моя!«,* в якій такі сповнені обурення і гніву рядки:

Вас сліплять власні помилки,
Ви вдаєте провидців, сліпаки,
В падлюк шукаючи і вірності й любови...
Якщо вітчизна гине від власної руки —
Хто нас звільнить від зтуби?
І в спільному затоні з хижаками
Сумирна опинилася отара,
Де чути стогін ліпших, а не згоду.
І це, на сором нам, покара
Від беззаконного того народу...

А нарід цей «беззаконний» для нього:

А ти, потопе збиранини,
З яких пустель чужинної країни
Ідеш — залити поле наше любе?

І знову докір своїм:

Коли наш інтелект змогли перемогти
Самою лютістю ці люди без освіти,
Провина наша в тім, а не природний дар...

(Переклад Ігора Качуровського)

Ось які «сучасні» думки у Петрарки й як нагадують вони поневолення України москалями, коли поневолили в XV ст. Італію «беззаконні» варвари, «хижаки». Але в тому Петрарка бачить «провину нашу», коли високий «інтелект змогли перемогти самою лютістю ці люди без освіти».

І. Качуровський не приписує собі пальми першенства у відкритті Петрарки для українського читача. Як каже він у вступному нарисі «Франческо Петрарка в українській поезії», уже раніше «стрічаємо такі імена (перекладачів): Панько Куліш, Іван Стещенко, Микола Зеров, Михайло Орест». Зате ж у підсоветській Україні діється неймовірне насильство над творчою працею українських перекладачів, яким не вільно користуватися оригіналами: «Переклади... робляться за таким рецептом: береться російський переклад і перелицьовується на українську мову». І тут же пояснення: «Доведено, що підписаний іменами В. Козаченка та Є. Кротевича український текст «Дон Кіхота» кепсько переложено з російського перекладу, у свою чергу зробленого не з оригіналу, а з французького перекладу. І лише віршовані вставки — це, зроблений М. Лукашем, справжній переклад з еспанської...»

Качуровський гірко висміває такого «перекладача», який за московським наголосом зробив із Ляври — Лауру (з наголосом на «у»!), не знаючи, що «Пушкін, який свого часу впровадив цей наголос, не мав силабічного ритмовідчуття і... не знав італійської мови!» А далі наводить листа Максима Рильського про його «переклади» з Шекспіра, в якому він, не без іронії, признається: «Англійської мови я майже не знаю... зроблено для мене... ідеально кострубатий інтерлінеарій (рядковий переклад — С. Н.)... узятو кілька російських перекла-

дів... (бо) українського перекладу П. Куліша, який перекладав майже всього Шекспіра, я не брав... (нельзя — С. Н.). З таким арсеналом я й виконав свою працю».

До цього не треба ніяких коментарів: Рильський мусів брати лихі московські «підрядники», бо йому не вільно було послужитися добрим українським перекладом Куліша...

То ж Качуровський пояснює свою мету: «Працюючи над перекладами з Петрарки, я мав на меті не лише впровадити українського читача в поетичний світ одного з найбільших ліриків..., а також звільнити й унезалежнити українське перекладництво від російського...»

Поручаємо цю чудову книжку кожній культурній людині. Вона годиться теж на дарунок для чужинців, бож у ній побіч українського перекладу знаходиться італійський відповідник, а зокрема чудова передмова італійською мовою, яка на п'яти з половиною сторінках викладає ляпідарно всю історію України з її літературою, п. н. «Перке сольо ора?» (здається авторства поетової дружини Лідії, якій і присвячена книжка).

Д. ШТОГРИН

ПЕТРАРКА УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Франческо Петрарка. Вибране. З італійської мови переклав Ігор Качуровський. Мюнхен, Інститут літератури ім. Михайла Ореста, 1982. 160 ст.

В загальному, українська література в порівнянні з російською та польською літературами, бідна на переклади з західно-європейських, зокрема романських літератур. Ще бідніша вона на переклади з італійської літератури незалежно від того, що італійські школи інших видів мистецтва залишили помітний вплив в Україні. Одначе, не одному українському любителю художньої літератури тяжко повірити, що «Перший Гуманіст» та творець окремого жанру — «жованого» сонету — Франческо Петрарка, майже не знаний в Україні, тобто, лише дуже небагато з його сонетів переложені на українську мову. Тому треба з вдячністю признати, що цю можливо неоправдану прогалину хоч частинно, але гідно й на високому мистецькому поземі заповнює власне рецензований переклад вибраних творів Петрарки пера відомого українського поета, перекладача й літературознавця-теоретика, проф. Ігоря Качуровського. У «Вступному нарисі» (стор. 7-18) поет-перекладач подає «історію» перекладів окремих поезій Петрарки на українську мову та критичну оцінку цих перекладів, викриваючи при тому — якими шляхами приходили твори окремих світочів поезії та й взагалі красного письменства до української літератури; як російські переклади оригіналів часто-густо служили матеріалом, чи радше джерелом для дальшого українського перекладу. Характеризує Качуровський також українські переклади зроблені з оригіналу (напр. І. Стешенка), чи незугарні псевдо-переклади (М. Писаревської), відгуки поезій Петрарки у творчості окремих українських поетів і нарешті «пет-

парківські традиції європейської лірики», що їх «певною мірою сприйняв український парнасізм, найповніше й найконсекветніше втілений у творчості п'ятірного грона київських неокласиків» (ст. 11). У другому розділі цього вступу Качуровський подає позначену ерудицією знавця характеристики поетики Петрарки, відмічуючи при тому поділ поета (поет і прозаїк, лірик та епік), концентруючись, звичайно на поетичній творчості Петрарки, зокрема його *Canzoniere* або *Rime*.

Передмова в італійській мові (стор. 19-24) дещо різниться від вступу в українській мові; тут в ляпідарній формі подано історичний нарис української культури, з наголосом на загарблення Московщиною культурних здобутків, включно з відомими постатями в музичному, образотворчому мистецтві та літературі. Короткий нарис розвитку української літератури та вкінці огляд попередніх перекладів творів Петрарки закінчують передмову в італійській мові.

Відаючи цю кропітливу працю до рук читача, Качуровський у вступі до неї підкреслює, що, «Працюючи над перекладами з Петрарки, я мав на меті не лише впровадити українського читача в поетичний світ одного з найбільших ліриків, що їх знає історія літератури, а також звільнити й унезалежити українське перекладництво від російського» (стор. 14). Ця, власне, друга причина чи не хвилювала шановного перекладача до крайнього обурення, нотки якого видні в таких висловах, як: «нічого цього Петрарці й не снилося...», «А це, пробачте, переклад», або «На жаль, це не першоквітневий жарт, а гірка правда». Все таки ці нотки дещо знизили позем цілого цього критичного есею, який, повторюю, написаний з безсумнівної ерудицією.

Головна частина книжки вміщає 50 творів Петрарки в оригіналі і їм відповідних 50 перекладів Качуровського (47 з *Canzoniere* і три з *Frammenti*), з тим, що при низці українських перекладів вміщені відповідні пояснення та навіть вказівки на подібні вислови українських поетів (напр. Шевченка та Рильського).

Спис використаної літератури та бібліографія перекладів окремих творів Петрарки на українську мову вміщені на кінці книги. Мистецьке оформлення книжки, включно з ілюстраціями, у стилі пізньосередньовічної доби Ст. В. Конашевича, естетично гармонізує із змістом цього видання. На останній сторінці вміщена бібліографія попередніх видань проф. Качуровського та спис його 12-ти праць, готових до друку. Треба надіятись, що знайдуться серед української спільноти в діаспорі меценати-особи, чи організації, які допоможуть цьому відомому українському вченому й поетові видати їх, бо це в більшості теоретичні літературознавчі праці та антології, яких і подібних в нас досі нема.

ТРЕТЯ ШЕКСПІРІВСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ

У Ванкувері, на терені Університету Британської Колумбії, в рамках Товариства Канадських Славістів відбулася 6 червня 1983 року третя шекспірівська сесія, влаштована Українським Шекспірівським Товариством. На цій сесії були прочитані такі доповіді:

1) «Профілі ритмів у сонетах Шекспіра та в українських сонетарів» д-ра Богдана Чопика, професора Університету Юти;

2) «Кулішеве звернення до Шекспіра» д-ра Ярослава Рудницького, професора-емерита (тепер живе в Оттаві);

3) «Гамлетів монолог в українських перекладах» д-ра Яра Славутича, професора Альбертського університету;

4) «Похмурість у творчості Шекспіра» д-ра Миколи Палія, професора-емерита (з Америки).

З огляду на відсутність останнього доповідача, його есей прочитав д-р Віктор Буйняк, професор Саскачеванського університету. Голоувала на цій сесії д-р Ірина Макарик, професор Оттавського університету. Присутніх було 16 славістів і шекспірівців та чотири студенти.

Попередні шекспірівські сесії відбулися на сході Канади: перша 1980 року в Монреальському університеті, а друга 1982 року в Оттавському. Наступну, четверту сесію заплановано провести 1984 року, під час річного з'їзду канадських наукових товариств, у Гвельфському університеті в Онтаріо. Також заплановано відвідати Шекспірівський театр у Стратфорді (Онт.). Бажаючи взяти участь у наступній сесії (чи отримати відомості про доповіді на попередніх) можуть звернутися на адресу:

Prof. Yar Slavutych, 72 Westbrook Drive, Edmonton, Alta. T61 2E1.

Увага, Читачі!

Пропонуємо дуже цінну працю

д-ра Д. ДОНЦОВА

» НАЦІОНАЛІЗМ «

третє видання, справлене автором.

Книга ця вперше появилася 55 років тому (Львів-Жовква, 1926) і мала величезний вплив на формування ідей українського націоналізму, який витворив новий тип українця — борця за українську державність, і пірвав цілий український народ до боротьби за волю.

Книгу перевидано заходами Української Видавничої Спільки в Лондоні (Велика Британія) при співучасті Ліги Визволення України в Торонті (Канада).

Сьогодні, коли »Націоналізм« Д. Донцова не менш актуальний ніж 55 років тому, пропонуємо його найширшим колам українського суспільства.

Ціна примірника в твердій оправі — £5.00 або \$10.00.

Замовлення разом з готівкою просимо слати на адресу:

Ukrainian Publishers Ltd.
200 Liverpool Road,
London, N.1.
Great Britain

Олекса ВОРОПАЙ

ЖИВЕМО В АНГЛІЇ...

(Уривки зі щоденника — за 1973 рік)

(Продовження, 20)

Тут же надрукований і портрет моєї Валентини Андріївни. Я щиро вдячний шановній пані Наталії Чапленко, бож це вона написала й надрукувала цю коротку біографію моєї любшої дружини.

В цьому ж журналі на стор. 7-ій надрукована стаття д-р Н. Пазуняк: »Європейська Конференція СФУЖО«. В цій статті шановна авторка згадує і про мою дружину, пишучи, що »... зв'язок між організаціями і Управою СФУЖО повинна здійснювати містоголова на Европу, в данім випадку пані мгр В. Воропай, яка була одноголосно вибрана на цей пост організаціями Європи і репрезентує українське жіноцтво в КОУГЦУ, що буде потверджене повним листом від Управи до КОУГЦУ«.

Ще далі: »Із загальних доповідей, звітів і дискусій слід відмітити звітномлення з праці містоголови СФУЖО мгр В. Воропай за останнє 10-тиліття та огляд стану і діяльності складових організацій Європи...«

Я щиро дякую шановній пані д-р Н. Пазуняк за ці згадки імени моєї дружини, як діяча українських жіночих організацій в Європі.

22-го вересня. Субота. Сьогодні цілий день дощ і вітер. Надворі досить холодно, відчувається осінь...

Нині поштар приніс мені листа від незнайомого чоловіка з Америки, в якому читаю таке: »... п. Воропай, то Ви були колись Олекса Степовий, так, чи ні? Якщо так, то ми з Вами зустрічались ще в Німеччині. Я розповідав Вам про »Остарбайтерів«. Тепер я читаю Ваші щоденники в журналі »Визвольний Шлях« — цікаво... Тут є нас кількох чоловіків і жінок, і всі ми читаємо Ваш щоденник. Якщо вийде книжка з цих щоденників, то пришліть нам ті книжки і ми Вам будемо вдячні...«

Так, я час-від-часу одержую такі листи і це велика приємність для мене. Сьогодні ж напишу відповідь.

26-го вересня. Середа. Сьогодні в бібліотеці, де ми працюємо, був алярм і то такий, що всім було наказано лишати приміщення і виходити надвір, в поле, або в парк поміж дерева. Добре те, що погода сьогодні була приємна, соняшна і ми всі з приємністю гуляли надворі майже цілу годину. А що саме трапилось, чому це був алярм, я не знаю.

Увечорі, коли ми повернулися додому, то знайшли журнал »В. Ш.« за вересень ц. р., в якому я знайшов 41-ше продовження

мого щоденника «Англія зблизька». Надруковано 10 сторінок, і надруковано добре. Ось така пошта — це велика приємність для мене.

Ось тільки-що дзвонила телефоном одна приятелька моєї дружини і сказала таке: «Я одержала журнал «В. Ш.» і перечитала Ваш щоденник. Як Ви його пишете, що він такий цікавий?» О, я щиро дякую шановній пані за такий комплімент.

30-го вересня. Неділя. Сьогодні цілий день ми були вдома і з хати не виходили, бо надворі холодно і сильний вітер. Минулої ночі була страшна буря, вітер був такий сильний, що від того гулу за вікном не можна було спати. Та буря, той вітер, позвалявав стовбурі рож, поламавав гілля на деревах. Все те треба якось впорядкувати. Цікаво, що тут бувають такі бурі, і це вже не перший раз.

Я сьогодні працював над своїм писанням, дещо треба приготувати до друку, але все вже не йде мені так легко, як було колись.

5-го жовтня. П'ятниця. Сьогодні ми з дружиною вдома, до праці не поїхали, бо взяли відпустку, і будемо вдома ще і в понеділок.

Прийшов лист з Німеччини від пані Марії Лощенко. Лист цікавий для мене, виявляється, що вона теж агроном по фаху, закінчила с-г інститут у Харкові. Ось тут читаю таке: «Перед другою війною я працювала останні 10-ть років у Харківському Райземвідділі, як фахівець плодово-ягідних культур...»

Читаю далі: «... довелося мені їхати до Одеси на науково-виноградну станцію... Отже, я була на Вашій Батьківщині. Ваша Одеса мені сподобалась. Сподобалось мені відкрите море, а на пляжах маса народу... Я люблю море...»

А ще далі: «У журналі «В. Ш.» я читала Ваші статті про лікарські рослини — все те цікаве для мене. Згадали Ви й про «звіробой», що є цілющим зіллям від 99 хвороб. Я надіюсь, що Ви зможете видати добру і цікаву книгу про лікарські рослини. Прошу, якщо можливо, напишіть мені — де продаються Ваші книжки? Вашій дружині і Вам бажаю міцного здоров'я...»

Так, лист приємний для мене. Марія Лощенко — це вже старша пані і пристосуватися до нових обставин на чужині їй, мабуть, тяжко. Шкода, що я не можу їй допомогти.

15-го жовтня. Понеділок. Сьогодні вранці прийшла газета «Ш. П.» за 14-те жовтня ц. р. і тут на сторінці 4-ій є цікава стаття Софії Наумович: «В авторки «Історії України» (На світлу пам'ять професора). Стаття починається так: «Не легко було добитися літом 1972 р. до Дорнштадту, де жила і творила пані декан УВУ проф. д-р Наталія Полонська-Василенко, не зважаючи на свої 90 років. Тому довелося скористуватися нагодою, що ригорози з її предмету відбувалися в її ж таки хаті...»

Кінчається стаття ось так: «... закінчуємо розмову побажанням дальших сил для творчої історіософічної праці. І в гадці нам тоді не було, що це був її останній »ригороз«.

Так, стаття цікава для мене, бож кожна така згадка про нашого великого історика, нашу шан. паню Н. Д. Полонську-Василенко — це є історична подія, яка не забудеться ніколи.

Працював я з дружиною в бібліотеці. Сьогодні підійшла до мене одна англійка середніх років, що теж працює в бібліотеці, і почала мене переконувати, що мої щоденники »Англія зблизька« конче повинні бути видані англійською мовою, бож ми, мовляв, мусимо знати, що Ви про нас (англійців) пишете.

Так, це вже не перший раз, що англійці переконують мене, щоб я свої щоденники перекладав на англійську мову, але... це не легко для мене.

17-го жовтня. Середа. Сьогодні вранці було так холодно, що це вже ніби зима, — це перший мороз цього року.

Прийшло нам запрошення з Історичного Товариства.

Отже, сьогодні після праці в бібліотеці підемо до Історичного Товариства — це перше запрошення для нас. Цікаво, що тут, в бібліотеці, знають, що ми маємо запрошення на лекцію Історичного Товариства, і нас тут переконували, щоб ми таки пішли на ту лекцію.

Зараз година 10-та вечора, і ми з дружиною, ось тільки-що прийшли додому. Були ми на лекції Історичного Товариства, пішли ми туди о годині 7-ій вечора — це було в приміщенні середньої школи. Нас там зустріли, як бажаних гостей, і це було приємно для нас. Лекція була цікава. Мова йшла про народне мистецтво вирізування на дереві в XVII і XVIII століттях. Лекція супроводжувалась ілюстраціями на екрані. Отже, лекція була цікава для нас і ми подякували керівникові цього Товариства за запрошення.

20-го жовтня. Субота. Сьогодні я написав листа до пані Марії Лощенко. Написав ось так: «... Ви пишете, що мали щасливу нагоду побувати в Голляндії — це дуже приємно, я думаю. То правда, що Голляндія — це країна і багата, і культурна, але наших людей, втікачів від советського пекла, там немає. Голляндія наших людей до себе не пустила».

«... Ви теж є агроном. Ви закінчили Харківський с.-г. Інститут. А я в 1933 році закінчив с.-г. Технікум, а в 1940-му році закінчив с.-г. Академію... Отже, закінчив с.-г. Академію, але агрономією я захоплений не був, а тому студіював етнографію і фолкльор в Одеському університеті. Більшість своїх книжок я написав по цьому другому своєму фаху, — етнографії, як ось: »Звичаї нашого народу« том 1-ий і том 2-ий. Про рослини в мене є праця така: »Рослини в звичаях і віруваннях україн-

ського народу», ця праця бул надрукована в «Наукових записках» УТГІ, в 1968 р. Але це тільки початок, а я хочу написати на цю тему велику працю. В цій тематиці поєднуються два мої фахи: агрономія і етнографія. Лікарські рослини і народні способи лікуватися — це цікаво для мене, а тому я написав дещо і про лікарські рослини. Ви ж читали ці мої статті в журналі «В. Ш.»...»

Ось такого написав листа. В понеділок відішлю його.

24-го жовтня. *Середа*. Сьогодні ми вдома, бож узяти відпустку на один день. Зараз 10-та годин ранку. Дружина пішла до міста, бож там вона має полагодити деякі справи, а я у своїй кімнаті читаю книжку Ганни Черінь: «Небесні вірші». Ця книжка прийшла вже кілька днів тому, але я все не мав часу прочитати її. Книжка ця прийшла з Аргентини і тут я знайшов таку записку: «На припорушення пані Ганни Черінь, авторки «Небесні вірші», пересилаємо Вам один примірник названого твору. Просимо ласкаво повідомити Шановну Авторку про одержання цієї посилки. З правдивою до Вас пошаною, Видавництво Юліяна Середяка, Буенос-Айрес, Аргентина».

І ось я маю в своїх руках «Небесні вірші» Ганни Черінь. Ця книга гарно видана, має 112 сторінок друку. Є тут і гарний портрет Авторки.

В передмові шан. пані Ганна Черінь пише, що ця збірка віршів названа «Небесними віршами» тому, що всі поезії в ній нав'язані думками про небо, зорі, космос і взаємовплив між ними й Людиною.

Далі Авторка признається, що кілька віршів було «накреслено» в літаку і кілька образів і тем зародились там. Отже, в літаку.

Закінчує Авторка свою передмову так: «Сподіваюсь, що в цих віршах не тільки мої думки, а й твої, читачу. Я буду дуже втішна, якщо мені пощастило висловити саме те, що ти відчував і про що мріяв».

Я прочитав усі вірші. Вони сподобались мені, бож це творчість талановитої поетки Ганни Черінь.

Вірш «Місяць» кінчається так:

Добре мати крила при потребі,
Хоч сталеві, та міцні докраю...
Що ж, тепер я побувала в небі —
Та на нього землю не зміню

Вірш «В небі» починається так:

Розцвітають хмари, як ромен,
Як сліпучо-білі хризантеми,
Як незнані квіти без імен,
Як слова співучої поеми.

Або ось у вірші «Зорі» є така строфа:

Вже зібралось їх немало,
У зірок тепер вечірка.
Так у нас колись бувало:
Що не дівчина, то зірка.

Ось такі вірші! Що ж — це справжня поезія. Дай, Боже, Шановній Ганні Черінь ще більших успіхів.

6-го листопада. Вівторок. Холодно... Вже починається зима. Ранком прийшов лист від шан. пані Ганни Черінь з Америки, датований 1-го листопада ц. р. Поміж іншими справами, в цьому листі я прочитав і таке: «... Дуже приємно, що Ви так гарно живе-те там, в Англії, дай, Боже, Вам так і надалі жити! Ваші щоден-ники читаю увесь час в журналі «Визвольний Шлях» — дуже вони цікаві, там описано багато фактів і подій Вашого цікавого життя в тій країні нового поселення...»

О, я щиро дякую шан. пані Ганні Черінь за такий цікавий лист. Дай, Боже, і їй всього найкращого!

Працювали в бібліотеці... Я був цілий день зайнятий клясифікацією книжок слов'янськими мовами. Бачив я багато цікавих книжок про лікарські рослини. Були книжки і з галузі етнографії слов'янських народів — це те, що завжди мене цікавить.

8-го листопада. Четвер. Прийшла газета «У.Д.» і журнал «Жіночий Світ», і ось в цьому журналі за вересень-жовтень 1973 року є надрукована стаття Віри Смереки: «Європейська конференція СФУЖО». Стаття цікава, добре написана. Тут є згадка і про мою дружину: «Звіт про працю складових Організацій СФУЖО в Європі подала мгр Валентина Воропай. До цих організацій належать: Союз Українок у Франції, Об'єднання Українських Жінок у Німеччині, Український Жіночий Союз у Австрії, Об'єднання Українських Жінок у Бельгії, Організація Українських Жінок у Великій Британії і Товариство Українських Жінок ім. Олени Теліги у Великій Британії».

Далі: «В по-обідній порі огляд справ СФУЖО подала мгр Валентина Воропай, представниця СФУЖО на Європу. В її доповіді входили інформації про бюлетень СФУЖО «Українка в світі», що почав виходити в 1963 році, про стан членства СФУЖО, секцію професіоналісток та співпрацю жіночих організацій Європи».

Ще далі: «Після офіційної частини, яку провадила представниця СФУЖО на Європу мгр В. Воропай, відбувся концерт».

Я щиро дякую шан. пані Вірі Смереці за ці добрі згадки імені моєї дружини.

Сьогодні ми працювали в бібліотеці як звичайно, а завтра візь- мемо відпустку і залишимося вдома та будемо святкувати день мого народження.

9-го листопада 1973 року. П'ятниця. Сьогодні день мого народження — мені 60 років і це важлива дата в моєму житті. Дружина радить, щоб я записав до свого щоденника підсумки мого життя. Боже ти мій! Це ж не так легко зробити, боже у житті, як на довгій ниві — все трапляється: і зле, і добре. . .

Ну, що ж, спробую підбити підсумки свого життя. Воно скромне, але «Чим хата багата тим і рада» — каже наша приповідка. Отже, почну зі свого дитинства. Було воно, моє дитинство, дуже бідне, боже як було мені п'ять років, то в місяці лютому 1919 року на Одесу наступала червона армія, а мій батько, який походив зі старої шляхетської родини, був аристократ, лишив мене і дві мої сестри з мамою, а сам сів на пароплав і поплив через Чорне море закордон, як політичний емігрант. Спочатку він жив у Туреччині, а потім переїхав до Югославії, але яка його доля, що з ним трапилось? Я нічого не знаю. . .

І ось, як прийшла червона армія в Одесу і встановилася советська влада, то у моєї матері забрали дачу в парку над морем, дім у центрі міста і все, що вона мала, а тому настав такий час, що вже не було з чого жити. Мати моя вирішила залишити Одесу й переїхала до свого рідного села Надлаку на Херсонщині, де вона народилась. І ось в 1921 році всі ми переїхали до рідного села нашої матері. Жили ми в тому селі дуже бідно, але я до школи ходив, учився, а в 1928 році вступив до Сільськогосподарського технікуму, який був понад три десятки кілометрів від того села, де жила моя мати. Згодом мої сестри лишили матір в тому селі, а самі повернулися до Одеси.

Настав страшний 1933 рік і моя бідна мати померла з голоду в своєму рідному селі Надлаку. Було то велике нещастя, яке я ніколи не забуду. . .

І хоч яка була бідна, нещаслива, моя молодість, та все ж я мав велике бажання вчитися та здобути високу освіту.

В 1933 році я закінчив Агрономічний технікум досить успішно, а потім в 1935 році вступив до Уманського сільсько-господарського інституту. Повчився я там кілька місяців, а одного разу йдучи на лекцію, один із студентів мені каже: «Іди подивись он на ту дошку. Там про тебе директор пише». Я пішов, подивився і побачив наказ директора, де було написано таке: «Воропай Олексій Іванович з Інститута виключається за його соціальне походження. . .»

Для мене то було велике нещастя, боже я дуже хотів учитись, хотів здобути високу освіту. Пішов я у парк «Софієвку», сів на лавці під деревом і плачу. . . А проходив тією стежкою один з професорів Інституту, побачив, що я плачу та й здогадався чому. . . Підійшов, сів біля мене і дивився, дивився на мене, а потім нахилився і під вухо мені каже: «Якщо хочете вчитись, то ли-

шайте Україну, їдьте деінде і там будете вчитись, бо на Україні Вам учитись не дадуть». Сказавши це, встав і пішов.

Мав я після того ще кілька пригод, але нарешті пощастило мені вступити на Рільничий факультет одного з вищих учбових закладів, далеко поза Україною, в якому я студіював цілих 5 років і успішно закінчив свої агрономічні студії в 1940 році, здобувши високу освіту агронома-рільника.

Отже, я закінчив Агрономічний технікум і Агрономічну академію та все ж я не був захоплений колгоспами, а тому вирішив здобути ще й високу освіту з наук гуманітарних. Вступив я на заочний відділ філологічного факультету Одеського університету і там все йшло мені добре. І ось одного разу я приїхав до Одеси та й пішов здавати іспити по українській народній творчості — фолкльористиці. Відповідаючи на питання, я пов'язував народню творчість з народніми звичаями так, що це здивувало професора і він запитав мене: «Звідки ви знаєте так народні звичаї?». Відповідаючи на це питання, я сказав професорові, що я за фахом агроном, але, працюючи в селах, я розпитував наших людей про народні звичаї і все те, що вони мені розповідали, я записував, а тому знаю наші українські народні звичаї.

Професор тоді сказав мені таке: «Якщо це так, то Вам треба здобути фах не філолога, а етнографа». Сказавши це, професор продиктував мені, а я записав усю ту літературу, яку треба зробити, вивчити, щоб бути етнографом.

Але то вже був 1941 рік, саме тоді, як почалася війна і склалася така ситуація для всіх нас, що треба було щось робити, якось діяти. Ми з дружиною, як і всі наші люди, що живуть тепер на еміграції, мандрували... І ось, нарешті, ми зупинились в місті Авґсбурзі, в таборі «Зомме-Казерне», в Німеччині, де на початку 1946 року розпочав свою діяльність Український Вільний Університет, і де були такі професори, як Леонід Білецький, Дмитро Дорошенко, Ярослав Рудницький та ще кілька інших визначних українських учених.

Я зразу ж вступив як студент до УВУ і продовжував свої студії етнографії і фолкльору до 1948 року. Потім, живучи вже в Англії та користуючись бібліотекою Британського Музею в Лондоні, я написав і успішно захистив свою докторську дисертацію по етнографії України та інших слов'янських народів. Захистив я свою дисертацію з оцінкою «Відмінно».

В 1961 році я написав і захистив свою дисертацію на свій другий докторат, на цей раз по біології рослин, ботаніки. Працював я над цим своїм другим докторатом в Лондоні при Природничому Музеї, але теж для УВУ. Професор, який розумів українську мову і був моїм керівником, в своєму рапорті до Українського Вільного Університету писав так:

"... on an oral examination in biology (botany) taken by Olexa Woropay... for a Doctorial degree of The Ukrainian Free University... After consultation the examiners came to the conclusion, that Mr. Woropay passed this oral examination in a completely satisfactory manner, with a grading of EXCELLENT".

Отже, і цей свій другий докторат я захистив з оцінкою «Відмінно».

І ось так підбиваючи підсумки свого життя в день 60-ліття, я можу сказати, що, не зважаючи на свою бідну молодість в Україні та й труднощі на чужині, я часу даремно не прогаїв, бож студії у двох вищих учбових закладах та й дві докторські дисертації — це не було надто легко для мене. Крім того, я написав вже з десяток книжок та й понад сотню статей на наукові та літературні теми.

Ось такі мої підсумки в день мого 60-ліття. О, дай, Боже, і надалі даремно часу не прогаїти...

10-го листопада. Субота. Сьогодні зі самого ранку і аж до години 3-ої по полудні падав дощ і ми з хати не виходили.

Я почав читати книжку: «Олена Пчілка» — книжка цікава для мене, бож я люблю цю історичну особу, що відіграла певну роль у розвитку української культури.

Ось тут я прочитав про Олену Пчілку таке: «На Волині вона за прикладом і підтримкою старших товаришів пильно вивчала народний побут і народню творчість. Від місцевих людей, мандрівних кобзарів і лірників записувала найрізноманітніші пісні, обряди тощо. Особливо значну наукову вагу мала зібрана нею велика колекція зразків народнього орнаменту. В 1876-му році в Києві вийшла друком книжка Олени Пчілки «Український народний орнамент», яка принесла їй славу першого на Україні знавця цього давнього й самобутнього народнього мистецтва».

Так, Олена Пчілка — це одна з перших і одна з ліпших прихильниць і дослідниць української народньої творчости.

15-го листопада. Четвер. Вчора ввечері моя дружина їздила до міста Гаррогейт на жіночі збори англійської жіночої організації і повернулася додому о годині 10.15 вечора. Була вона перший раз на таких зборах англійської жіночої організації і їй все те сподобалось, бож англійські жінки мають великий досвід у своїх організаційних справах.

Я був вдома сам вчора ввечері і з великою приємністю прочитав спогади Олени Пчілки про свого брата Михайла Драгоманова. Отже, спогади сестри про свого рідного брата — це те, що в мемуарній літературі трапляється дуже рідко.

Сьогодні в нашій бібліотеці, де ми працюємо, до моєї дружини підходило багато жінок і розпитували, як їй подобались жіночі

збори, які відбулися в Гаррогейт. Дружина відповідала всім, що їй ті збори сподобались.

28-го листопада. Середа. Сьогодні вранці було дуже холодно і як ми їхали до бібліотеки то добре змерзли.

А десь так пообіді, о 2-ій годині, піднялась ціла снігова буря і ось тепер, увечорі, все вкрите білим снігом. Отже, почалась справжня зима.

Добре те, що в бібліотеці, де ми працюємо, скрізь тепло й затишно — це дуже добре.

30-го листопада. П'ятниця. Сьогодні в бібліотеці, переглядаючи літературу слов'янськими мовами, я натрапив на таку статтю «Довгожителі планети», в якій прочитав таке: «... вийшла книга доктора медичних наук, професора М. Н. Султанова «Як продовжити наше життя».

Автор цієї книги зібрав цікаві дані про довгожителів нашої планети. Виявляється, що світовий рекорд поміж довголітніми людьми належить Азербайджанові, але трапляються довгожителі і поміж іншими народами.

І так, китаєць Лі Чунк-юн прожив 252 роки. До останніх днів свого життя він збирав в лісах та горах лікарські рослини. 147 років подружнього життя мали мадяри Джон і Сарра Ровель. Померли вони тоді, як Джонови було вже 172, а Саррі — 164 роки життя. Професор Ісламського університету в Каїрі, поет Шейк Мохаммед Абдель Ібрагім, до 105 років був нежонатим, а після того, як оженився, то став батьком п'ятох дітей. Помер він, як було йому вже 150 років.

Читач знайде в тій книжці багато корисних порад та цікаві гіпотези про довголіття І. І. Мечнікова, академіка І. П. Павлова і А. А. Богомольця. Основна ідея цієї книги є в тому, що прожити сто і більше років може кожен, а медико-біологічні науки це підтверджують.

Оце така книга. Було б цікаво її прочитати. Я буду шукати її. Статтю цю я прочитав у «Книжное обозрение» за 30.11.1973 рік.

14-го грудня. П'ятниця. Сьогодні вранці був сильний вітер, ціла буря... Небо захмарене, ніби збирається на дощ, чи сніг.

Пошти немає ніякої. По радіо сказали, що залізничники страйкують, потяги не йдуть, а тому з поштою будуть труднощі.

Вчора увечорі по телевізії говорили про те, що тепер такий великий брак енергії в цій країні, що промисловці підприємства будуть якийсь час працювати лише три дні на тиждень. Отже, ця країна, де ми тепер живемо, має великі труднощі. З бібліотекою, де ми працюємо, теж є якісь труднощі. І чим це все скінчиться?!

23-го грудня. Неділя. Сьогодні, в неділю, також була пошта і ми одержали кілька різдвяних поздоровлень від своїх друзів, а також два листи: від д-ра Богдана Романенчука з Америки і від Дмитра Нитченка з Австралії.

Д-р Б. Романенчук пише мені, що він має добру рецензію на мою книгу «Англія зблизка», том 1-ий, і що та рецензія буде надрукована в журналі «Українська книга» ч. 3 за 1973 рік.

Так, це цікаво для мене, яка та рецензія, але я той журнал, мабуть, одержу не раніше, як в місяці лютому наступного року.

Другий лист від Дмитра Нитченка з Австралії також цікавий, як всі листи від цього доброго чоловіка. Поміж іншими справами, в листі написано й те, що моя книга «Пригоди Марка Чубатого» добре розходитьсЯ в Австралії, і це мені приємно знати.

Читаю далі: «В кінці грудня в Аделаїді буде 3-ий Здвиг Українців, запросили мене прочитати доповідь про Руданського, отже готуюся, доповнюю до того тексту, що я читав уже цього року» «Журба і гумор в творчості Степана Руданського» на літературному вечорі. Ця доповідь недавно була надрукована в журналі «Молода Україна», що виходить в Канаді. Давно вислав свою статтю-довідь «Український гумор та його творці» до «Нових днів», але чомусь і досі не надрукували...»

Ще далі: «Учора дістав новий каталог українських советських видань. Враження гірші від минулорічного: багато всякої січки, а чогось путячого немає... Але якось за пляном минулого року видали тритомник творів Руданського, в якому вперше від 1895 року помістили й такі історичні твори, як «Павло Полуботок», «Данило Апостол», «Вельямин» та «Мініх», де є протимосковські нотатки...»

Так, лист цікавий для мене. Постараюсь написати відповідь десь цими днями.

25-го грудня. Вівторок. Сьогодні англійське Різдво Христове. Ми з дружиною увесь день були вдома і дивилися в телевізію. Спочатку прослухали Службу Божу, яку передавали з англіканської церкви. Потім продивилися і прослухали цікавий концерт, де передавали кілька окремих фрагментів з різдвяних оповідань Чарльза Дікінса. Це було цікаве для мене, бо я дуже люблю цього письменника.

О 3-ій годині по полудні прослухали ми промову королеви Єлисавети II-ої. Ця промова була інтересна і ми прослухали її з приємністю.

Сьогодні увечорі бачили ми по телевізії балет «Лебедине озеро» — це була справді гарна передача.

Отже, ми святкуємо і це англійське Різдво Христове. Будемо святкувати і своє, українське.

26-го грудня. Середа. Сьогодні ми ще відпочивали і знову дивилися на телевізійні передачі, як ось балет на льоду — це була дуже приємна передача.

Мали ми сьогодні гарних і приємних гостей — це пані Леся Марків, яка приїхала до нас зі своїм сином Ігорем. Крім цікавих і приємних розмов, були й «ділові» розмови — це розмова моєї дружини з панею Марків про жіночі організаційні справи.

Гості наші виїхали від нас о годині 5-ій вечора, а я з дружиною знову дивилися на телевізійні передачі, а потім заглибилися у спогади... Я згадав своїх сестер — Марусю і Віру... Боже, ти мій! Де вони тепер, що з ними? Я нічого про них не знаю...

27-го грудня. Четвер. Сьогодні я вже цілий день працював у своїй кімнаті, готував свої щоденники до друку. Отже, цілий день друкував, дещо корегував і був зайнятий цілий день.

Увечорі моя дружина згадувала своє дитинство, говорила про свого тата, маму... Дитинство було приємне у неї, бож її тато й мама були вчителі, культурні люди, матеріально забезпечені, а тому дитинство моєї Валентини було приємне й цікаве. Я радий їй написати спогади про своє щасливе дитинство, а вона мені на це відповіла так: «Коли скінчимо роботу, підемо на відпочинок, тоді буде час і я буду писати спогади, бож мені хочеться щось добре написати про свого батька — великого українського патріота, що ніколи не забував щось доброго сказати про Україну».

Ну, то дай, Боже, діждатися нам того відпочинку...

31-го грудня. Понеділок. І ось сьогодні вже останній день 1973 р. Цей рік не був надто щасливий для нас. Найнеприємніше для мене — це було те, що дружина моя часто хворіла, а хвороби її мене дуже лякають...

Були, правда, і приємності для мене в цьому році, а це те, що мій щоденник «Англія зблизька» друкувався в журналі «Визвольний Шлях» увесь рік і все було надруковано дуже добре. Я щиро вдячний за це шан. п. Г. Драбатові — це приємна і розумна людина. Співпрацювати з ним завжди добре.

Відсвяткували ми цього року і моє 60-ліття, а за порадою моєї дружини, я зробив підсумки свого життя, а ці підсумки ось такі: захистив дві докторські дисертації і маю 10-ть книг, що були видані і вже розійшлися. Дружина каже, що це скромний доробок, бо можна було б написати ще більше книг, але що ж — «Чим хата багата тим і рада» — каже наша приповідка.

О, дай, Господи, щоб наступний рік був щасливий для нас!

*

1-го січня, 1974 року. Вівторок. Вчора ввечорі ми сиділи в своїй хаті і дивилися на телевізію аж до години 12.30 ночі. Дивилися ми і слухали передачі зі Шотландії — були то різні співи, танці та поздоровлення з Новим Роком.

Сьогодні прокинулись ми зі сну аж о 9-тій годині ранку. Нас-трій у нас святковий і ні до якої праці охоти нема. Ну, що ж — це ж Новий Рік! О, дай, Боже, щоб у цьому новому році не було нам гірше, як в минулому році!

Сьогодні вже останній день нашого відпочинку. Взавтра вранці поїдемо до бібліотеки і будемо там працювати, як звичайно.

Обідали ми сьогодні з вином, а пообіді згадали свою молодість, згадали милу й дорогу Одесу, згадали всіх своїх рідних і друзів, що залишилися в Україні. О, дай, Боже, їм всього найліпшого!

Увечорі дружина говорила телефоном з друзями, що живуть в Лондоні, і побажала їм всім щастя й спокою в цьому році, що сьогодні починається.

2-го січня. Середа. Сьогодні ми з дружиною працювали в бібліотеці. Багато наших приятелів-англіїців підходили до нас і бажали нам щастя й здоров'я в Новому Році.

Увечорі, коли ми повернулися додому, то застали кілька листів та поздоровних карток від своїх друзів і приятелів з Америки та Канади. Був дуже приємний лист і гарна картка з поздоровленням від шан. пані д-р Наталії Пазунок, а також і від шан. пані Ірини Павликовської. Знайшли ми тут і гарну вітальну картку від шан. пані Віри Дяківської з Лестеру. Отже, «пошта» сьогодні була приємна.

4-го січня. П'ятниця. Сьогодні я знову переглядав книжки і газети слов'янськими мовами в бібліотеці, і натрапив на статтю: «Чудо-трави та їх шукачі». Стаття цікава, бо я завжди цікавлюсь лікарськими рослинами. Ось тут читаю таке: «... степові рослини треба збирати та зберігати більше й уважніше, бож вони мають більшу цілющу силу, ніж рослини зібрані в лісі».

Далі тут згадується про одного збирача лікарських рослин, що здобув собі не абияку славу в цій галузі. Ось читаю: «Від місяця лютого весною по місяць жовтень восени він разом зі своєю дружиною розшукує та збирає цілющі трави на степах Північного Кавказу, в Україні та на Донеччині. Потім всі ті зібрані рослини сушить і зберігає. Як відкриєш, бувало, пакунок цілющих трав цього збирача, то й надихатись не можна, бож аромат від тих цілющих трав заповнює всю залу».

Далі автор цієї статті пише таке: «На вправних і талановитих збирачів лікарських рослин треба дивитися, як на добрих помічників медицини в покращанні здоров'я та продовження життя своїх людей».

Так, ця стаття цікава для мене і я прочитав її з приємністю.

5-го січня. Субота. Прийшов сьогодні до нас лист від шан. п. професора В. К. Чаплєнка з Америки, який починається так: «Щира

Вам обом дяка за те, що нас не забули і привітали з святами та з початком нового 1974 року. Вітаємо і ми Вас із цими двома святами та бажаємо спокійного життя та здоров'я в новому році...»

Далі описано багато цікавих і приемних подій, що відбуваються в українських наукових та літературних колах Америки.

Мали ми сьогодні з дружиною багато різних турбот, бож ввв-тра буде наш, український, Святий Вечір, а післязавтра Різдво, то треба ж було все приготувати, що належить за нашими народними звичаями. О, так, наших народних звичаїв ми не забуваємо...

6-го січня. Неділя. Нині наш, український, Свят-Вечір і ми приготували кутю, узвар та все інше, що належить за нашими народними звичаями.

Сьогодні ніхто не прийде до нас колядувати, бож англійські різдвяні свята вже минули, а наших людей, українців, тут в цьому місті, де ми тепер живемо, зовсім немає.

Різдвяні свята викликають у нас спогади про наші юнацькі роки та про наших рідних і близьких друзів. Всі ті спогади тільки смуток навівають. Боже ти мій, як мені тяжко згадати тепер свою рідну матір, що вмерла з голоду в своєму рідному селі, в Україні. Дружина моя теж, як згадає свою матір, то завжди сльози витирає. Майже всі наші свята тепер сумні для нас...

8-го січня. Вівторок. Сьогодні прийшло нам ще кілька різдвяних і новорічних поздоровлень від друзів і знайомих. Всі ті картки з побажаннями щастя й здоров'я завжди приемні для нас і ми щиро вдячні всім добрим людям, що не забувають про нас. О, дай, Боже, всім їм всього найліпшого!

Сьогодні ми працюємо в бібліотеці. Надворі дощ, холодно. Англійці в бібліотеці знають, що вчора було українське Різдво Христове і ось сьогодні кілька жінок підходили до моєї дружини і розпитували, як ми своє свято провели вчора. Взагалі, англійці в бібліотеці ставляться до нас дружньо, доброзичливо і ми їм щиро вдячні за це.

10-го січня. Четвер. Сьогодні в бібліотеці, переглядаючи книжки слов'янськими мовами, я натрапив на таку передмову до однієї болгарської книжки. По-українськи це буде так: «Людина вже в зрілому віці має властивість повертатися своїми думками до всього пережитого, а особливо пережитого в молоді роки свого життя, і все це відбувається тому, що вже старша людина хоче знайти базу, основу своїх дій, своїх поступків у минулому. І ось такі спотади, крім емоцій, приносять користь для сучасного життя вже старшої людини».

Так, це правда, що в старшому віці хочеться все пригадати, передумати і проаналізувати свої дії в минулому.

Ось я вже старший чоловік і мої спогади про нещасливе минуле іноді справді докучають мені. Та все ж про основи своїх поступів у молодості я жалітися не можу, бо ж я хотів учитись і робив усе, що було можливе, щоб ті свої бажання осягнути. І я осягнув: закінчив два вищі учбові заклади і здобув два докторати, а це, як мені здається, досить.

Увечорі ми з дружиною дивилися на телевізію на програму «Європа», в якій говорили про стародавні і сучасні вірування, що пов'язані з появою комети. Один німецький ворожбит ніби сказав, що в 1975 році буде війна Росії з Китаєм, і будуть туди вмішані ще дві країни: Індія та Японія.

Друга німецька знахарка ніби сказала, що комета принесе нещастя для всього людства та що можуть бути війни та інші несподіванки. Отже, передбачення тих німецьких знахарів невеселі.

19-го січня. Субота. Сьогодні я, маючи час вільний, переглянув журнал «Нові Дні» за січень ц. р., в якому прочитав статтю О. Тарнавського: «Письменниця далекого світу». До вісімдесятип'ятиріччя Галини Журби. Стаття цікава для мене, а особливо те, що Галина Журба — це чудовий мемуарист і «... в першому числі літературного збірника Об'єднання українських письменників на еміграції «Слово» ми маємо прегарні її спомини і про «Українську хату», і про літературний Київ у роки з-перед і під час революції». Так, цікаво було б прочитати ці спомини.

В цьому ж числі «Н. Д.» є ще стаття А. Юриняка: «Нашій сеньйорці красного письменства — Галині Журбі 85 років». Ця стаття теж дуже цікава для мене і я прочитав її з великою приємністю. Тут на сторінці 9-й надруковано: «Для мене Галина Журба — це насамперед авторка чудової автобіографічної розповіді «Далекий світ», виданої 1956 р. в Буенос-Айресі, у видавництві «Перемога». Щось надзвичайно яскраве і променисте, якесь буяння надміру біологічних сил — і водночас передчуття приреченості...»

Так, я вже десь читав про цей твір Галини Журби. Постараюсь знайти його і прочитати, бо ж автобіографічна тематика в літературі завжди цікава для мене.

Моя дружина десь зустрічалася з Галиною Журбою, яка справила на неї дуже приємне враження. Шкода, що мені не довелося зустріти її, бо ж до жінок-письменниць я маю особливу шану.

20-го січня. Неділя. Цілий день ми з дружиною були вдома. Вона почала читати книжку Солженіцина: «Архіпелаг ГУЛАГ», але ця книжка зіпсувала їй настрій, бо ж ця книжка — це опис страшних подій у концентраційних таборах Сибіру.

Я спочатку готував до друку свій щоденник і кілька сторінок надрукував, а потім знову переглядав журнал «Нові Дні», в яко-

му на сторінці 18-ій побачив статтю Дмитра Чуба: «Український гумор та його творці». О, така стаття дуже цікава для мене.

Тут ось читаю таке: «Науковці-психологи доводять, що почуття гумору — це надзвичайно позитивна риса».

Далі читаю таке: «В Україні з давніх-давен не було села, чи хутірця, щоб не було там кількох доморослих дотепників, гумористів, що користувалися великою популярністю серед людей».

Так, це правда: гумор в українській народній творчості зустрічається часто.

Правда, гумор не всі однаково сприймають. Ось, наприклад, в моїй повісті «Пригоди Марка Чубатого» багато читачів знаходять гумор, і читаючи цей мій твір, весело сміються. Я маю багато цікавих листів про це. Та якби там не було, але сміятися завжди ліпше, як плакати.

Стаття Дмитра Чуба «Український гумор та його творці» справді цікава і добре написана. Дмитро Чуб — це, взагалі, талановитий чоловік. Помагай йому, Боже!

29-го січня. Вісторок. Працювали в бібліотеці, як звичайно. Я спочатку клясифікував книжки, а потім читав бібліографії та замовляв науково-технічну літературу слов'янськими мовами для цієї бібліотеки.

Увечорі, коли ми повернулися з бібліотеки, то вдома знайшли під дверима великий конверт і це виявився манускрипт д-ра С. М. Фостуна «Марко Черемшина». Манускрипт цей великого формату і має 12 сторінок машинопису.

Ось тепер вже 10-та година вечора. Ми з дружиною прочитали про Марка Черемшину з великою приємністю, бож, правду кажучи, ми мало знали про цього західноукраїнського письменника. Манускрипт цей виданий з нагоди століття від дня народження. Народився Марко Черемшина 13-го червня 1874 року. Отже, в червні місяці треба буде якось відзначити цю дату.

Вкінці цього манускрипту тут я прочитав таке: «Коли письменника запитали, чи він збирав фолкльорний матеріал, то почули таку відповідь: «Етнографічних матеріалів не збирав, бо сам був тим матеріалом, пересякнувши наскрізь народніми піснями та казками із самого малку. Я виріс серед співанок, казок та сопілок, вдихав їх у себе й віддихав ними».

Це цікаво для мене, бо я нагадав такий випадок. Один чоловік, переглянувши при мені мою книгу 1-ий том «Звичаїв нашого народу», запитав мене: «А з якого міста Ви походите?» А я запитав його: «Чому Ви думаєте, що я походжу з міста, а не з села?» А він мені відповів на це так: «Якби Ви походили з села, то таких би книжок не писали!» І я йому признався, що походжу з Одеси.

2-го лютого. Субота. Ось зараз уже 9-та година вечора і я закінчив читати книгу: «Спогади про Лесю Українку». Видання друге, доповнене. Київ, 1971 р. В передмові до цієї книги, поміж іншими справами є й таке пояснення:

«Окреслюючи різні аспекти життя Лесі Українки, мемуаристи подають відомості, які допомагають нам заглянути в її творчу лабораторію, глибше проникнути в особливості письменницького хисту, часом розкрити імпульси, що змушували написати ті чи інші речі, і краще зрозуміти суть всієї творчості поетеси».

Так, це правда, всі ці спогади добре написані і читати їх приємно.

Тут між іншими є й стаття сестри Лесі Українки Ольги Косач-Кривенюк, з якою ми були в одному таборі «Зомме-Казерне» в Авісбурзі (Німеччина) і вона мені одного разу розповідала про Лесю Українку, що пам'ятає.

Отже, книга ця справді цікава і я прочитав її з великою приємністю.

3-го березня. Неділя. Вдома... Читаю і вже дочитую Солженіцина: «Архипелаг ГУЛаг» — страшна це книга! Описані тут такі страждання людей, що нічого гіршого і уявити собі не можна. Ще раз та ще раз хочеться сказати: «Слава тобі, Боже, що ми не там!» Всі ми щасливі люди, що живемо ось тут, в Богом бережений Англії! Тут ми живемо, як людям жити належиться: працюємо і насолоджуємось спокійним, нормальним життям. Відносини поміж людьми в цій країні такі, які мають бути в культурнім цивілізованім суспільстві. О, дай, Боже, всього найліпшого цій країні, що дала нам притулок!

9-го березня. Субота. Переглядаючи газету «Українські Вісті» ч. 9 від 24-го лютого ц. р., я натрапив на статтю Яра Славутича: «Цінні спогади письменника». Анатоль Гак (Мартин Задека) «Від Гуляй-Поля до Нью-Йорку». Стаття починається так: «Українці на чужині мало пишуть спогадів. Ще трохи рятують оцю ділянку наші політики, але серед письменників — поза Уласом Самчуком та О. Воропаєм — нічого значного не з'являлося протягом останніх 25 років. Щасливим винятком із цього правила стала щойно видана книга з дотепною назвою «Від Гуляй-Поля до Нью-Йорку» (Новий Ульм, 1973, 328 сторінок)».

Я щиро дякую Я. Славутичу, що згадав і мене при цій нагоді. Так, мемуарна література в наших умовах тут, на еміграції, грає важливу роль, бож це є важливі літописні джерела для майбутніх дослідників нашого часу.

(Далі буде)

В ПЕРШУ РІЧНИЦЮ СМЕРТИ*(Замість некрологу)*

Ділимося з рідними, приятелями, членами ОУН, побратимами по зброї та всією українською громадою, що в четвер 23 вересня, 1982 р., в США, від серцевого розриву помер на 63-му році життя

с.п. Григорій КРИСЛАТИЙ-ГАМАЛІЯ,

суспільно-культурний, громадсько-політичний, військовий і мирянський діяч, який від раннього юнацтва до останнього дня життя віддав свої труди і працю для відбудови Української Самостійної Соборної Держави, а своєю передчасною смертю залишив в смутку й горю дружину Стефанію, синів Зенона й Ігора, брата Семена з родиною та тещу Катерину з дочками, як теж брата Івана з родиною поза межами сучасної України, на засланні.

Покійний Григорій народився 15 квітня, 1920 р., в Заліссі, Буцацького повіту, в Україні, в родині Дмитра й Теодори з Меленюків і був другим з черги серед п'яťох синів.

З Божої ласки обдарований талантами, після закінчення народньої школи кинувся у вир самоосвіти, як теж відбуває різні курси і вишколи. Диспонує добрим голосом та акторськими здібностями, ще підлітком виступає на сцені в хорах та аматорських гуртках при Т-ві «Просвіта», а згодом вступає до Т-ва «Луг». Помічений речниками ОУН, його вербують у ряди юнацтва ще в 1937 році. Взірцева поведінка, швидка реакція і настирлива праця видвигає його на чоло серед молоді не тільки в рідному селі, але і в навколишніх селах. Це дає йому широке поле на аванс.

З приходом большевиків, на донос агентури, НКВД арештує Покійного в жовтні 1939 р., але він чудом виривається з їхніх рук, щоб пізніше бути даліше переслідуваним, а німецько-большевицька війна звільняє його від нахабства і постійної загрози вивозу в Сибір. Після проголошення Державного Акту 30 червня 1941 р., створилася нова ситуація, яка запалила ентузіазмом посиленої праці, а в тому і підготовки молодих кадрів ОУН. Тут Григорій приймає особливі завдання, з яких вив'язується блискучо. Однак ворожа агентура не пускала Покійного з очей. Німецьке гештапо вимагало від батьків, щоб Григорій

зголосився, бо в противному разі вся родина буде арештована. Покійний приймає виклик і дається в руки гештапо, якого з лобоями арештують, але використовуючи момент із ризком смерти виривається під обстрілом машинової зброї і таким чином звільняє родину і себе. »Тут діяла Господня рука«... , як про цей інцидент любив говорити Покійний. Григорій відчув, що він має сповнити якусь місію... Молитва і праця стали моттом його життя і боротьби. Воєнні події котилися і хоч готовився бути в рядах УПА, обставини склалися так, що він знайшовся в Дивізії. Тут відбув підстаршинський вишкіл та закінчив війну під Фельдбахом, а відступаючи на Захід попав в полон до англіїців в Італію до Белярії та Ріміні, звідки перевезений до Англії. Так доля веліла залишитися на чужині. Але любов і туга за Україною не покидали його. Тому замінив зброю рушниці на громадську діяльність в СУБ-і, СУМ-і, в хорі та в комбатантському житті. Виснажений полоном, працею на фермах та всебічною активністю, Покійний набув недугу, яку було тяжко лікувати через брак відповідної дієти. Тому за старанням брата переселюється до Клівленду, Огайо, США, в 1952 р. Тут поволі видужує і по двох роках одружується. На новому терені знову починає активізуватися в ООЧСУ, СУМ-і, Станиці Дивізійників та хорі ім. Т. Шевченка.

З прибуттям митрополита, а тепер Патріярха Йосифа, із Сибіру, Покійний ініціює Комітет Оборони Обряду Традицій і Мови та відіграє ключеву роллю в різних акціях, а головню в закупі об'єктів для розбудови патріяршої Святопокровської парохії. Праці й боротьбі за помісність і патріярхат Покійний присвятив повних дві декади, щоб зберегти прадідівський дух нашої Церкви і її традиції. На цьому відтинку праці ненадійна смерть підкошує нитку його трудолюбивого життя для родини, громади й народу. Ця ненадійна смерть струснула всією спільнотою не тільки Клівленду, але далеко поза ним. Відбулися багатолюдні похорони. В похоронних Богослужбах брали участь шість священників, а серед них теж настоятель православної парохії. Так Покійний відійшов на той світ як воїн за Бога і Україну, як державник і соборник, як батько і громадянин, який завжди був вірний заповітам своїх батьків, щоб піднести »червону калину«.

Під час похоронних молитов і обрядів за душу Покійного, учасниками були наступні священники: о. д-р Іван Тилявський — настоятель Святопокровської церкви, о. д-р Ізидор Нагаєвський — капелян Дивізії, о. д-р Петро Біланюк та о. крилошанин Богдан Остапович з Канади, о. митрофорний протоєрей Степан Ганкевич — настоятель православної церкви св. Володимира в Пармі, о. д-р Рафаїл Турконяк, Студит (родич Покійного). Під час похоронів прощали Покійного від української громади — д-р Богдан Футей; від Станиці Дивізійників — Лев Кусяка; від радіогодини та відділу УПА — Степан Зорій; від ФКУ — Василь Лагошняк; від СУМ-у — Мирослав Почтар, а від друзів-сільчан з України — Дмитро Кіт. Похоронні проповіді виголосили в церк-

